

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ

THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

2018 3, ISSN 2147-0790

Sahibi(Owner)

Sakarya Üniversitesi Rektörü Adına Prof. Dr. Aziz Kutlar

Editör(Editor)

Prof. Dr. Ekrem Gül

Editör Yardımcıları

Prof.Dr. Şuayyip ÇALIŞ

Doç.Dr. Hayrettin ZENGİN

Y.Doç.Dr. Adnan DOĞRUYOL (Yazı İşleri Müdürü)

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Mustafa Akal

Prof. Dr. M. Kemal Aydın

Prof. Dr. Fuat Sekmen

Prof. Dr. Mahmut Bilen

Doç. Dr. Ali Kabasakal

İletişim

Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F Esentepe Kampüsü (Contact)

54187 Serdivan / SAKARYA

Tel: +90 (264) 295 62 23

sakaryaiktisat@sakarya.edu.tr

Yılda dört kez yayınlanan Sakarya İktisat Dergisi hakemli bir dergidir.

Dergide yayınlanan yazı ve makaleler kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir.

Dergimiz EBSCO İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz ASI İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz ASOS İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz Akademik Dizin İndeksi tarafından taranmaktadır.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr.Erinç Yeldan - Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr.Eser Karakaş - Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Engin Yıldırım - Anayasa Mahkemesi
Prof. Dr. Ömer Anayurt - Yüksek Öğretim Kurulu
Prof.Dr. Salih Şimşek -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Duman -Artvin Çoruh Üniversitesi
Prof.Dr. Musa Eken -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Sami Güçlü -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Barca -Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Çoşkun Çakır -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Aziz Kutlar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Salih Barışık -Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Akal -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Gül - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. M.Kemal Aydın -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Bilgiç -Güvenlik Akademisi
Prof.Dr. Halis Çetin -Cumhuriyet Üniversitesi
Prof.Dr. Recai Çoşkun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Remzi Altunışık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Delican -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fatih Doğanoglu -Adıyaman Üniversitesi
Prof.Dr. Davut Dursun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Erdem -Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr. B. Zafer Erdoğan -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. İbrahim Güngör -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Tevfik Güran -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Alper.E Güvel -Çukurova Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal İnat -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet İncekara - İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet Kala -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Mahmut Kartal -Bartın Üniversitesi
Prof.Dr. Cüneyt Koyuncu -Bilecik Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Özer -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Onur Özsoy -Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Selahattin Sarı -Beykent Üniversitesi
Prof.Dr. Ali Yılmaz - İnönü Üniversitesi
Prof.Dr. Recep Tarı -Kocaeli Üniversitesi
Prof.Dr. Ömer Torlak -Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr. Yusuf Tuna -İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Ulusoy -İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Vergil -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal Yıldırım -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Gültekin Yıldız -Sakarya Üniversitesi

Prof.Dr. Rasim Yılmaz -Namık Kemal Üniversitesi
Prof.Dr. Halil Kalabalık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Adem Uğur - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Ersan Bocutoğlu- Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Hamza Al - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Muzaffer Aydemir -Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Halil İbrahim Aydınllı - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Yüksel Birinci – Siirt Üniversitesi
Prof.Dr. Hamza Çeştepe -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kazım Develioğlu -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Burhanettin Duran -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Cem Saatçioğlu -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Naci Tolga Saruç -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fuat Sekmen -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Tutar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Habib Yıldız -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Seyit Köse -Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr. Abdullah Yılmaz - Balıkesir Üniversitesi
Doç.Dr. Sezgin Açıkalin -Anadolu Üniversitesi
Doç.Dr. Fehim Bakırcı -Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Tahsin Bakırtaş -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Mahmut Bilen -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Yaşar Bülbül -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Şuayyip Çalış -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Aykut Ekinci -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Bekir Gövdere -Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Tuncay Güloğlu - Yalova Üniversitesi
Doç.Dr. Temel Gürdal -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Gürkan Haşit -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. İsa İpçioğlu -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Nagihan Oktayer -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Abdullah Keskin -Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç.Dr. Handan Yolsal -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim G. Yumuşak -İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa Çalışır -Sakarya Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

İbrahim ÇÜTÇÜ/Enez KAN

1-21

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DÖVİZ KURU AYARLAMALARININ MARSHALL – LERNER KOŞULUNDA J – ETKİSİNİN GEÇERSİZLİĞİ, 2005-2017

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin TEZER

22-39

TÜRKİYE VE DÜNYA TİCARETİ İÇERİSİNDE İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATININ YERİ VE ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. M. Büşra ENGİN ÖZTÜRK

40-53

TASARRUFLAR İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE GRUPLARI ÖRNEĞİ İLE İNCELENMESİ

Prof. Dr. Ekrem GÜL/Arş. Gör. Samet ACAR

54-78

STRATEJİ VE YAPI UYUMU KONUSUNDA LİTERATÜRDEKİ MEVCUT ÇALIŞMALAR

Phd. Murat ÇUBUKCU

79-99

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

İbrahim ÇÜTÇÜ*

Dr. Öğretim Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi

ibrahim.cutcu@hku.edu.tr

0505 233 2606

Enez KAN**

Doktora Öğrencisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi

enezkan36@gmail.com

05384875365

Özet

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırım yapılan ülkeye ciddi anlamda ekonomik ve sosyal fayda sağlamaktadır. Yani o ülke için, istidam artışı, doğal kaynakların etkin kullanılması, bilgi gelişimi, dış ticaret açığının azaltılması, ekonomik büyüme gibi birçok makroekonomik gelişmeye katkıda bulunmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, yatırımı yapan ülke açısından ise, yeni pazar elde etme, hammadde kaynaklarına yakınlık ve ucuz girdi sağlama gibi avantajlar sunmaktadır. Çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile bu yatırımların temel belirleyicileri olan kişi başına düşen gelir, dışa açıklık oranı, işgücü maliyetleri ve enflasyon oranı arasındaki ilişki ekonometrik testler ile analiz edilmektedir. Analizler sonucu elde edilen bulgulara göre; Engle-Granger eşbütünleşme testine göre değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır. FMOLS katsayı tahminine göre enflasyon ve işgücü maliyeti doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını negatif yönde etkilerken kişi başına düşen gelir pozitif yönde etkilemektedir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre ise dışa açıklık oranından doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru tek yönlü Toda ve Yamamoto nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, dışa açıklık, enflasyon

Abstract

Direct foreign capital investments provide significant economic and social benefits to the investing country. In other words, for that country, it contributes to many macroeconomic developments such as the increase in demand, the efficient use of natural resources, the development of knowledge, the reduction of foreign trade deficit, and economic growth. Direct foreign capital investment offers advantages such as obtaining new market, proximity to raw material resources and providing cheap input for the country making the investment. The relationship between direct foreign capital investments in labor and the main determinants of these investments, namely per capita

income, openness ratio, labor costs and inflation rate, is analyzed by econometric tests. According to the findings obtained after the analyzes; According to the Engle-Granger cointegration test, there is a long-run relationship between variables. According to the FMOLS coefficient estimate, inflation and labor cost affect foreign direct investment in the negative direction while per capita income affects the positive direction. According to the results of the Toda-Yamamoto causality test, one-way Toda and Yamamoto causality relationship exists from the openness to the direct foreign capital investments.

Key Words: *Foreign direct investment, openness, inflation*

1. Giriş

Doğrudan sermaye yatırımları gittiği bölgede yeni bir firma kurulması, halihazırda bulunan yabancı firmaya ekstra yatırım uygulaması veya bulunduğu bölgedeki şirketlerin satın alınması amacıyla uluslararası meydana gelen ve sermaye akımını tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Doğrudan sermaye yatırımları yeni bir şirket kurma, şube açma, yeni bir tesisi kurma, mevcut bir tesisi satın alma, bir firmayla birleşme, firmayı tamamen veya kısmen satın alma veya ortak girişimlere dâhil olmak şeklinde olabileceği gibi lisans anlaşmaları şeklinde de olmaktadır (Çinko, 2009: 118).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları başlangıçta daha çok gelişmiş ülkelerde yoğunlaşırken, 1980'li yılların sonlarından itibaren, gelişmekte olan ülkelere artan miktarlarda kaymaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler büyüme ve kalkınma için yurtiçi tasarruflara gereksinim duymuşlardır. Bu ülkelerde yurtiçi tasarrufların eksik olması nedeniyle bu yetersizlik dış tasarruflarla giderilmeye çalışılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımı çekme konusunda ki başarı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu başarı farklılığı yatırımcı firmaların hedefleri ve yatırım yapılacak ülkenin sahip olduğu nitelik ve çabalarıyla ifade edilebilir. Bu çerçeveden bakıldığında, yabancı sermaye yatırım akışlarını belirleyen faktörler hakkında genel bir tanımlama yapmak mümkün olmamaktadır (Karagöz, 2007: 931).

Günümüzde gerek gelişmiş ülkeler, gerekse gelişme aşamasında olan ülkeler yabancı sermaye yatırımlarını ülkelere girişini sağlamak için yoğun çaba harcamaktadırlar. Çünkü yabancı sermaye yatırımlar bu ülkelerin büyümesi ve kalkınmasında en belirleyici yatırım türüdür. Doğrudan yabancı sermaye girişi, ülke ekonomisine sermaye, teknolojik gelişme, yönetim kalitesi, dış ticaret imkânı, istihdam, sektör disiplini, vasıflı işgücü ve risk paylaşımı gibi birçok katkı sunmaktadır (Anbar ve Suleymanlı, 2016: 102). Doğrudan yabancı sermaye yatırım kararlarında birçok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Özellikle sermaye birikiminin yetersiz olduğu az gelişmiş ve gelişme aşamasındaki ülkeler, ekonomik kalkınma ve büyümelerini sağlayacak yatırımları belirlemek için dışarıdan borçlanmak yerine doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını tercih etmektedir.

Bu kapsamda çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler analiz edilmektedir. Literatürle uyumlu bir şekilde belirlenen değişkenler ile doğrudan yabancı sermaye arasındaki ilişki ekonometrik analizlerle test edilmektedir. Çalışmada öncelikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin teorik ve kavramsal çerçeve oluşturulacak, Türkiye ve dünyadaki yabancı sermaye yatırımları incelenecektir. Literatür araştırmasında, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler incelendikten sonra kurulan modellerle bu faktörlerin anlamlılığı Türkiye ekonomisi 1970-2016 yıllık veriler üzerinden test edilecektir. Çalışmanın sonunda ise elde edilen bulgular yorumlanarak Türkiye ekonomisi üzerinden politika önermeleri oluşturulacaktır.

2. Teorik ve Kavramsal Çerçeve

Yabancı sermaye yatırımlarının tarihi 18. yüzyılda İngiltere'nin sömürgelerinde gerçekleştirdiği hammadde ve kıymetli madenleri işletmesine kadar uzanmaktadır. 18. yüzyıllarda İngiltere'nin gereksinim duyduğu hammadde, petrol ve kıymetli madenleri çıkarmak için sömürgelerinde meydana gelen yatırımlar, yabancı yatırımların başlangıç tarihi olarak baz alınmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında, endüstri devriminin sonucu olarak ve bilhassa batının sanayileşen ülkelerinde artan sermaye fazlası, büyük firmaların bu sermaye payından maksimum kârı elde edecek yatırımları aramaya itmiştir. Bu arayış daha çok doğrudan yabancı sermaye yatırımı şeklinde olmuştur (Bulut ve Coşkun, 2015: 3).

Uluslararası bir yatırım türü olarak ifade edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeler tarafından öneminin anlaşılması 1990'lı yıllara dayanmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeler açısından önem arz etmesinin nedenleri şu şekilde ifade edilebilir; serbest piyasa mekanizması, küreselleşme, gelir sağlayıcı varlıklardaki artış volatilitesi, bazı yeni sanayileşmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkelerin ekonomik yakınlaşması, yabancı sermaye yatırımlarının fayda ve maliyetlerinin hükümetler tarafından daha etkin bir şekilde değerlendirilmesidir (Özcan ve Arı, 2010: 67).

Türkiye ekonomisi 1980'li yıllara kadar devlet müdahaleci politikalarla desteklenmiş ve ithal ikameci sanayileşme politikasına dayanan dışa kapalı bir ekonomik yapı benimsemiştir. Türkiye ekonomisi, 24 Ocak 1980 kararları ile dışa açılmış ve ekonomik liberalleşme sürecine girmiştir. 1981 yılında ise, Türkiye ekonomisi faiz oranlarındaki sınırlamaların kaldırılması ve 1984 yılında döviz alım satımının serbestleştirilmesi politikalarını izlemiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak, Türkiye ekonomisinde ki finans piyasaları uluslararası sermayeye ihtiyaç duymaya başlamıştır (Kar ve Tatlısöz, 2008:4). 1990'lı yıllarda Avrupa Birliği ile Türkiye

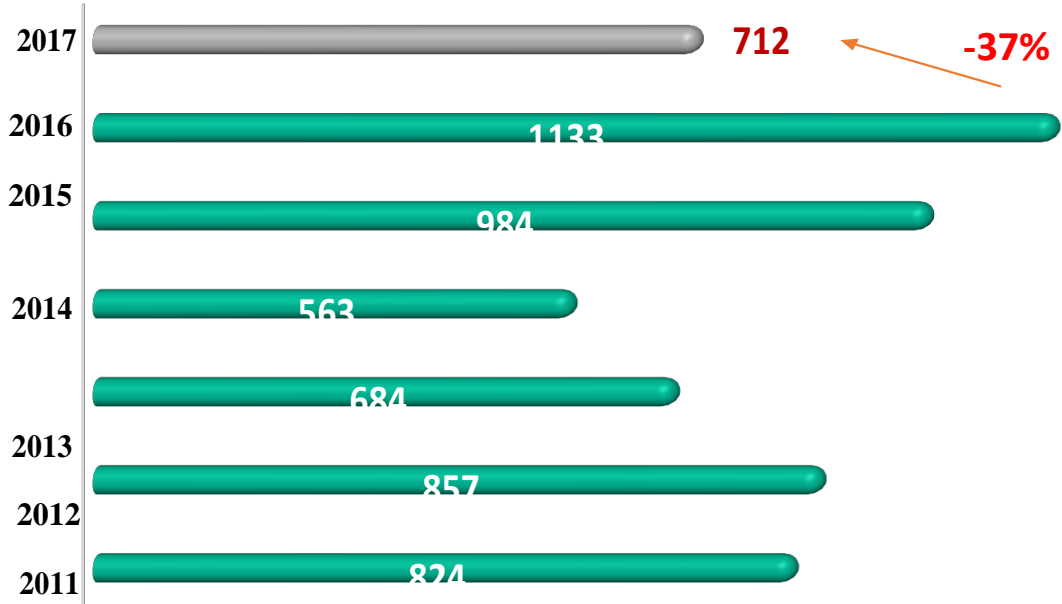
ilişkilerinin yeniden canlanması ve Türkiye'nin 1996 yılında gümrük birliğine dâhil olmasıyla ülke ekonomisi uluslararası ticarete açık hale gelmiş ve 2003 yılının sonunda AB adaylığının resmileşmesi ile beraber Türkiye'de yabancı sermaye yatırım beklentisi artmaya başlamıştır (Karagöz, 2007:934).

2.1.Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı

İkinci dünya savaşı sonrası dönemde dünya ülkeleri, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile tanışmıştır. Avrupa Birliği'nin kurulmasıyla doğrudan sermaye yatırımlarında ciddi bir artış görülmüştür. Bu yüksek artış, özellikle ABD'den Avrupa Birliği ülkelerine doğru olmuştur. Amerika'dan AB'ye olan bu yüksek sermaye akışının nedeni Avrupa Birliği'nin gümrük birliği sistemini kurması ve diğer ülkelere uyguladığı ortak gümrük birliği tarife sistemidir. ABD, AB'nin uyguladığı ticari engelleri ortadan kaldırmak için Avrupa'ya hızlı bir sermaye akışına gitmiştir. Bu dönemde doğrudan sermaye yatırımlarının az gelişmiş ülkelere akışı ise, petrol ve doğal kaynak zengini olan birkaç ülkeye olmuştur. Petrol krizinin yaşanmasıyla yabancı sermaye akımında azalma olmuş, ancak bu dönemde de ABD kaynaklı yatırım akışları devam etmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1980 sonrası tekrardan artmaya başlamıştır. Sovyetlerin yıkılmasıyla, özellikle bu ülkeye ve Doğu Avrupa'ya doğru yabancı sermaye artışı devam etmiştir. Dünyada meydana gelen politik ve ekonomik değişimlere bağlı olarak yatırımların yönünde de değişiklik olmaktadır. Çin ve Doğu bloğu başta olmak üzere politik ve iktisadi rejimleri farklı olan ülkeler yabancı sermaye yatırımlarını çeken alanlar olmuştur. Çin ucuz iş gücünden kaynaklı olarak son zamanlarda ciddi bir yabancı yatırım çeken ülke olmuştur (Koçtürk ve Eker, 2012:37).

Şekil 1'e göre, 2017 yılında gelişmiş ülkelere doğrudan yabancı yatırım akışları %37 sert bir düşüşle 712 milyar \$'a gerilemiştir. 2016 yılında Uluslararası yatırım trendlerini etkileyen büyük anlaşmalar ve kurumsal yapılanmalardaki büyük düşüş ABD'ye yapılan doğrudan girişlerinin %40 azalmasına neden olmuştur. 2016 yılında gerçekleşmiş mega satınalma anlaşmalarının azalmasından kaynaklı olarak İngiltere'ye yapılan dyy akışlarındaki azalış, 2017 yılında ülkeye dyy girişinin 15 milyar \$ olarak kaydedilmesine neden olmuştur.

Şekil 1: Gelişmiş Ekonomilere Doğrudan Yabancı Sermaye Akışları

Kaynak: YASED, 2018: 5

(milyar \$)

Tablol'de gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin ilk 10'u paylaşılmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım akışlarının %60'ını ilk 10'daki ülkeler, %78'ini ise, ilk 20'deki ülkeler oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisinde ise 2017 yılında küresel ölçekte 3 basamak gerileme ile dünyadaki 26. en çok yatırım çeken ülke olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler arasında en fazla yatırım çeken 13. ülke, Asya Bölgesi'nde de en çok 8. yatırım çeken ülke konumundadır.

Tablo 1: Uluslararası Doğrudan Yabancı Girişi Sıralaması
Kaynak: YASED, 2018: 10.

Ülke	2016 (Milyar \$)	2017(Milyar \$)	2016 Sıralaması	2017 Sıralaması
ABD	457	275	1	1
Çin	134	136	3	2
Hong Kong (Çin)	117	104	4	3
Brezilya	58	63	7	4
Singapur	77	62	6	5
Hollanda	86	58	5	6
Fransa	35	50	14	7
Avustralya	48	46	9	8
İsviçre	48	41	8	9
Hindistan	44	40	11	10
Almanya	17	35	19	11
Meksika	30	30	16	12
İrlanda	15	29	20	13
Rusya Federasyonu	37	25	13	14
Kanada	37	24	12	15
Endonezya	4	23	47	16
İspanya	20	19	18	17
İsrail	11.9	19	27	18
İtalya	22	17	17	19
G.Kore Cumhuriyeti	12.1	17	26	20
İsveç	12.1	15.3	25	21
İngiltere	196	15	2	21
Kolombiya	14	14.5	22	23
Vietnam	12.6	14.1	24	24
Arjantin	3	12	54	25
Türkiye	13	11	23	26

2.2. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı

Cumhuriyet dönemin ilk yıllarına kadar geçen sürede sürekli savaş ve kıtlık ile geçmiştir. Dolayısıyla, savaşlar imalatı olumsuz yönde etkilemiş ve birçok iş gücünün de ölümüne sebep olmuştur. Savaşın akabinde ciddi anlamda sermaye sahibi olan müslüman olmayan ülke vatandaşlarının ülkeden ayrılması ekonomiyi negatif etkilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti siyasal bağımsızlığını kazanmasının ardından iktisadi bağımsızlığını kazanmak için, deniz ulaşımı ve demiryolları ulaşımı gibi alanlarda faal olan dış sermayeli firmaların değerleri karşılığında millileştirme politikasına gitmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye’nin İzmir İktisat Kongresi ile yabancı sermaye girişine açık olduğunu ifade etmiştir. Türkiye’de ikinci dünya savaşından sonra, dünyada gelişen

liberal politikalara bağılı olarak yabancı sermaye yatırımlarına daha ılımlı yaklaşmış ve ülkeye gelmesi konusunda teşvik politikaları uygulanmıştır. 24 Ocak 1980 kararları sonrasında uygulanan hükümet politikalarına istinaden (faiz hadlerinin serbest bırakılması, esnek kur politikaları, ihracat teşvik politikaları vs.) 1981 yılı itibariyle yabancı sermaye yatırımlarında kayda değer artışlar olmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2000’li yıllardan sonra da önemli derecede artış göstermiştir. Bu sermaye girişlerinin özellikle sermaye bileşenleri ve yurtdışı tüzel ve gerçek kişilerin satın aldığı gayrimenkuller olarak belirtilmiştir (Koçtürk ve Eker, 2012:39-41).

3. Literatür Taraması

Doğrudan yabancı sermayeyi etkileyen faktörlere ilişkin literatür incelendiğinde hem ulusal hem de uluslararası çalışmalarda farklı görüşler olduğu anlaşılmaktadır. Gerek araştırmanın yapıldığı ülke örneklemini gerekse yapılan analizlerden dolayı kullanılan değişkenlerin farklılık arz ettiği görülmektedir. Yapılan çalışmaların özeti Tablo 3’teki gibidir;

Tablo 3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını İnceleyen Araştırmalar

Yayın Yılı	Yazar(lar)	Veri Seti	Yöntem	Sonuç
1999	Bosworth, Collins ve Reinhort.	1979-1995 dönemi için, gelişen 58 ülke	Panel veri analizi	Gelişen ülkelerde meydana gelen sermaye akımlarının büyük kısmı cari açıkların finansmanda kullanılmıştır.
2002	Carkovic ve Levine	1960-1995 yılları arasında Gelişmiş ve gelişmekte olan 72 ülke örneği	Dinamik panel veri analizi	Yapılan analiz sonucunda veri setinde kullanılan ülkelerde, yabancı sermaye yatırımlarının iktisadi büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır.
2003	Choe	1971-1995 dönemine ait 80 ülke	Granger Nedensellik Testi	Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Sonuca göre, yabancı sermaye yatırımından iktisadi büyümeye nedensellik ilişkisinin zayıf, büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru nedensellik ilişkisinin ise, güçlü olduğu sonucuna varılmıştır.

2003	Basu vd.	Gelişmekte olan 23 ülke	Eşbütünleşme ve Panel Veri Analizi	Açık ekonomilerde yabancı sermaye yatırımları ve iktisadi büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken; kapalı ekonomilerde ise, yabancı sermaye yatırımından iktisadi büyümeye nedensellik ilişkisi sonucuna varılmıştır.
2007	Karagöz	Türkiye Örneği	Granger Nedensellik Testi	Çalışmada zaman serileri yardımıyla, yabancı sermaye akımı ile istihdam arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada, doğrudan sermaye yatırımları ile istihdam arasında nedensellik bulunmamıştır.
2009	Karimi ve Yusop,	Malezya Örneği	ARDL sınır testi ve Toda- Yamamoto nedensellik testi	Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile iktisadi büyüme ilişkisi incelenmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemde güçlü bir ilişki bulunmadığı, ama doğrudan yabancı yatırımların dolaylı olarak iktisadi büyümeyi etkilediği sonucuna varılmıştır.
2010	Yilmazer	Türkiye Örneği	Granger Nedensellik Testi	1991-2007 döneminde üçer aylık serilerle GSYİH, doğrudan yabancı yatırımlar, ihracat ve ithalat değerleri arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Yabancı yatırımların dış ticareti zayıf takip ettiği, ancak doğrudan yabancı yatırımlarla iktisadi büyüme arasında güçlü bir nedensellik bulunmamıştır.

2011	Ekinci	1980-2010 Dönemi Türkiye Örneği	Granger Nedenellik Testi	Doğrudan sermaye yatırımları ile iktisadi büyüme ile istihdam arasında uzun dönem ilişki olup olmadığı analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda DYY ile iktisadi büyüme arasında uzun dönemde ilişki bulunmuş ve nedensellik ilişkisi çift yönlüdür. DYY ile istihdam arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır..
2011	Ranjan ve Agraval	1975-2009 döneminde BRIC Ülkelerine Gelen DYY	Panel Veri Analizi	BRIC ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımlar ile toplam işgücü ve brüt sermaye stoku arasında bir ilişki olmadığı, GSYİH, enflasyon oranı, işgücü maliyeti, dışa açıklık ve alt yapı endeksleri üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.
2013	Bayraktar	2004-2010 döneminde gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler içinde en çok yabancı yatırım alan 30 ülkeye ait EoDB ve doğrudan yabancı yatırımlar ilişkisi	korelasyon analizi	Gelişmekte olan ülkelerde işe başlayabilmek için gereken süre ile prosedür sayısı azaldıkça ve yasal haklar güçlendikçe daha fazla doğrudan yatırım girişi olmaktadır

2015	Corcoran ve Gillanders	2004-2009 dönemi için, sınırlar ötesi ticaretin kolaylığına ilişkin İş Yapabilme Kolaylığı (EoDB) bileşenleri	Regresyon ve Korelasyon analizi	İş Yapabilme sıralamasının, doğrudan yabancı yatırımlar bakımından yüksek düzeyde anlamlılık gösterdiğine işaret etmişlerdir. Bu iki değişken arasındaki ilişki orta gelir düzeyine sahip ülkelerde anlamlılık göstermektedir. Dünya'nın en yoksul bölgeleri, Sahra Altı Afrika veya OECD bölgelerinde ise anlamlı bir ilişkiden söz edilememektedir
------	------------------------	---	---------------------------------	--

4. Ekonometrik Analiz

Çalışmanın analiz kısmında, doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYY) ile bu değişkeni etkileyen kişi başına düşen gelir (KBDG), dışa açıklık oranı (DAO), işgücü maliyetleri (İM) ve enflasyon (ENF) arasındaki ilişki test edilmektedir. Bu kapsamda, ekonometrik analiz başlığı altında öncelikle analize dahil edilen değişkenler ile veri seti tanıtılacak devamında kullanılacak metodoloji aktarılarak analizler sonunda elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

4.1. Ekonometrik Model ve Metodoloji

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler literatür üzerinden incelendiğinde birçok değişkenin analizlere dahil edildiği görülmektedir. Fakat çalışmada Türkiye örneklemini üzerinden analizler gerçekleştirileceği için ortak zaman dilimine uygun değişkenlerin modele dahil edilmesine dikkat edilmiştir. Bu kapsamda 1970-2016 dönemlerini kapsayan yıllık veriler üzerinden değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin tespiti için Engle-Granger Eşbütünleşme testi, nedensellik ilişkilerinin tespiti için ise Toda-Yamamoto Nedensellik analizi kullanılmıştır. Değişkenlerin birim köklü olup olmadığının tespitinde ise ADF ve PP durağanlık testlerinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın analiz kısmında uygulanan temel model aşağıdaki gibidir;

$$DYY_t = \beta_0 + \beta_1 KBDG_t + \beta_2 DAO_t + \beta_3 İM_t + \beta_4 ENF_t + \varepsilon_t$$

Doğrudan yabancı sermaye (DYY), modelde bağımlı değişken olarak kullanılmış olup kişi başına düşen gelir (KGBD), dışa açıklık oranı (DAO), işgücü maliyetleri (İM)

ve enflasyon (ENF) değişkenleri ise bağımsız değişken olarak kurgulanmıştır. Analizlerde kullanılan tüm değişkenlerin değer olarak büyük rakamlardan oluşması ve yorumlamalarda kolaylık olması açısından logaritmaları alınarak ve mevsimsellikten arındırılmış bir şekilde modeller kurulmuştur. Modelde kullanılan değişkenlerden doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYY) Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı veri tabanından (UNCTADSTAT), diğer değişkenler ise TUIK veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada tüm analizler Eviews 10 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

4.2. Birim Kök Test Sonuçları

Ekonometrik çalışmalarda ilgili testler (eşbütünleşme-nedensellik vb.) yapılmadan önce modele dâhil edilen değişkenlerin birim köklü olup olmadığı analiz edilmesi gerekir. Birim kök testleri yapılmadan gerçekleştirilen analizlerde durağan olmayan serilerle çalışılma riski oldukça yüksektir. Birim kök testleri ile serilerin durağanlığı incelenmektedir. Serilerin birim kök içerdiği fark edildiğinde sahte regresyon sorunundan kaçınmak için birinci dereceden farkı alınarak tekrar analize tabi tutulur.

Ekonometrik analizlerde birim kök içeren seriler durağan değildir şeklinde yorumlanmaktadır. Durağan olmayan seriler ile yapılan çalışmalarda anlamlı bir ilişkinin varlığından bahsedilemez (Harris ve Sollis, 2003: 41). Ayrıca modele dâhil edilen değişkenler birim kök içerdiğinde, R2 ve t değerleri istatistiki olarak anlamlı dahi çıksa politika önermeleri anlamsız olacaktır (Sevüktekin ve Çınar, 2014:324). Bu nedenlerden dolayı, eşbütünleşme ve nedensellik testlerinden önce modele dâhil edilen doğrudan yabancı sermaye (DYY), kişi başına düşen gelir (KBDG), dışa açıklık oranı (DAO), işgücü maliyeti (İM) ve enflasyon (ENF) değişkenlerinin 1970-2016 dönemlerini kapsayan yıllık veriler ile serilerin durağanlığı Augmented Dickey-Fuller (1979) (ADF) ve Phillips-Perron (1988) (PP) tarafından geliştirilen yöntemlerle test edilmiştir.

Tablo 4: ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Seviye	Model	Değişkenler	ADF	PP	Seviye	Değişkenler	ADF	PP
Düzey	Sabit	LDYY	-0.53 (1)	-0,56 (1)	Birinci Farklar	DYY	-9.76 (0)*	-10,62 (7) *
			[0.8750]	[0.8680]			[0.0000]	[0.0000]
		LKBDG	-1.07 (0)	-1.07 (1)		LKBDG	-6.78 (0)*	-6.78 (2) *
			[0.7164]	[0.7166]			[0.0000]	[0.0000]
		LDAO	-2.43(0)	-2.43 (7)		LDAO	-5.76 (0)*	-5.76 (1)*
			[0.1393]	[0.1393]			[0.0000]	[0.0000]
	LİM	-0.77 (1)	-0.72 (3)	LİM		-9.30(0)*	-8.90 (4)*	
		[0.8177]	[0.8308]			[0.0000]	[0.0000]	
	LENF	-1.57 (0)	-1.53 (1)	LENF		-7.67 (0)*	-7.72 (2)*	
		[0.4881]	[0.5092]			[0.0000]	[0.0000]	
	Sabit + Trend	LDYY	-3.91 (0)*	-3.81 (1)*		LDYY	-9.65 (0)*	-10.73 (8)*
			[0.0194]	[0.0247]			[0.0000]	[0.0000]
		LKBDG	-2.43 (0)	-2.61 (2)		LKBDG	-6.81 (0)*	-6.80 (2)*
			[0.3586]	[0.2744]			[0.0000]	[0.0000]
		LDAO	-2.64 (0)	-2.71 (1)		LDAO	-6.19 (0)*	-6.19 (0)*
			[0.2638]	[0.2369]			[0.0000]	[0.0000]
LİM	-0.71 (1)	-1.47 (4)	LİM	-9.25 (0)*	-8.87 (4)*			
	[0.9656]	[0.8230]		[0.0000]	[0.0000]			
LENF	-2.30 (0)	-2.24 (2)	LENF	-7.81(0)*	-8.02 (5)*			
	[0.4222]	[0.4542]		[0.0000]	[0.0000]			

Not: *, ** ve *** değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde serilerin durağanlıklarını göstermektedir. Parantez içindeki değerler, ADF için Schwarz istatistik bilgi kriterine; PP için çekirdek (kernel) yöntemi “Barlettkernel” ve bant genişliği (bandwith) “Newey West bandwith” yöntemine göre optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. Köşeli parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Birim kök test sonuçları Tablo 4’deki verilere göre incelendiğinde; ADF ve PP test sonuçlarına göre tüm değişkenlerin sabitli ve sabitli-trendli modelde birim köklü olduğu fakat değişkenleri birinci dereceden farkları alındığında ise %1 anlamlılık düzeyinde durağanlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenlerden sadece LDYY’nin hem ADF hem de PP testlerinde sabitli-trendli modelde düzey değerinde durağan olduğu görülmektedir. Sonuç olarak modele dâhil edilen tüm değişkenlerin durağanlık testleri sonuçları özetlendiğinde değişkenlerin tümünün birinci dereceden farkları alındığında I(1) düzeyinde durağan hale geldiği söylenebilir.

4.3. Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi

Zaman serisi analizlerinde modele dahil edilen değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmedikleri eşbütünleşme testleri ile incelenmektedir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki serilerin farkları alındıktan sonra aynı seviyede durağan hale getirilmesinin ardından Johansen-Juselius (1992) ve Engle-Granger (1987) teknikleri kullanılarak test edilmektedir (Barışık ve Demircioğlu, 2006: 76). Çalışmada, literatürde en sık kullanılan eşbütünleşme testlerinden Engle-Granger eşbütünleşme testi tercih edilmiştir. Bu test kalıntılara dayanan bir testtir. Bilindiği gibi, Engle-Granger testinin ilk aşamasında birinci mertebeden durağan olan iki değişken arasında aşağıdaki gibi bir regresyon kurulmaktadır (Yılancı, 2009: 208):

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 X_t + u_t$$

EKK yöntemiyle hata terimi tahmini analizin ikinci kısmında yapılır. Devamında regresyondan elde edilen kalıntılar üzerinden otoregresif model kurulur ve bu modelin durağanlığına bakılır.

$$\Delta u_t = \Delta \rho u_{t-1} + e_t$$

Burada $\rho = 0$ olması halinde, kalıntıların birim kök içerdiği, dolayısıyla iki değişken arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığı söylenebilir. Çalışmada 1970-2016 dönemlerini kapsayan yıllık veriler ile doğrudan yabancı sermaye (DYY), kişi başına düşen gelir (KBDG), dışa açıklık oranı (DAO), işgücü maliyeti (İM) ve enflasyon (ENF) arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Durağanlık testlerinde serilerin I(1) düzeyinde durağan olması Engle-Granger testinin yapılabilmesi için temel şart olup çalışmadaki tüm değişkenlerin I(1) düzeyinde %1 anlamlılık seviyesinde durağan olduğu birim kök test sonuçlarında görülmüştür. Engle-Granger Eş Bütünleşme test sonuçları Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 5: Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi (LX – LGE)

ADF Test İstatistiği	Engle-Granger Eşbütünleşme Testi Kritik Değerleri		
	1%	5%	10%
-9.51	5.41	4.76	4.42

Doğrudan yabancı sermaye (DYY), kişi başına düşen gelir (KBDG), dışa açıklık oranı (DAO), işgücü maliyeti (İM) ve enflasyon (ENF) arasındaki eş bütünleşme analizi sonunda elde edilen test istatistiği ile Engle-Granger’in simülasyonlar sonucu oluşturduğu kritik değerler ile karşılaştırıldığında -9.51 değerinin mutlak değeri %1 - %5 - %10 kritik değerlerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle modele dâhil edilen

değişkenler arasında hem doğrusal hem de doğrusal olmayan uzun dönemli bir ilişkinin varlığından söz edilebilir.

Analizde kurulan modellerin uzun dönemli birlikte hareket etmeleri bu serilerin düzey değerleriyle gerçekleştirilecek eşbütünleşme analizlerinde sahte regresyon sorunuyla karşılaşmayacağını göstermektedir. Bu nedenle seriler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme katsayılarının tahmini gerçekleştirilmelidir.

Tablo 6: FMOLS Tahmincisi Sonuçları (Bağımlı Değişken LGBTC)

Değişkenler	Katsayılar	T-İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi	JB
Sabit	-1254.70	-1.03	0.3052	16.63
ENF	-38.73	-2.64*	0.0117	
DAO	1.64	0.87	0.3841	
İM	-0.004	-1.03*	0.0017	
KBDG	1.74	2.54*	0.0148	

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunları, Newey-West yöntemi ile giderilmiştir. JB; Jarque-Bera testine ait olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğunda ilgili modelin hata teriminin normal dağılıma sahip olduğu ve test istatistiklerinin güvenilir olduğunu ifade eder.

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunduğundan sonra bağımsız değişkenler olan kişi başına düşen gelir (KBDG), dışa açıklık oranı (DAO), işgücü maliyeti (İM) ve enflasyon (ENF) değişkenlerinin bağımlı değişken olan doğrudan yabancı sermaye yatırımını (DYY) ne yönde ve ne kadar etkilediğini belirlemek amacıyla uzun dönem katsayı tahmincisi olan FMOLS yöntemi kullanılmıştır. Analizden elde edilen sonuçlara göre dışa açıklık oranı (DAO) istatistiksel olarak anlamsız çıkarken diğer değişkenler %1 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörlerden enflasyon ve işgücü maliyeti doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını negatif yönde etkilerken kişi başına düşen gelir pozitif yönde etkilemektedir.

4.4. Toda Yamamoto Nedensellik Analizi

Ekonometrik analizlerde değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin tespitinde ağırlıklı olarak Granger Nedensellik testleri kullanılmaktadır. Fakat çalışmada yeni nesil testlerden gösterilen Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi kullanılmıştır. Bu testin farkı, Granger nedensellik testinde modele dahil edilen değişkenlerin eşbütünleşik olma şartıdır. Bu şart testi bağımlı hale getirmektedir. Toda-Yamamoto testinde ise gecikmesi arttırılmış VAR analizine dayandığı için serilerin eşbütünleşik olma şartı

aranmamaktadır. Bu teste önemli olan modelin doğru kurulması ve maksimum bütünleşme derecesinin bilinmesidir (Kızılgöl ve Erbaykal, 2008: 356).

Bu yöntemde Granger nedensellik testi için, $[k+(d_{\max})]$ dereceden VAR model tahmin edilmekte ve katsayılar matrisinin ilk k tanesine Wald testi uygulanmaktadır. Toda ve Yamamoto (1995), ilgili serinin durağan, trend etrafında durağan veya eşbütünleşik olup olmadığı dikkate alınmaksızın, bu testin k serbestlik derecesi ile asimptotik 2χ dağılımına sahip olduğunu göstermişlerdir. Burada; k tahmin edilen VAR modelinin uygun gecikme uzunluğunu, $d_{\max}$ ise modeldeki değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini ifade etmektedir. Böylece yöntemin ilk aşaması sistemde yer alan değişkenlerin bütünleşme derecesinin tespiti, ikinci aşaması ise sistemin tahminidir (Yavuz, 2006: 169).

Analize dahil edilen değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin Toda-Yamamoto analizi ile incelenmesinden önce bütünleşme derecelerinin hesaplanması gerekmektedir. Doğrudan yabancı sermaye (DYY), kişi başına düşen gelir (KBDG), dışa açıklık oranı (DAO), işgücü maliyeti (İM) ve enflasyon (ENF) değişkenleri için yapılan ADF ve PP birim kök testlerinde tüm değişkenlerin I(1) düzeyinde durağan olduğu görülmüştür. Bu nedenle $d_{\max}=1$ alınır.

Tablo 7: VAR Modeli Bilgi Kriterlerine Göre Uygun Gecikme Uzunluğu Hesaplanması

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-58.03333	NA	1.29e-05*	2.931783*	3.136574*	3.007303*
1	-36.78400	36.56863	1.55e-05	3.106232	4.334977	3.559355
2	-22.12621	21.81623	2.64e-05	3.587266	5.839964	4.417991
3	14.93294	46.53941*	1.71e-05	3.026375	6.303026	4.234703

Serbestlik derecesi (k) için ise AIC-SC-HQ bilgi kriterlerine göre Tablo 6'da görüldüğü üzere gecikme sayısının 0 olduğu görülmektedir. Bu nedenle $k + d_{\max} = (0 + 1) = 1$. dereceden VAR modeli çerçevesinde nedensellik yapılmıştır.

Tablo 8: Toda - Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

Temel Hipotezler	Gecikme Uzunluğu k=0,dmax= 1	F- İstatistiği	P-Değeri	Sonuç
DYY $\nRightarrow$ DAO	1	0.06	0.8024	Doğrudan yabancı yatırımlarından dışa açıklık oranına doğru tek yönlü Toda ve Yamamoto nedensellik ilişkisi görülmemektedir.
DAO $\nRightarrow$ DYY	1	3.67	0.0554*	Dışa açıklık oranından doğrudan yabancı yatırımlarına doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü Toda ve Yamamoto nedensellik ilişkisi vardır.
DYY $\nRightarrow$ ENF	1	0.66	0.4144	Doğrudan yabancı yatırımlarından enflasyona doğru tek yönlü Toda ve Yamamoto nedensellik ilişkisi görülmemektedir.
ENF $\nRightarrow$ DYY	1	8.33	0.9977	Enflasyondan doğrudan yabancı yatırımlara doğru doğru tek yönlü Toda ve Yamamoto nedensellik ilişkisi görülmemektedir.
DYY $\nRightarrow$ İM	1	0.20	0.6508	Doğrudan yabancı yatırımlarından işgücü maliyetlerine doğru tek yönlü Toda ve Yamamoto nedensellik ilişkisi görülmemektedir.
İM $\nRightarrow$ DYY	1	0.14	0.7046	İşgücü maliyetlerinden doğrudan yabancı yatırımlara doğru doğru tek yönlü Toda ve Yamamoto nedensellik ilişkisi görülmemektedir.
DYY $\nRightarrow$ KBDG		0.03	0.8475	Doğrudan yabancı yatırımlarından kişi başına düşen gelire doğru tek yönlü Toda ve Yamamoto nedensellik ilişkisi görülmemektedir.
KBDG $\nRightarrow$ DYY	1	0.61	0.4318	Kişi başına düşen gelirden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü Toda ve Yamamoto nedensellik ilişkisi görülmemektedir.

Toda-Yamamoto testi sonuçlarının yer aldığı Tablo 7 incelendiğinde değişkenler arasında sadece dışa açıklık oranından doğrudan yabancı yatırımlarına doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü Toda ve Yamamoto nedensellik ilişkisi görülmektedir. Diğer değişkenler arasından herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

Ülkeler, ekonomik kalkınmasını hızlandırmak, refah düzeyini yükseltmek, yatırım düzeylerini artırmak ve sermaye yetersizliğini ortadan kaldırmak için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmekte ve bunlardan faydalanma yolunu tercih etmektedirler. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde son yıllarda büyük önem arz etmektedir. Küresel dalgalanmalara karşı dirençli bir ekonomik yapıya kavuşmak için ülkeler sadece kendi kaynakları değil dışarıdan da yatırımcı çekmeleri gerekmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler yabancı sermayeye ulaşabilmek için birçok teşvik sunmaktadır. Fakat teşviklerden ziyade doğrudan yabancı sermaye, ülkedeki birçok makroekonomik değişkenlere bakmaktadır.

Türkiye ekonomisi nezdinde incelendiğinde gerek vergisel iyileştirmeler gerekse yatırım teşvik politikaları, yabancı sermaye için olumlu bir etki yaratmaktadır. Fakat gerek ülkede ki politik dalgalanmalar gerekse Ortadoğu coğrafyasında yaşanan istikrarsızlıklar, yabancı sermayenin bölgeye gelmesinde sorunlar yaratmaktadır. Dolayısıyla öncelikli olarak bölge coğrafyasında ve ülkede istikrarlı bir yapının oluşturulması gerekmektedir.

Çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler Türkiye ekonomisi üzerinden 1970-2016 dönemi yıllık verileriyle analiz edilmektedir. Literatür incelemesi yapıldığında ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen birçok ekonomik, politik ve sosyal unsurların olduğu görülmüştür. Fakat çalışmanın analiz kısmında da belirtildiği üzere gerek Türkiye'nin ekonomik yapısına ait belirleyici unsurlar gerekse veri kısıtı nedeniyle, modele kişi başına düşen gelir (KBDG), dışa açıklık oranı (DAO), işgücü maliyeti (İM) ve enflasyon (ENF) değişkenleri dâhil edilerek analizler gerçekleştirilmiştir. Analizlere başlamadan önce serilerin durağanlıkları ADF ve PP birim kök testleriyle incelenmiş ve serilerin I(1) düzeyinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Serilerin aynı seviyede durağan olduğu sonucuna ulaşılmasının ardından Engle-Granger eşbütünleşme testi gerçekleştirilmiş olup eşbütünleşme analizi sonunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uzun dönemli ilişkinin yakalanması sonucunda değişkenlerin katsayı yorumları için FMOLS testinden faydalanılmıştır. FMOLS testi sonuçları da literatürle uyumlu bir şekilde çıkmış olup enflasyon ve işgücü maliyetleri yabancı yatırımları negatif yönde etkilerken kişi başına düşen gelir pozitif yönde etkilemektedir. Dışa açıklık oranı katsayısı ise istatistikî olarak anlamsız çıkmıştır. Son olarak gerçekleştirilen Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre ise sadece dışa açıklık oranından doğrudan yabancı yatırımlarına doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik ilişkisi görülmektedir. Diğer değişkenler arasından herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Analiz bulguları literatürle karşılaştırıldığında genel olarak birbirini destekleyen sonuçların elde edildiği görülmektedir. Bazı çalışmaların çelişmesinin nedeni olarak ise kullanılan analiz yöntemi ve seçilen ülke örnekleme olduğu düşünülmektedir.

Analiz sonuçları irdelendiğinde öncelikle tüm değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olması modelde belirlenen makroekonomik göstergeler üzerinde yeni ve gerçekçi politikalar geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Yıllardır Türkiye ekonomisi için temel gösterge olarak gösterilen enflasyon ve işsizlik değişkenleri doğrudan yabancı sermayeyi negatif yönde etkilemektedir. Bu nedenle enflasyon ve işsizlikle ilgili mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi ve yurtdışı piyasalarda kabul edilebilir seviyelere çekilmesi yabancı sermayenin ülkeye kazandırılması için temel şarttır. Kişi başına düşen gelir ile doğrudan yabancı sermaye arasındaki pozitif ilişkinin görülmesi de ülkede ki refah seviyesinin doğrudan yabancı sermayeyi etkilediği sonucunu vermektedir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, kalkınmalarını sağlamak için, gereksinim duydukları sermaye birikimini sağlamada, dış borç ya da kısa vadeli yatırımlar yerine doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelmeleri çok daha rasyonel bir tutumdur. Sermayenin kıt olmasının çok sayıda ülke tarafından paylaşılmak istenilmesi ve yabancı sermayenin ülkelerin kalkınmasına yaptığı katkıların gün geçtikçe daha fazla anlaşılmaya başlanması yabancı sermayenin ülkeye kazandırılması noktasında küresel rekabeti arttırmaktadır.

Kaynakça

ALTINTAŞ, H. (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: 1996-2007. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 64-2.

ALAGÖZ, M, ERDOĞAN, S ve TOPALLI, N. (2008). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7(1):79-89.

ALICI AKGÜÇ, A. ve UCAL, M.Ş. (2003), “ Foreign Direct Investment, Export and Output Growth of Turkey: Causality Analysis”, Paper to be presented at the European Trade Study Group(ETSG) Fifth Annual Conference, Universidad Carlos III de Madrid, 11-13 September 2003.

ANBAR, A. ve SULEYMANLI, J. (2016).“Azerbaycan’da Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama”, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi, Sayı 57.

- BARIŞIK, S. VE DEMİRCİOĞLU, E. (2006). Türkiye’de döviz kuru rejimi, konvertibilite, ihracat-ithalat ilişkisi (1980-2001). ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3), 71-84.
- BEVAN, A.A. ve ESTRİN, S. (2004), “The Determinants of Foreign Direct Investment into European Transition Economies”, Journal of Comparative Economics, Vol.32, 775-787.
- BOSWORTH, B. P., COLLİNS, S. M. and REİNHART, C. M. (1999). Capital Flows to Developing Economies: Implications for Saving and Investment. Brookings Papers on Economic Activity, 1999(1), 143-180.
- BÜYÜKŞALVARCI, A.(2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü Örneği (1990–2005). Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- BASU, P., C.CHAKRABORTY ve REAGLE, D. (2003). Liberalization, FDI and Growth in Developing Countries: A Panel Cointegration Approach”, Economic Inquiry, 41(3), 510-516.
- BOSWORTH, B. ve COLLİNS, S. M. (1999). Capital Flows to Developing Economies: Implications for Saving and Investment. Brookings Papers on Economic Activity,1, 143-169.
- CANDEMİR, A. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler. Ege Akademik Bakış 9 (2) 659-675.
- CARKOVIĆ, M. ve LEVİNE, R. (2002), Does Foreign Direct Investment Accelerate Growth. Financial Globalization: A Blessing or a Curse, World Bank Conference.
- CHOE, J. I. (2003). “ Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth?” , Review of Development Economics, 7(1), 44-57.
- CARSTENSEN, K.,ve FARİD, T., (2003). Foreign Direct Investment in Central and Eastern European Countries: A Dynamic Panel Analysis. Kiel Institute for World Economics, Kiel Working Paper, No. 1143.
- ÇİNKO, L. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 16(1).
- DEMİREL, O. (2006). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DICKEY, D. A. and FULLER, W. A. (1981). Likelihood Ratio statistics For Autoregressive Time Series with A Unit Root. Econometrica, Vol:49, No:4, pp. 1057-1072.

- EKİNCİ, A. (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması 1980-2010. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Ekim, 2011, 6(2), 71-96.
- ENGLE, R.F. ve GRANGER, C. W. J. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- GÜNGÖR, B. (2002), “Gelişmekte olan Ülkelerde Uygulanan Yabancı Direkt Sermaye Politikaları”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Kasım, s.62–78.
- HARRİS, R. ve FULLER, R.(2003). *Applied Time Series Modelling and Forecasting*. John Wiley & Sons Ltd, England.
- JOHANSEN, S. ve JUSELIUS, K. (1992). Testing structural hypotheses in a multivariate cointegration analysis of the ppp and uip for U.K. *Journal of Econometrics*, 53, 211-244.
- KHACHOO, Q., ve KHAN, M. I. (2012). Determinants of FDI Inflows to Developing Countries: A Panel Data Analysis. Munich Personal Repec Archive, MPRA Paper No. 37278.
- KAR M. ve TATLISÖZ F. (2008). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *KMU İİBF Dergisi* Yıl:10 Sayı:14 (12).
- KARAGÖZ, K. (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970 –2005. *Journal of Yasar University*, 2(8), 927-948.
- KARİMİ, M. S. ve YUSOP, Z. (2009). FDI and Economic Growth in Malaysia, Munich Personal Repec Archive Paper No.14999.
- KESKİN, N. (2008). Finansal Serbestleşme Sürecinde Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği. Basılmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KIRAN, B. (2007). Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile Kısa ve Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri İlişkisi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2007, Cilt XXII, Sayı 1.
- KIZILGÖL, Ö. VE ERBAYKAL, E. (2008). Türkiye’de turizm gelirleri ile ekonomik büyüme ilişkisi: Bir nedensellik analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 351-360.
- KOÇTÜRK, O.M. ve EKER, M. (2012). Dünya’da ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi. *Tarım Ekonomisi Dergisi* 18(1), 35-42.
- KUTAN, A. M. & VUKSİC, G. (2007). Foreign direct investment and export performance: Empirical evidence. *Comparative Economic Studies*, 49, 430–445.
- NUNNENKAMP, P. (2002). Determinants of FDI in Developing Countries: Has Globalization Changed the Rules of the Game. *Kiel Working Paper*, No.1122, 1–44.
- PHILLIPS, P. C.B. and PERRON, P. (1988), Testing for A Unit Root in time Series Regression. *Biometrika*, Vol:75, No:2, pp. 335-346.

- RANJAN, V. ve AGRAVAL, G. (2011). FDI Inflow Determinants in BRIC Countries: A Panel Data Analysis. *International Business Research*, Vol. 4, No. 4, 255-263.
- SEVÜKTEKİN, M. ve ÇINAR, M. (2014). Ekonometrik zaman serileri analizi, Bursa: Dora Yayınları.
- SİCHEİ, M. M. ve KİNYONDO, G. (2012). Determinants of Foreign Direct Investment in Africa: A Panel Data Analysis. *Global Journal of Management and Business Research*, Vol. 12, No. 18, 84-97.
- VERGİL, H. ve AYAŞ, N. (2009). Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. *İktisat, İşletme ve Finans*, 24(275).
- KIZILGÖL, Ö. ve ERBAYKAL, E. (2008). Türkiye’de turizm gelirleri ile ekonomik büyüme ilişkisi: Bir nedensellik analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 351-360.
- VERNON, R. (1966). International Investment and International Trade in the Product Cycle. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 80, No.2, 190-207.
- YILANCI, V. (2009). Fisher hipotezinin Türkiye için sınanması: Doğrusal olmayan eşbütünleşme analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 205-213.
- YILMAZ, M. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILMAZER, M. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme. *Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi*, 8 (1).

**TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DÖVİZ KURU AYARLAMALARININ
MARSHALL – LERNER KOŞULUNDA J – ETKİSİNİN GEÇERSİZLİĞİ,
2005-2017**

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin TEZER*

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

İ.İ.B.F. İktisat Bl. Öğr. Üye.

huseyin.tezer@bilecik.edu.tr

Tel: 0535 541 43 49

Özet

Uzun yıllardan beri çözümlenemeyen ve sürekli tekrarlanan ekonomik krizlerin temel nedenlerinden biri olan dış ticaret açığının altında yatan asıl sebep, dış ticarete rekabet üstünlüğüne sahip olunamamasıdır. Ülke ekonomisinde ithal girdiye bağımlı bir üretim yapısına sahip olması ve buna ilaveten ülke ekonomisinin ihracat yapısının gelişmekte olan ülke gurupları içinde yer alması olumsuzlukların önemli nedenlerindedir. 2000'lere kadar sabit ve gözetimli dalgalı kur politikasına dayalı bir sistemde işleyen para politikaları 2000-2001 krizinden sonra dalgalı kur sistemine geçmesine rağmen ülke ekonomisinde piyasa ayarlamalı devalüasyonlar sürekli yapılagelmiştir. Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinin dış ticaret gelişmeleri, Marshall-Lerner koşulunda, J- teorisinin ithalat ve ihracatın talep esnekliklerinin 1'den büyük olma koşuluna bağlı bir değerlendirmenin yetersizliği üzerine olacaktır.. İş gücü maliyetleri ve işgücü verimlilik seviyesi, teknoloji kullanım oranları, üretimde kullanılan ara malı ve sermaye mallarının maliyetlerinin dış ticaret üzerinde yarattığı etkiler Marshall - Lerner ve J-Teorisi koşulunda değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler; Makroekonomi, İktisat Teorisi, Türkiye Ekonomisi, Para Politikası

**EXCHANGE RATE ADJUSTMENTS IN TURKEY ECONOMY,
INVALIDITY OF J- EFFECT IN MARSHALL – LERNER CONDITION
2005 - 2017**

Abstract

One of the main reasons behind the unresolved and repeated economic crises that have been untold since many years is that the main reason behind the foreign trade deficit is the inability to have competitive advantage in foreign trade. The fact that the country has a production structure dependent on imported inputs in the economy and the fact that the export structure of the country's economy is included in the developing country

groups is also an important reason for the negativities. In this study, the foreign trade developments of the Turkish economy will be based on the inadequacy of the Marshall-Lerner condition is greater than the demand flexibility of import and export is greater than 1. The effects of labor cost and labor productivity level, intermediate goods and capital goods used in production on foreign trade will be evaluated under the condition of Marshall-Lerner and J-Theory.

Keywords; *Macroeconomics, , Economy Policy, Turkish Economy, Money Policy*

1. Giriş

Uzun yıllardan beri çözümlenemeyen ve sürekli tekrarlanan ekonomik krizlerin temel nedenlerinden biri olan dış ticaret açığının altında yatan asıl sebep, dış ticarete rekabet zayıflığıdır. Ülke ekonomisinde yatırım-tasarruf açığının sürekli olması, ithal girdiye bağımlı bir üretim yapısına sahip olması ve buna ilaveten üretim yapısının daha çok gelişmekte olan ülkelerle rekabet yarışında olması olumsuzlukların önemli nedenlerindedir. 2000'lere kadar sabit kur politikasına dayalı bir sistemde işleyen para politikaları 2000-2001 krizinden sonra esnek kur rejimine geçilmesine rağmen ülke ekonomisinde piyasa ayarlamalı devalüasyonlar sürekli hale gelmiştir. Bu çalışmada, Marshall - Lerner koşulunda, J- teorisinin sadece ithal ve ihraç mallarının talep esnekliklerinin 1'den büyük olma koşuluna bağlı bir değerlendirme yapılarak Türkiye ekonomisinin dış ticaretinde gerçek dinamiklerine ulaşmanın tutarsızlığı üzerine olacaktır. Türkiye ekonomisinin dış ticareti döviz kuru ayarlamalarıyla yakalanacak rekabet üstünlüğü, üretimdeki girdileri oluşturan başlıca maliyetlerin (iş gücü verimliliği ve ortalama fiyatları, enerji maliyetleri, ara malı ve sermaye malları oranları) payı dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bu yüzden çalışmada Marshall - Lerner koşulunda J - Teorisinin Türkiye ekonomisine uyarlanması yeterli olmadığı düşünülmektedir. 2005'ten itibaren 2017 yılına kadar sermaye akımlarının meydana getirdiği baskılar sonucu kontrollü devalüasyonlarla Türk Lirasının değeri sürekli düşmesine rağmen dış ticarete bir üstünlüğe sahip olunamamış ve yıllardır süren cari açık problemi azaltılamamıştır. Dış ticarete kur düşüklüğü avantajı ihraç mamul fiyatlarına yansımamış ve ülke ekonomisinin dış ticaret hacmini artırıcı bir etki yaratmamıştır. Birçok ampirik çalışmada Marshall - Lerner koşulunun tutarsızlıklarının kanıtlanmasına rağmen, yapılan tüm çalışmalar dış ticarete talep esneklikleri üzerinde odaklanan sonuçlarla değerlendirilmiştir. Oysa bu çalışmada 2000'lerden itibaren Türkiye ekonomisinde uygulanan döviz kuru politikalarının ülke ekonomisine etkilerinin Marshall & Lerner koşulunun değerlendirilmesi esnasında, ülke ekonomisindeki üretim yapısı, üretimdeki katma değer seviyesi, teknolojik gelişmişlik seviyesi, ülke ekonomisinin istihdamın yapısal özelliklerinin (nitelik ve nicelik açısından) etkisi araştırılacaktır.

2. Marshall- Lerner Koşulu ve J- Teorisi Etkisi

Marshall & Lerner koşuluna göre döviz kurlarındaki değişmelerin etkisi, ithalata ve ihracata konu olan malların talep esnekliğine bağlıdır. İthalat ve ihracatın talep esneklik katsayısı 1'den büyükse kurlardaki artışlar dış ticaret dengesi üzerine olumlu etkiler meydana getirecek, esneklik katsayısı 1'den küçükse tersi olacaktır. Sabit kur sisteminde ödemeler dengesi açık veren ülke, ulusal parasının dış satın alma gücünü düşürülmesiyle dış ticaret üzerinde avantaj yaratma eylemine devalüasyon denmektedir. Serbest dalgalanan kur sistemlerinde piyasanın işleyişi dolayısıyla döviz kurunun yükselmesi yani ulusal paranın değer yitirmesi "Depresiasyon" olarak tanımlanırken, döviz kurunun düşmesi yani ulusal paranın değer kazanması "Apresiasyon" olarak tanımlanır (Hepaktan, 2009:38-39). İç ve dış fiyatların sabit olduğu varsayımı altında reel döviz kurunun $(R = E_p^* / P)^1$ yükselmesine yol açan devalüasyonun net ihracatı hangi koşulda artırdığı, devalüasyonun net ihracatı üç farklı yoldan etkilediği ileri sürülebilir. İlk önce devalüasyon sonucu döviz kuru yükseldiğinde ithal ürünlerin fiyatları yurt içindeki mallara nazaran daha fazla yükselir ve dolayısıyla ithal mallara olan talep azalır. Devalüasyonun ikinci etkisi ise yurt içinde üretilen malların yurt dışındaki mallara göre daha fazla ucuzlamasına neden olur. Dolayısıyla yurt içi mallarına yönelik yurt dışı talep artacaktır. Yalnız bu iki etkinin olabilmesi için ithalat ve ihracat talep esnekliklerinin toplamı 1'den büyük olmak zorundadır. Eğer iç ve dış talep esnekliği 1'den büyükse üçüncü etki meydana gelecektir. Bu da dış ticaret açığı varsa bu dış ticaret açığı kapanma yönüne gidecektir. Ya da dış ticaret fazlasına dönüşecektir (Ünsal, 2009:357).

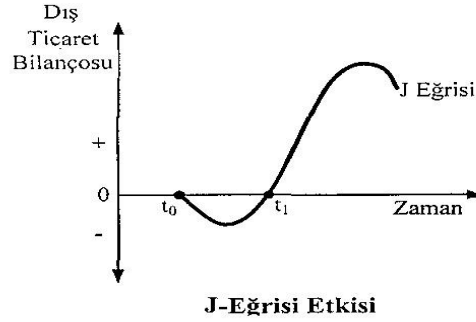
$$(ex + em - 1) > 0 \text{ veya } (ex + em) > 1 \quad (1)^2$$

Devalüasyon uygulamasının eşzamanlı olarak net ihracat büyüklüğünü olumlu yönde etkilemesi mümkün olmamaktadır. Öyle ki; devalüasyonla birlikte yurt dışında üretilen mal ve hizmetlerin ulusal para cinsinden ifade ettiği değer yükselirken, ulusal para cinsinden fiyatı artan ithal mallara yönelik talebin azalması kontratlar, vadeli işlemler piyasaları vb. düzenlemelerden dolayı gecikmeyle gerçekleşecektir (Alptekin, 2016: 373-374). Elastikiyetin fiyat değişmelerine karşı talep edilen mal ve hizmet miktarının değişmesi olduğu hatırlandığında devalüasyonun kısa dönemde ortaya çıkan fiyat etkisinin, miktar etkisinden oldukça büyük olması ve net ihracatın artarak dış açıkların kapanmasına yönelik yapılan devalüasyonun ilk başlarda net ihracat açısından olumsuz etkilenecek açıkların daha da artarak büyümesine neden olmaktadır (Alptekin, 2016: 375). Fakat bu durum kısa vadede gerçekleşmekte, uzun vadede urum tersine dönerek dış açıkların kapanmasına neden olmaktadır. Aşağıdaki şekilden de görüldüğü gibi (t0 -t1) dönemi Marshall-Lerner Koşulunun gerçekleşmediği kısa dönemi gösterirken (t1) döneminden sonrasında ise Marshall-Lerner Koşulunun geçerli olduğu uzun dönemi göstermektedir. Devalüasyon sonrası net ihracattaki

¹ "(R = E_p* / P). Erdal M. Ünsal 2009. Makro İktisat; s.359

². (ex + em - 1) > 0 veya (ex + em) > 1. Erdal M. Ünsal 2009. Makro İktisat. s. 357

gelişim seyri aşağıdaki şekildeki gibi (J) harfine benzediği için iktisat literatüründe “J-Eğrisi” olarak ifade edilmiştir.

Şekil 1. J-Teorisi

Kaynak; <https://4.bp.blogspot.com/-16j3YJQ6WrQ/TW0t>

3. Marshall & Lerner Koşulu ve Literatür Çalışması

Marshall & Lerner Koşuluna dayalı çalışmalar iktisat literatüründe oldukça yaygındır. Yapılan çalışmalar daha çok döviz kuru sistemlerinden sabit kur ve esnek kur sistemleri içinde değerlendirilmiştir. Teorik olarak döviz kuru ayarlamaları hem sabit kur sisteminde, hem de esnek kur sisteminde göreceli olarak yerli malların fiyatlarını yabancı malların fiyatlarına göre düşürmekte ve ithal malların pahalılaşmasına, yerli malların fiyatlarının da düşmesine neden olmaktadır. Marshall-Lerner Koşulu; bir ülkenin devalüasyon sonucunda dış ticaret bilançosunun uzun dönemde olumlu gelişme göstermesinin koşuludur. Bu olayın gerçekleşmesi için ihracat malına olan dış ülkelerin talep esnekliği ile ithal mallara olan talep esnekliğinin toplamı mutlak değer olarak 1’den büyük olmalıdır. Fakat J eğrisi etkisinin olduğu durumda kısa dönemde devalüasyondan dolayı ekonomi karar birimlerinin ihracat ve ithal malların nispi fiyat değişikliklerine tepkileri gecikmeli olarak yansımaktadır (Vergil & Erdoğan, 200: 42). Vergil & Erdoğan’ın (2009) yaptıkları ampirik çalışmalar neticesinde Türkiye ekonomisinin döviz kuru değişikliklerinin dış ticaret dengesine etkisini olumlu bulmuşlar ve J teorisi kuralının da işlediğini saptamışlardır (Vergil & Erdoğan, 2009:54). Vergil ve Erdoğanın birlikte yaptığı ampirik çalışmada ülkenin üretim yapısındaki teknoloji kullanım seviyesi ve iş gücü verimliliği göz ardı edilmiştir. Karamelikli’nin (2016) yaptığı ampirik bir çalışmada ise bütün mal gruplarında genişletilmiş Marshall – Lerner koşulu geçerli olduğu yargısına varmıştır. Bu nedenle Türkiye ekonomisindeki reel döviz kurlarının dış ticaret dengesini sağlamaya yardımcı olacağını düşünmektedir. Bu düşüncesine rağmen ara malı ithalatının ihracatı olumsuz etkileyeceğini ileri sürmektedir. Çünkü döviz kuru değişimleri ithalat fiyatlarını artırırken ithal ara malı fiyatlarının da yükselmesine neden olduğundan ihracat

mallarının fiyatını yükseltmesine neden olmaktadır (Karamelikli, 2016:154). Karamelikli'nin ampirik çalışmasında tutarlı olarak bulduğu sonuç ile ara malı ithalatı üzerine dikkat çektiği olumsuz yapı ise çelişmektedir. Bu çalışma da teknoloji kullanım seviyesi ve iş gücü verimliliği göz ardı edilmiştir. Göçer & Elmas'ın (2013) yaptığı bir çalışmada ise, Türkiye'de reel döviz kurundaki değişimler, dış ticaret dengesi için önemli bir belirleyicidir. Buldukları sonuçlarda Türkiye ekonomisinde reel döviz kurundaki %10'luk bir değişime toplam ihracatta % 2.7 oranında artışla sonuçlanmaktadır. Çalışmada dikkat çeken konu reel döviz kuru değişimleri Türkiye'den ara malı alan ülkeler için bir avantaj olduğunun ileri sürülmesidir. Bu da ülkenin ara malı ihracatının artması anlamına gelmektedir. Göçer & Elmas, ara malı ithalatı açısından reel deviz kuru artışlarının Türkiye ekonomisinin üzerinde olumsuz etki yaratacağı düşüncesindedirler. Özellikle petrol ve doğal gaz gibi ana girdiler üretim maliyetlerini olumsuz etkileyeceği görüşündedirler. Göçer ve Elmas, yaptıkları analiz sonucunda Türkiye'de reel döviz kuruna yönelik politikaların, dış ticaret dengesini sağlamaya yardımcı olacağı söylenebilir. Ancak son yıllarda ihracat, önemli ölçüde ithal ara mallarına ve ithal girdilere bağımlı hale gelmiştir. Bu durumda döviz kurunu yükseltmeye yönelik olarak uygulanacak politikaların; ülkede üretimi ve ihracatı olumsuz yönde etkileyecektir (Göçer & Elmas, 2013:153-154).

Hepaktan'ın (2009) yaptığı bir çalışmada ise döviz kuru yükselmelerinin Türkiye Ekonomisindeki ihracat seviyesini olumsuz etkileyeceğine dair ampirik kanıtlar bulmuştur. 1980'den günümüze Türkiye'nin dış ticaret yapısının değiştiğini ileri sürmektedir ve Türkiye'nin ihracat yapısının çok büyük oranda sanayi ürünlerine kaymıştır. İthalatın yapısı ise ara malı ağırlıklı bir yapıya dönüşmesi, ihracatın ithal girdi bağımlılığına dönüşmesine neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye ekonomisinde gerçekleşecek bir döviz kuru düşüşü ithal ara mallarının da fiyatlarına yansıtacak ve üretim üzerinde bir maliyet enflasyonuna neden olarak ihraç mallarının da yükselmesine neden olacaktır Hepaktan, 2009: 40-41).

Hepaktan'ın (2009), yaptığı çalışmadaki ampirik bulgulara göre ihracat ve ithalat değerlerine ilişkin birim kök analizi ile hesaplanan d değerlerinin 1'e yakın ve 1'den büyük değerler almasına serilerin uzun dönemde karasızlığını göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye için Marshall - Lerner koşulunun uzun dönemde tam olarak çalışmadığını göz önünde bulundurulması gerektiğini ileri sürmektedir (Hepaktan, 2009:53). Bu sonuçlar itibariyle Türkiye ekonomisindeki döviz kuru düşüşleri ekonomiyi, ihracatı olumsuz etkileyecektir.

4. Türkiye Ekonomisindeki Üretimin Genel Yapısı

Döviz kuru dalgalanmalarının ekonomideki üretim yapısı üzerindeki etkileri incelerken sadece ithalat ve ihracat esneklikleri üzerinde incelemeler yaparak sonuca gitmek yanlış sonuçlar üretebilmektedir. Bu nedenle öncelikle ülke ekonomisinin üretimin yapısal özelliklerinin incelenmesi gerekmektedir. Üretim yapısının maliyetlerini oluşturan girdiler, analizin temel noktası olarak görülmelidir. Bu girdiler üretimde maliyetleri oluşturmakta ve ürünlerin fiyatlarını etkileyerek uluslararası piyasalardaki rekabet düzeyini oluşturmaktadırlar. Türkiye ekonomisindeki üretim kesiminin temel yapısını oluşturan teknolojik seviye, faktör kullanım yoğunlukları yapısal analize yön verecektir. İhracatı büyük oranda ara malı ithalatına bağımlı olan Türkiye ekonomisi, bu bağımlılığın getirdiği makroekonomik etkileri ekarte edebilecek katma değer üretme kabiliyetine haiz değildir. Dolayısıyla bu durum ülke ekonomisinin kronik olarak cari açık vermesi anlamına gelmektedir (Avcı vd. 2016:59). Bilgiyi yeniliğe dönüştürme ve bu yeniliği kullanabilme kabiliyetinin ülkelerin uluslararası rekabet pozisyonunu belirlediği günümüz dünyasında, birçok ülke ekonomilerini dışa açma ve dünya ekonomisiyle bütünleştirme çabası içindedir (Avcı vd. 2016:50). Gelişmiş ekonomilerde imalat sanayi katma değerinin yüksekliği sermaye-yoğun ileri teknolojilerinin kullanımına bağlı olarak, makine teçhizat verimliliğinin yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. Ancak Türkiye ekonomisi gibi gelişmekte olan ekonomilerde emek-yoğun teknolojilerin kullanılması, katma değeri düşüren önemli etkenlerdendir. İşgücü verimliliğinin düşüklüğü de önemli bir rol oynamaktadır (Özen, 2015:154). Türkiye ekonomisinin ihracatı, geleneksel talep yapısına göre yapılan tasnif, ara malı, yatırım malı ve tüketim malı sınıflamasına dayanırken, teknoloji düzeyine göre yapılan analiz ise düşük, orta ve ileri teknoloji sınıflandırmasına dayanmaktadır (Eşiyok, 2013:31-32).

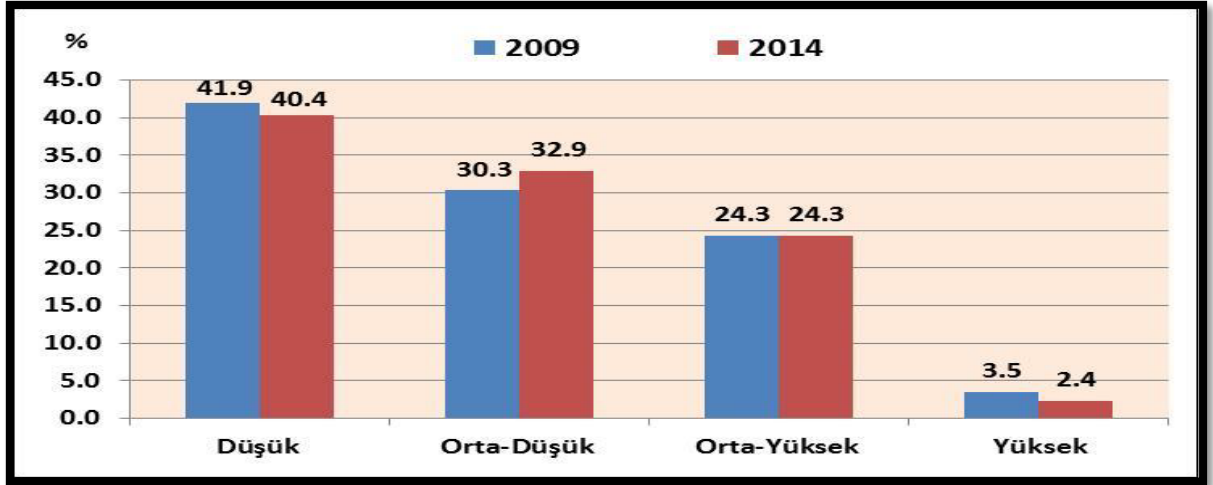
Mevcut ticaret yapımızda toplam ithalatımızın önemli bir kısmını sermaye ve ara malları oluşturmaktadır. Hatta yapılan ihracat ile hammadde ithalatını bile karşılamamaktadır. Bunun sonucunda ihracatta meydana gelen her artış ithalata yansımakta, bu ise dış ticaret açığına ve buna bağlı olarak cari işlemler dengesindeki açığın büyümesine neden olmaktadır (Ersungur vd. 2011:1-2).

4.1.Türkiye Ekonomisi ve Üretimdeki Teknolojik Seviye

Türkiye ekonomisinin üretim yapısı ve uzun yıllar krizlerin alt yapısını oluşturan dış ticaret açığına bağlı cari işlemler dengesindeki açıklar, ekonomik kırılganlıkların önemli nedenlerindedir. Türkiye ekonomisinin yıllardan beri çözülemeyen sorunları sanayileşme ve kalkınma politikalarında yatmaktadır. Ülkede 1963 yılından beri sürdürülen kalkınma planlarında sürekli tekrarlanan “ithal ikameci sanayileşme” modeli 1980’lerden itibaren değişime uğrayarak “ihracata dayalı sanayileşme” modeline dönüşmesine rağmen ülke üretim yapısında köklü değişimler yaratamamıştır. Türkiye ekonomisinde uygulanan tüm kalkınma planlarında ithalata bağımlılığı düşürme hedefleri belirlenmiş olsa da, geçen yıllar boyunca ithalata

bağımlılığın azaltılmadığı gibi, aksine ithalata bağımlılığın sürekli arttığı bir üretim yapısına dönüşmüştür. Bunun birçok nedeni olmakla beraber konumuzun kısıtları arasında almasından dolayı bu çalışmada derinliğine girilmemiştir. Grafik; 1’de Türkiye ekonomisi üretim yapısının teknolojik düzeyleri görülmektedir. Türkiye ekonomisinin üretim yapısını gösteren teknolojik üretim seviyeleri dışa bağımlılığının nedenlerini açıklamaktadır. Grafikten de görüldüğü gibi Türkiye ekonomisindeki düşük teknoloji seviyesinde olan üretim yapısı 2009’dan 2014’e kadar % 41,9’dan % 40,4’e düşmüştür. Orta-düşük teknolojik üretim seviyesi, % 30,3’dan, % 32,9’a çıkmıştır. Orta-yüksek teknoloji seviyesindeki üretimde ise, pozitif yönlü bir değişim olmamıştır. Yüksek teknoloji seviyesindeki üretimde ise, 2009’dan 2014’ bir ilerleme olmadığı gibi tam aksine gerilemiş olduğu görülmektedir. Eurostat verilerinden derlenmiş olan tablo;1’de sektörlere göre Türkiye ekonomisinin teknoloji sınıflandırmasının görülmektedir. Tablo;1’de Düşük Teknolojik üretim yapısında; gıda, tütün, tekstil, deri işleri, ağaç, mobilya sektörü gibi emek yoğun üretim sektörleri yer almaktadır. İkinci alt seviyede olan Orta-Düşük üretim seviyesinde ise; kauçuk, plastik, kağıt, ana metal sanayi, makine ekipmanları sektörleri yer almaktadır. Bu sınıfta yani orta-düşük seviyede Türkiye ekonomisinin de en yoğun olan sektörüdür ve ara malı üretim ve ihracatı için önemli bir konumdadır. Üçüncü alt seviye olan Orta-Yüksek teknoloji ise; kimyasal ürünler, silah mühimmatı, elektrikli teçhizatlar, motorlu kara taşıtları, tıbbi malzemeler yer almakta ve en yüksek ara malı ithalatı bu kesimde gerçekleşmektedir. En üst seviye olan yüksek teknolojik seviyede üretimin ana sektörleri ise; Temel eczacılık ürünleri, bilgisayar, optik ve elektronik ürünler, havacılık ve uzay araçları gibi sektörlerdir. Türkiye ekonomisinin bu seviyedeki üretim gücü en düşük seviye olmakla birlikte bu sektör de yüksek oranda ara malı ithaline neden olmaktadır.

Grafik 1. İmalat sanayi üretimin teknolojik yapısı (üretim değeri açısından)

Kaynak: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü Ocak 2016.
Ankara. S. 5.

Tablo: 1. Sektörlere Göre Teknolojik Seviye

Faaliyet/ Bölüm Kodu	Faaliyet / Bölüm Adı
Yüksek Teknoloji	
21	Temel Eczacılık Ürünleri ve Eczacılık Malzemeleri
26	Bilgisayar, Optik ve Elektronik Ürünlerin İmalatı
30.30	Hava Taşıtları ve Uzay Araçları ile Bunlarla İlgili Makinelerin İmalatı
Orta Yüksek Teknoloji	
20	Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı
25.40	Silah ve Mühimmat İmalatı
27	Elektrikli Teçhizat İmalatı
28	Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Ekipman İmalatı
29	Motorlu Kara Taşıtı, Treyler, (Römork) ve Yarı Treyler İmalatı
30	Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı (30.11;12.30;30 hariç)
32.50	Tıbbi ve Dişçilik ile ilgili araç ve gereçlerin imalatı
Orta Düşük Teknoloji	
18.20	Kayıtlı Medyanın Çoğaltılması
19	Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı
22	Kauçuk ve Plastik Ürünlerinin İmalatı
23	Diğer Metalik Olmayan Minerallerin İmalatı
24	Ana Metal Sanayii
25	Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı (Makine-Teçhizat Hariç)-(25.40 Hariç)
30.31	Gemilerin ve Yüzen Yapılarının İnşası
33	Makine ve Ekipmanların Kurulumu ve Onarımı
Düşük Teknoloji	
10	Gıda Ürünlerinin İmalatı

11	İçeceklerin İmalatı
12	Tütün Ürünleri İmalatı
13	Tekstil Ürünlerinin İmalatı
14	Giyim Eşyalarının İmalatı
15	Deri ve İlgili Ürünlerin İmalatı
16	Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar ürünleri İmalatı
17	Kağıt ve Kağıt Ürünlerinin İmalatı
18	Kayıtlı Medyanın Basım ve Çoğaltımı (18.20 Hariç)
31	Mobilya İmalatı
32	Diğer İmalatlar (32.50 Hariç)

Kaynak; <https://tobb.org.tr/SanayiMudurlugu/Documents/YerliMali/Eurostat%20verilerine%20gore%20teknoloji%20siniflamalari.docx>.

2.1. Türkiye Ekonomisinde Üretim ve İhracatta, İthalata Bağımlılık

Türkiye ekonomisinin üretim yapısındaki teknolojik üretim seviyesinin genel yapısını inceledikten sonra, ülkenin dış ticaretindeki üretimin genel yapısına da bakmak gerekir. Dış ticaret malları açısından ülke ekonomisinin ihraç ettiği ürünlerin teknoloji sıralamasına göre 2010-2014 arasındaki gelişmeler tablo; 2'de görülmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi ihracatta düşük ve orta düşük teknoloji seviyesindeki üretim ilk iki sırayı almaktadır. Düşük ve orta düşük teknoloji seviyesindeki üretim katma değer oranları, diğer iki sektör olan orta-yüksek ve yüksek teknoloji seviyesindeki sektörlerle göre daha yüksektir. Bu yüzden orta yüksek ve yüksek teknoloji seviyesinde üretimde katma değer oranı çok düşük olduğu için bu sektörün ara malı ithalatı daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo: 2. İhracatın Teknolojik Yapısı (Milyon TL) (ISIC, REV.4)

TEKNOLOJİK SEVİYE	2010	2011	2012	2013	2014
Yüksek Teknoloji	5.050	6.222	8.092	8.471	10.128
Orta Yüksek Teknoloji	51.388	68.262	73.834	85.700	102.562
Orta Düşük Teknoloji	50.813	69.167	97.917	82.959	94.506
Düşük Teknoloji	52.757	70.024	80.024	94.747	118.050

Kaynak: T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi.
2015 - 2018. S. 29 – 30 -31

Türkiye ekonomisindeki üretimde ara malı ithalatı ve ihracatının yıllar itibariyle geldiği noktayı anlamak için bir başka tablodaki verilerden de yararlanılacaktır. Çünkü ara

malı ithalatının orta yüksek ve yüksek teknolojide yüksek olması dış ticaret açığının en önemli nedenlerinin başında yer almaktadır. Bunun için tablo; 3'deki veriler dikkati çekmektedir. Onuncu kalkınma planından alınan bu verilerde de görüldüğü gibi 2013-2016 sonuna kadar ihracatın ithalatı karşılama oranları artmış gibi görünse de aslında bu yıllarda ülke ekonomisinde ve ticaret paydaşlarında meydana gelen siyasal değişimler nedeniyle düşen dış ticarettten kaynaklanan bir durum vardır. Çünkü ithalata bağımlı bir üretim yapısı olan ülke ekonomisi, ihracatı düştüğü zaman ithalatı da düşmekte ve ihracatın ithalatı karşılama oranı da yükselmiş gibi görünmektedir. Aynı tabloda dikkat çeken bir başka nokta ise, ikinci satırda yer alan ihracatta orta-yüksek ve yüksek teknolojinin yer aldığı paydır. Bu kesimdeki verilerden de anlaşıldığı gibi ithalattaki en yüksek payı bu kesim yer almaktadır. Bu kesim aynı zamanda dış ticaret açığının temel sebeplerini de göstermektedir. Bu iki kesim arasındaki fark dış ticaretteki açığın belirleyicisi konumundadır. Bir başka gösterge ise tüketim mallarının ithalatındaki değişimdir. 2013'ten 2016 sonuna kadar tüketim mallarında ithalat sürekli azalmıştır. Ülke içindeki döviz kurundaki yükselişler ve ülke içindeki teknolojik ürünler üzerinde uygulana ÖTV gibi vergiler ithal talep miktarını düşürmektedir.

Tablonun son satırında yer alan dahilde işleme rejimi kapsamındaki döviz kullanım oranları da üretimdeki ithalata bağımlılık seviyesini göstermektedir. Tablodan görüldüğü gibi dahilde işleme rejimi kapsamında döviz kullanım oranları %40'ların üzerindedir. Yıllar itibariyle görülen düşüş ise yine daha öncede belirttiğimiz gibi dış ticaretteki kayıplardan kaynaklanmıştır.

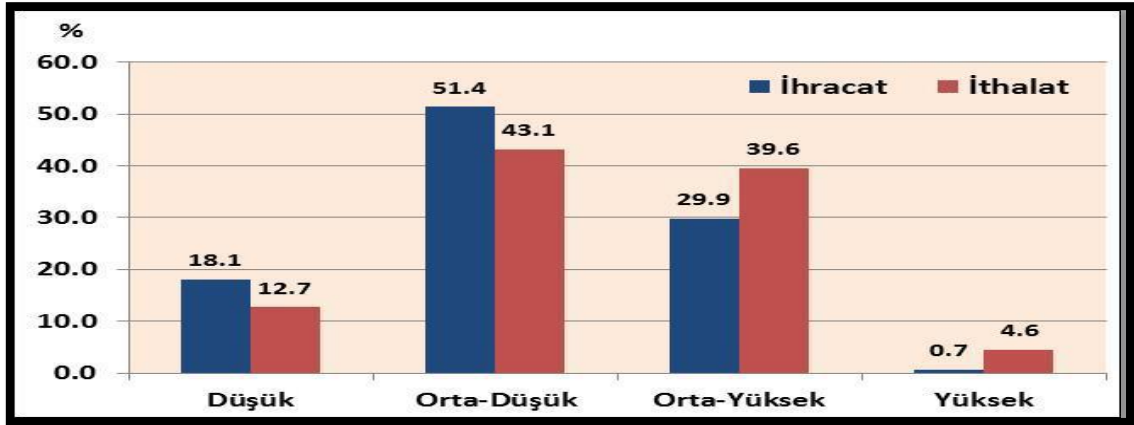
Tablo: 3. Türkiye Ekonomisinde İthalat ve İhracat Performans Göstergeleri

Gösterge Adı	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	60.3	66.0	67.0	68.0	69.0	70.0
İthalatta orta-yüksek ve yüksek teknolojinin payı (%)	42.0	43.0	42.5	42.0	41.0	40.0
İhracatta orta-yüksek ve yüksek teknolojinin payı (%)	32.0	33.0	34.0	35.0	36.0	37.0
Tüketim Malı İthalatının toplam ithalat içindeki payı (%)	12.1	11.9	11.5	11.0	10.5	10.0
Dahilde işleme rejimi kapsamında döviz kullanım oranı (%)	47.0	46.0	45.0	44.0	42.0	40.0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Programı (2014-2018). İthalata Olan Bağımlılığın Azaltılması Programı Eylem Planı.

<http://www.ankesob.org.tr/mevzuat/esaslar/OnuncuKalkinmaPlani/ithalataOlanBagimlilikinAzaltilmasiProgramiEylemPlani.pdf>

Kalkınma bakanlığının ekonomi araştırmalar müdürlüğünün 2016 yılı çalışmasından alınan grafik; 2’de Türkiye ekonomisindeki dış ticarete açığın en önemli sebepleri arasında ilk sırada yer alan ara malı ithalatının 2014 yılı verileri görülmektedir. Grafikte de görüldüğü gibi 2014 yılında ara malı ihracat ve ithalatın yüzdesel dağılımı vardır. Grafikte de açıkça anlaşılmaktadır ki, düşük teknoloji seviyesinde ara malı ihracatı ve ithalatı, orta-düşük ve orta yüksek seviyelere göre oldukça düşük seviyede gerçekleşmektedir. Yüksek teknoloji seviyesinde, ara malı ithalatı, ara malı ihracatının neredeyse dört katı olmuştur. Orta düşük teknoloji seviyesinde ise, ara malı ihracatı, ithalata göre fazla vermiştir. Diğer yandan, orta-yüksek teknoloji seviyesinde, ara malı ithalatı, ihracattan fazla olduğu için eksi bakiye vermektedir. Ülke ekonomisinin ihracat ve ithalat arasındaki ilişki açısından yıllardan beri süre gelen dış ticaret açığı, orta-yüksek ve yüksek teknolojik seviyesindeki ithal girdi bağımlı üretim yapısından kaynaklandığı grafikte de açıkça görülmektedir. Türkiye ekonomisinin yıllardan beri yaşayageldiği dış ticaret açığına dayalı cari işlemler dengesindeki açık problemini aşması için, ithal ara mallarına bağımlı orta yüksek ve yüksek teknolojik üretim yapısını, yani montaj sanayi anlayışını değiştirmesi gereklidir.

Grafik 2. Ara malı dış ticarete teknolojik seviye (%) 2014

Kaynak: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü
Ocak 2016. Ankara. S; 22.

2.2. Türkiye Ekonomisinde İş gücü Verimliliği ve Ortalama Ücret Seviyesinin İmalat Maliyetlerine Etkisi

Türkiye ekonomisinde ikinci oneli girdi maliyetlerinden olan iş gücü verimliliği ve yıllar itibariyle gelişen iş gücü ücretleri de dış ticaret rekabetinde önemli bir yer tutmaktadır. Aşağıdaki tablo; 3’de Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın 2013 yılı raporlarında belirlediği rekabet sıralaması görülmektedir. Rekabet sıralamasında koyu renkli olan satırlar oldukça önemlidir. Türkiye ekonomisinin, İnovasyon

(yenilik), yani yeni teknolojik geliştirme kabiliyeti, iş gücü piyasasının etkinliği, teknoloji ve iş gücü verimliliği sıralamalarında dünya içinde iyi bir yerde olmadığı açıkça görülmektedir. İnovasyon sıralamasında, yıllara göre sırasıyla 2012’de 144 ülke içinde 55.sırada, 2013’de, 148 ülke içerisinde 50.sırada, 2014 ise 144 ülke içinde 56. Sırada yer almıştır. İş gücü verimliliğinde ise yine aynı sırayla, 2012’de 47, 2013’de 43, 2014’de ise 50. Sırada yer almıştır. İş gücü piyasasındaki etkinlik sıralamasında ise maalesef 144 ya da 148 ülke içinde çok gerilerde olduğu tablodan da açıkça görülmektedir. Tablo; 3’e göre iş gücü verimliliği ve etkinliği açısından Türkiye ekonomisinin rekabet gücü zayıf olarak görülmektedir. Türkiye ekonomisinin dış ticaretteki rekabeti açısından bir başka karşılaştırmada ise, yıllar itibariyle iş gücü fiyatlarının, döviz kurunun ve enflasyon seviyesinin gelişim sürecini değerlendirmek gerekmektedir. Ülkede gerçekleşen enflasyon oranları, müteakiben yerli paranın hem iç değerinin, dolayısıyla faiz oranlarının; hem dış değerinin, yani yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değeri olan döviz kurunun oluşmasında etkilidir. Ülkeler arasındaki enflasyon farkları da enflasyonun yüksek olduğu ülke parasının dış değerinin (döviz kurunun) aleyhine bir duruma neden olacaktır. Yani yerel para devalüe edilmiş olacaktır (Yazıcı, 2016:65).

Tablo; 4’de 2002’den 2017’ya kadar olan süreçte en düşük memur, en yüksek memur, ortalama kamu işçisi ve asgari ücret değerleri görülmektedir. Ortalama memur maaşları beş kat artarken, asgari ücretteki artış seviyesi yedi kattan fazla gerçekleşmiştir. Dünya sıralaması içinde iş gücü verimliliğinde bir artış gözlenmezken iş gücü ortalama ücretlerindeki bu artış dış ticarete rekabet açısından olumsuz bir tablo yaratmaktadır. Fakat sadece ücret artışlarıyla iş gücü verimliliğine bakarak bir sonuç çıkarmadan, bir de döviz kuru (USD) değişimi, enflasyon seviyesindeki değişim açısından da bir değerlendirme yapılabilir. Yıllar itibariyle 2002’den 2017’ye kadar döviz kuru (USD); yaklaşık % 140, enflasyon ise; TÜFE % 168,75 ve ÜFE ise, % 164,35 artmasına rağmen, ortalama kamu işçisinin ücretleri üç kattan daha fazla artmıştır. Asgari ücret ise yaklaşık yedi kat artmıştır. Bütün bu rakamlar da göstermektedir ki ayarlamalı kur değişimlerine rağmen ülke üretim yapısında en önemli girdi maliyetlerinde ikinci sırada yer alan iş gücü maliyetleri göreceli olarak daha fazla yükselmiştir. İş gücü maliyetleri yükselmesine rağmen üretimdeki teknolojik seviyede emek yoğun sektörlerinin ağırlıkta olması iş gücü verimliliğinin aynı oranda artmasını engellemektedir. Bu durum döviz kuru ayarlamalarına rağmen ülke ekonomisinin dış ticaretteki rekabet avantajını olumsuz etkilemektedir. Çünkü işgücü maliyetleri de girdiler içinde ara ve sermaye mallarından sonra en önemli girdi kalemlerindedir. Döviz kuru ayarlamalarına rağmen, iş gücü ücretlerinin enflasyondan ve döviz kuru fiyatlarından daha fazla artmış olması, iş gücündeki düşük verimliliğe ilaveten maliyetlerin artmasına neden olarak dış ticaretteki rekabet kayıplarına neden olmaktadır. Türkiye ekonomisinde son yıllarda döviz kurunun sürekli yükselişine

rağmen dış ticaret açığının kapanmaması veya ihracatın daha fazla artmaması bundan dolayıdır. Ülke ekonomisindeki ihracatın kur ayarlamalarına tepki vermemesi ülke ekonomisinin ithalata bağımlı ihracat yapısından kaynaklandığı açıkça görülmektedir.

Tablo 3: Küresel Rekabetçilik Endeksine Göre Türkiye'nin 2012, 2013 ve 2014 Yıllarına Ait Bileşenler Sıralaması Bileşenler

	2012 Yılı (144 ülke arasında)	2013 Yılı (148 ülke arasında)	2014 Yılı (144 ülke arasında)
Kurumsal yapılanma	64	56	64
Altyapı	51	49	51
Sağlık ve ilköğretim	63	59	69
Yükseköğretim ve eğitim	74	65	50
Mal piyasalarının etkinliği	38	43	43
Pazar büyüklüğü	15	16	16
İnovasyon	55	50	56
İşgücü piyasasının etkinliği	124	130	131
Makroekonomik ortam	55	76	58
Mali piyasaların gelişmişliği	44	51	58
Teknolojik hazırlık	53	58	55
İşgücü gelişmişliği	47	43	50

Kaynak: T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi 2015-2018. S. 23. (The Global Competitiveness Report 2014-2015, The Global Competitiveness Report 2013-2014, The Global Competitiveness Report 2012-2013)

Tablo 3. Seçilmiş Ücretler ve Aylıklara İlişkin Bazı Göstergeler

	2002 Aralık (TL)	2017 Ocak (TL)
En Düşük Memur Maaşı	392	2.312.90
En Yüksek Memur Maaşı	3074.1	9.755.30
Ortalama Memur Maaşı	577,9	2.702.40
Ortalama Kamu İşçisi Ücreti	1.012.00	3.615.60
Net Asgari Ücret	184.3	1.404.10

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı, Türkiye Ekonomisinde Haftalık Gelişmeler ve Genel Görünüm. Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü 13 Ocak 2017. S. 16

Tablo 4. Döviz Kuru (USD), ÜFE, TÜFE Yıllara Göre Değişim

Yıllar	USD Döviz Kuru / TL	TÜFE	ÜFE
2002	1,63	29,7	30,8
2003	1,39	18,4	13,9
2004	1,34	9,4	13,8
2005	1,34	7,72	2,66
2006	1,41	9,65	11,58
2007	1,16	8,39	5,94
2008	1,53	10,06	8,81
2009	1,49	6,53	5,93
2010	1,54	6,40	8,87
2011	1,90	10,45	13,33
2012	1,78	6,16	2,45
2013	2,13	7,40	6,97
2014	2,33	8,17	6,36
2015	2,92	8,81	5,71
2016	3,53	8,53	9,94
2017	3,85	12,98	17,30
Yaklaşık Toplam Yüzde Değişim	% 140	% 168,75	% 164,35

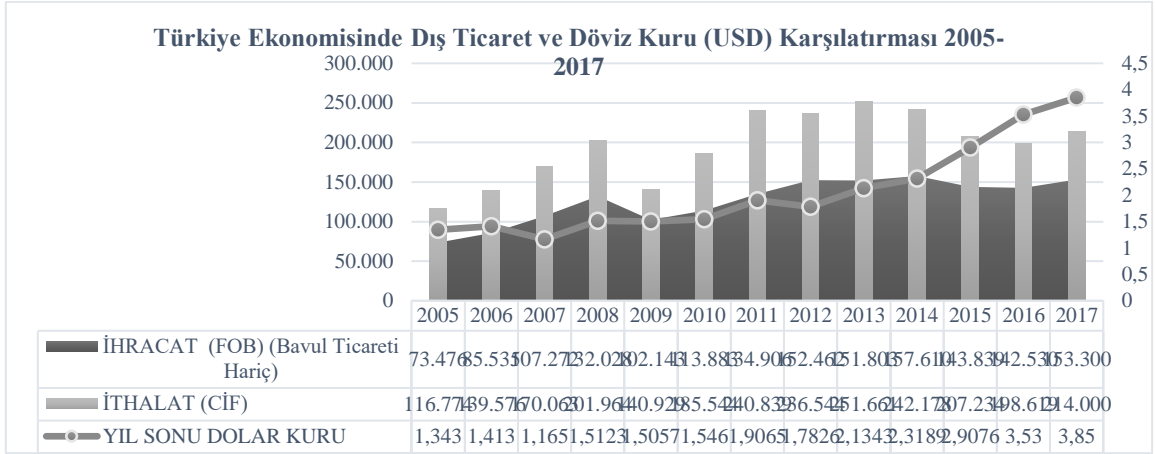
Kaynak: TCMB ve TÜİK verilerinden türetilmiştir.

Bir başka değerlendirme ise döviz kuru, ithalat ve ihracat rakamlarının yıllar itibariyle incelenmesi ve aralarında bir korelasyon olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Aşağıdaki grafik;3'de İthalat ile ihracat arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Ama döviz kuru değişiminin ise ithalat ve ihracat üzerinde doğrudan bir ilişkisi olmadı görülmektedir. 2005 yılından 2017 yılına kadar geçen sürede yıllar itibariyle dolar ile ithalat-ihracat rakamları, sırasıyla 2005 yılında USD kuru 1.34 TL iken 2006'da 1.41 TL'ye çıkmış, ancak ithalat ve ihracat buna rağmen arttığı görülmektedir. 2006'dan 2007 yılı sonuna kadar USD döviz kuru 1.41'den 1.16 TL'ye düşmüş, yani TL'nin değerlenmesine, döviz kurunun değer kaybetmesine rağmen hem ithalatta, hem de ihracatta belirgin bir yükseliş görülmektedir. Oysa literatüre göre TL'nin değerlenmesi, döviz kurunun değer yitirmesi göreceli olarak yurt içi üretilen mal ve hizmetlerin pahalalanması ve yurt dışında üretilen mal ve hizmetlerin ise ucuzlamasına neden olması gerekmektedir ve dış ticaret ihracat aleyhine gelişmesi gerekmektedir. Bu yıllarda ise böyle olmamış tam aksine hem ithalatta, hem de ihracatta yükseliş görülmektedir.

2007' sonundan, 2008 yılı sonuna kadar olan süreçte ise, döviz kuru yine artmış TL yine değer yitirmiştir. Fakat grafikten de görüldüğü gibi ithalattaki etkilenme ihracattaki etkilenmeden oransal olarak çok daha fazla olmuştur. Döviz kurundaki değerlendirme ithal malların fiyatlarının yükselmesine neden olmasına rağmen, ithalata olan talep düşmediği gibi, aksine artış görülmektedir. İhracattaki artış oranı ise daha düşük olarak gerçekleşmekle hafif bir artış olmuştur. 2009 yılında döviz kurunda önemli bir değişiklik olmamasına rağmen hem ithalat, hem de ihracat rakamlarında düşme yaşanmıştır. Bu dönemdeki düşüşler dünya krizinden kaynaklanmaktadır. Dünya ekonomisinde özellikle gelişmiş ekonomilerde etkisini gösteren ekonomik kriz dış ticareti de olumsuz etkilemiştir. 2010 yılında döviz kurunda çok küçük bir fiyat artışı yaşanmasına rağmen dış ticarete hem ithalatta, hem de ihracattaki artış belirgin bir şekilde görülmektedir. 2011 yılında döviz kurlarındaki oynaklık yine artmış ve TL yine değer yitirerek döviz kurundaki yükseliş devam etmiştir. USD döviz kuru 1.54'den, 1.90'a çıkmasına rağmen yine, ithalattaki artış, ihracattaki artışa bağlı olarak yükselmiştir. 2012 yılında ise USD döviz kuru yeniden 1.90'dan, 1.78'e düşmesine rağmen, ithalattaki ve ihracattaki artış yine devam etmiştir. Bu yılki verilerde de görülmektedir ki döviz kuru düşmesine rağmen yani TL, değerlendirilmesine rağmen hem ihracat, hem de ithalat yükselmiştir. 2012'den 2013'e döviz kuru yine değerlenmeye başlamış ve TL, yine değer kaybetmiş olmasına rağmen ithalattaki artış sürerken ihracatta düşüş görülmüştür. 2013'ten 2014'e döviz kuru artışı devam etmiş ithalatta düşüş, ihracatta ise hafif de olsa artış görülmüştür. 2014'ten 2017'ye kadar döviz kurundaki artış devam etmiş olmasına rağmen hem ithalatta, hem de ihracatta düşüşler meydana gelmiştir. Aşağıdaki grafikte görüldüğü gibi döviz kurlarındaki değişimlerin dış ticaret üzerindeki etkisi zayıftır. İhracatta görülen artışlar ithalattaki artışlarla doğru orantılı olarak seyretmektedir. Yani, kısaca ithal girdiye (montaj sanayi) dayalı bir üretim sistemi içinde olan Türkiye ekonomisinde ihracatta yaşanan artışlar ithalatı da doğrudan etkilemektedir. Çünkü döviz kuru değeri arttığı sürece ithal girdiler de artmakta ve ülkenin ürettiği mal ve hizmet fiyatlarını da yukarı doğru etkilemektedir. Yani döviz kuru değeri yükseldiği zaman ithal ara mallarının fiyatları da yükselmekte ve dolayısıyla ithal girdiye dayalı üretim sistemi içinde yer alan sanayi mallarının fiyatları da yükselmektedir. Bu durum ise ihracatta kur ayarlamalarına dayalı bir rekabet üstünlüğü yaratmamaktadır. Ülke ekonomisindeki enflasyonun en önemli nedenlerinden biri de döviz kuru artışlarıdır.

Döviz kuru artışları hem ara mallarının, hem de sermaye mallarının fiyatlarını etkilediği gibi, üretimde maliyet etkisi büyük olan enerji (petrol, doğal gaz vb.) fiyatlarını da olumsuz etkilemektedir. İşte bundan dolayıdır ki döviz kuru değişimleri Türkiye ekonomisinde üretilen ihraç malları açısından dış piyasalarda rekabet üstünlüğüne neden olamamaktadır.

Grafik 3. Türkiye ekonomisinde dış ticaret ve döviz kuru ilişkisi 2005-2017

Kaynak; TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Sonuç;

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Türkiye ekonomisinin üretim yapısında özellikle orta-yüksek ve yüksek teknoloji seviyesinde katma değer oranı düşük, fakat orta-düşük ve düşük teknoloji seviyesindeki üretimde ise kısmen de olsa katma değer oranı yüksektir. Yüksek ve orta yüksek seviyeli üretimde ithalat bağımlılık yüksek, fakat düşük ve orta-düşük seviyedeki üretimde ise ithalata bağımlılık daha azdır. Yüksek ve orta ileri teknoloji seviyesinde de orta düşük ve düşük teknoloji seviyesindeki üretimde de emek yoğun üretim söz konusudur. Bu yüzden, üretimde emek yoğun üretim sistemi daha fazla olmasından dolayı reel iş gücü ücretlerindeki artışlar bu sektörün dış ticaretteki rekabetini olumsuz etkilemektedir.

Türkiye ekonomisindeki asıl dış ticaret açığının nedenlerinden en önemlisi olan ara malı ithalatı yüksek olduğu orta-yüksek ve yüksek teknoloji seviyesindeki üretimde katma değer oranları düşük, olduğu için ihracat, döviz kuru dalgalanmalarından olumsuz etkilenmektedir. Yani döviz kuru yükselişlerinde Marshall-Lerner koşulunda J-Teorisi etkisi gerçekleşmemektedir.

Hatta döviz kuru dalgalanmaları veya yükselişleri ihracattaki atışın tam aksine ithal girdiye bağımlı olan bu sektörlerin üretim mamullerinin pahalılaşmasına neden olmakta ve ithalatın miktar olarak değil fakat toplam tutar olarak daha fazla yükselmesine neden olmaktadır.

Türkiye ekonomisinin büyüme projeksiyonunda en önemli unsur olan ihracata dayalı büyüme modeli çerçevesinde, ithalata bağımlı montaj sanayi anlayışından çıkarak orta-yüksek ve yüksek teknoloji seviyesinde ve buna ilaveten emek yoğun üretim anlayışından sermaye yoğun üretim seviyesine geçmesi gerekmektedir.

Ülkenin üretim kalemleri, montaj sanayisine ya da ara malı üretimine dayalı emek yoğun üretim sistemine sahip olduğundan dolayı dış ticarete rekabet edilen ülkeler genel olarak gelişmekte olan ülkelerdir. Oysa emek ücretleri bakımından Türkiye bu ülkeler içerisinde yüksek ücret maliyetlerine sahiptir. Bu nedenle dış ticarete rekabet üstünlüğüne sahip olunabilmesi için üretimdeki teknoloji seviyesinin düşük, orta-düşük seviyeden orta yüksek ve yüksek teknoloji seviyesine geçecek dönüşümü sağlamak zorundadır. Bunu başarabildiği zaman dış ticaret açığına bağlı cari işlemler açığı problemini ve istikrarlı büyüme hedeflerine ulaşabilecektir.

Kaynakça;

AVCI, M. & UYSAL, S. & TAŞÇI, R. (2016). Türk İmalat Sanayinin Teknolojik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi. Journal of Social Sciences and Humanities Reserarches. Bahar/ Spring 2016-Cilt / Volume 17- Sayı /Issue 36.

ERSUNGUR, Ş. M. & EKİNCİ, E. D. & TAKIM, A. (2011). Türkiye Ekonomisinde İthalata Bağımlılıktaki Değişme: Girdi-Çıktı Yaklaşımıyla Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi. 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 2011. Erzurum.

EŞİYOK, B. A. (2013). Türkiye’de İmalat Sanayinin Teknolojik Yapısı: Sürdürülebilir mi? İktisat ve Toplum Dergisi, Mayıs - Haziran 2013.

<http://www.inovasyon.org/pdf/B.AliEsiyok.Imalat.San.TeknoYap%C4%B1.pdf>

GÖÇER, İ. & ELMAS, B. (2013). Genişletilmiş Marshall-Lerner Koşulu Çerçevesinde Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Türkiye’nin Dış Ticaret Performansına Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar. Cilt : 7, Sayı:1, 2013.

HEPAKTAN, E. (2009). Türkiye’nin Marshall-Lerner Koşuluna İlişkin Parçalı Eş Bütünleşme Analizi, Yönetim Ve Ekonomi Dergisi, Cilt : 16, Sayı :1, 2009.

KARAMELİKLİ, H. (2016). Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesinde J-Eğrisi Etkisi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 3, ss : 389-402.

GENÇ, Ö. (2016). Türkiye Ara Malı Dış Ticareti (Sektörel Analiz), Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü Ocak 2016, Ankara

ÖZEN, A E. (2015). Seçilmiş Göstergelerle Türkiye İmalat Sanayinin Analizi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi Sayı 5. ss. 140-162. Nevşehir.

ÜNSAL, E. M. (2009). Makro İktisat. İmaj Yayınevi, Ankara.

VERGİL, H & Erdoğan, S. (2009). Döviz Kuru-Ticaret İlişkisi Türkiye Örneği. ZKU Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 9 ss :3 5-57.

YAZICI, R. (2016). Finansal Krizlerin Önlenmesinde Katılım Bankacılığı Sisteminin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme, SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ/THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS, 25 Nisan 2016.

T.C. Kalkınma Bakanlığı, Türkiye Ekonomisinde Haftalık Gelişmeler ve Genel Görünüm. Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü 13 Ocak 2017. S. 16

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/TurkiyeEkonomisindekiHaftalikGelismeler/Attachments/1/T%C3%BCrkiye%20Ekonomisinde%20Haftal%C4%B1k%20Geli%C5%9Fmeler%20ve%20Genel%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%208%20Aral%C4%B1k%202017.pdf>.

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/51c68591-b085-4bd9-8bb0-b9c105eed4d1/DUY2017-08.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-51c68591-b085-4bd9-8bb0-b9c105eed4d1-IDQtnNU>

<https://tobb.org.tr/SanayiMudurlugu/Documents/YerliMali/Eurostat%20verilerine%20gore%20teknoloji%20siniflamalari.docx>.

<http://www.ankesob.org.tr/mevzuat/esaslar/OnuncuKalkinmaPlani/ithalataOlanBagimlilikAzaltilmasiProgramiEylemPlani.pdf>

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist>

TÜRKİYE VE DÜNYA TİCARETİ İÇERİSİNDE İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATININ YERİ VE ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. M. Büşra ENGİN ÖZTÜRK, İstanbul Üniversitesi,
mbusra@istanbul.edu.tr

Özet

Bu çalışma İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ' nı üye ülkeler arasındaki iç ticaret ile dünyanın geri kalanı, özellikle de Türkiye ile dış ticareti açısından incelemektedir. Çalışmanın amacı, İİT' nin dünya ve Türkiye' nin dış ticaretindeki payı ve önemini ortaya koymak ve artırılması için bazı politikalar önermektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ve Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden yararlanılarak İİT' nin dış ve iç ticaretini ihracat ve ithalat bazında 1996-2016 yılları için ele alan grafikler ve tablolar oluşturulmuştur. Sonrasında İİT' nin, Türkiye' nin dış ticaretindeki payı diğer uluslararası ekonomik entegrasyon hareketleriyle karşılaştırılmıştır. İİT' nin iç ticaretinin neden yetersiz olduğu ve Türkiye' nin hangi İİT ülkeleri ile daha fazla ihracat yaptığı tartışılmış, 1996-2016 yılları itibarıyla bu ülkeler ile dış ticaret seyri izlenmiştir.

Anahtar kelimeler: İslam İşbirliği Teşkilatı, İİT, Türkiye, dış ticaret, uluslararası ekonomik kuruluşlar.

IMPORTANCE AND SHARE OF ORGANIZATION OF ISLAMIC COOPERATION IN THE TURKEY'S AND WORLD TRADE

Abstract

This study examines the Organization of Islamic Cooperation (OIC) from the point of view of intra-trade among the member countries as well as foreign trade with the rest of the World especially Turkey. The aim of this study is to demonstrate the share and the importance of the OIC' s foreign trade in Turkey and in the World and suggest policies to improve it. For this purpose, we used data from United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) and Turkish Statistical Institution and created graphs and tables showing the OIC' s foreign and intra-export and import during the 1996-2016 time period. Then, we compared the OIC' s share in Turkey' s foreign trade to the other international economic organizations. We discussed why the intra-trade of OIC is not sufficient and which OIC member countries Turkey exports the most. Finally, we examined Turkey' s foreign trade patterns with the member countries during the 1996-2016 time period.

Key Words: OIC, Turkey, foreign trade, international economic organizations.

1. GİRİŞ

Son yirmi beş yıldır akademik dünyanın da üzerinde oldukça değindiği uluslararası birleşmeler Dünya bunalımı ve Dünya Savaşlarından sonra uluslararası arenada ülkelerin işbirliklerine girmesi gereği ile birlikte gerek küresel gerek bölgesel anlamda kendini göstermeye başlamıştır. Ticaretin serbestleştirilmesine yönelik bu adımlar kendini küresel ve bölgesel birleşmeler şeklinde göstermektedir. İslam İşbirliği Teşkilatı, bölgesel esasa dayanmayıp, dini temele dayanan, geniş bir coğrafi alana dağılmış İslam ülkelerinin 1969 yılında oluşturdukları bir entegrasyon türüdür.

Türkiye' nin İslam İşbirliği Teşkilatı ile ilişkileri özellikle ihracatta kendini göstermektedir. Bunun yanında ihracatta en önemli sırayı yıllardan beri yüzde ellilerin üzerinde bir oranla Avrupa Birliği almaktadır. Bunda coğrafi yakınlığın çok büyük bir payı vardır. Ancak döviz kurundaki belirsizlikler ile özellikle son dönemde nükseden Türkiye-AB siyasi ilişkilerindeki sorunlar AB ile ekonomik ilişkilerimizi, ihracat rakamlarımızı, dolayısıyla da ekonomimizi doğrudan etkilemektedir. Bu riski dağıtmak adına Türkiye, özellikle son yıllarda yeni pazar arayışlarına girmiş ve diğer bölgesel ve küresel ekonomik entegrasyonlarla işbirliğini artırma yoluna girmiştir.

Bu çalışmada İslam İşbirliği Teşkilatı, yapısı, ekonomik özellikleri, dış ticareti ele alındıktan sonra Türkiye' nin dış ticaret pazarındaki payı ve seyri ele alınmış, ihracatımızda aktif rol oynayan İslam İşbirliği Teşkilatı üyelerinin ihracattaki payları 1996-2016 yılları için değerlendirilmiştir.

2. İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (İİT)

1969 yılında kurulan İslam İşbirliği Teşkilatı esas olarak uluslararası barış ve uyumun sağlanması için İslam dünyasının korunmasını amaçlayan bir entegrasyon hareketidir. (Oh, Yoon: 2016: 799) Diğer entegrasyon hareketlerine göre daha gevşek ilişkilere bağlıdır. (Seyidoğlu, 1992: 398). Ekonomik, bilimsel, sosyal, kültürel anlamda İslam ülkeleri arasında işbirliğini sağlamak, uluslararası toplantılarda İslam ülkelerinin birlik halinde hareket etmelerine yardımcı olmaktır. Ayrıca İslam İşbirliği Teşkilatı' nın İslami bir emir gereği kurulduğunu ortaya koyan bir görüş de vardır. (Raimi, Mobolaji, 2008, 131). Sonuç olarak bu entegrasyon hareketi ticaretin serbestleştirilerek gelişmesini ve dolayısıyla İslam ekonomisinin büyümesini hedeflemektedir.

Teşkilatın 57 üyesi: Türkiye, Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri, Bruni, Burkina Faso, Cezayir, Cibuti, Çad, Endonezya, Fas, Fildişi Sahilleri, Filistin, Gabon, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Guyana, Irak, İran, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Komorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Malezya, Maldivler, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer,

Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Surinam, Suriye, Suudi Arabistan' dır. Suriye' nin üyeliği askıdadır.

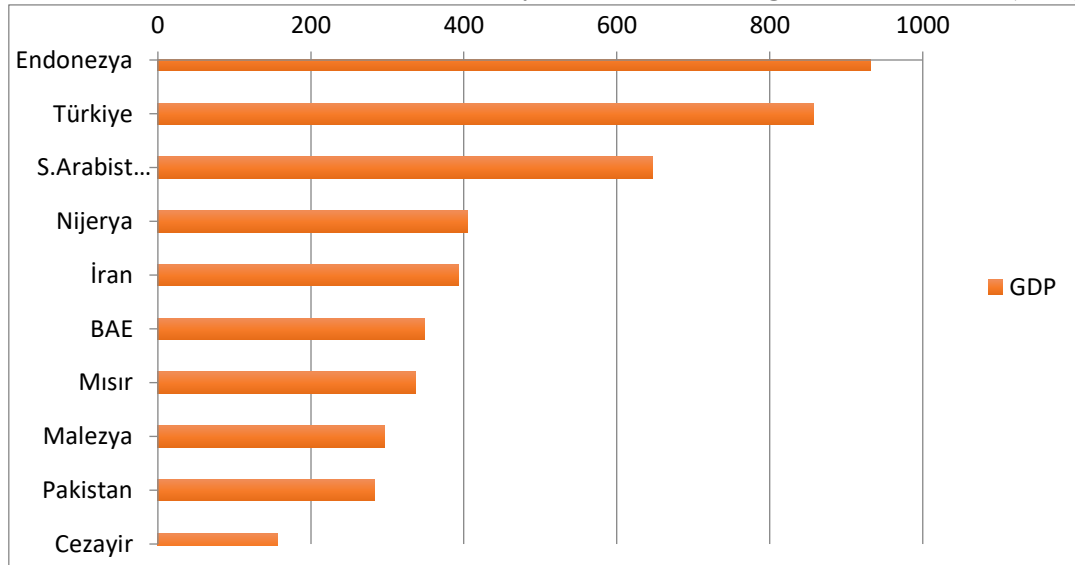
İİT içerisinde beş ülke arasında (Ürdün, Malezya, Pakistan, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri) TPS, dokuz ülke (Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Fas, Pakistan, Tunus, Türkiye, Sudan) arasında ise aralarında Gümrük Birliği Anlaşması bulunmaktadır. 2004 yılında Tercihli Ticaret Sistemi (TPS) imzalanmıştır. TPS, İİT ülkeleri arasındaki ticaretin ülkeler arasında eşitlikçi ve ayrımcılık olmadan tercihte bulunulması yoluyla daha ileri bir noktaya taşınmasını amaçlamaktadır. (Amin, Hamid, 2009: 134)

2.1. İİT GENEL EKONOMİK GÖRÜNÜM

1,7 milyarlık nüfusu olan Teşkilat içerisinde dünyanın nüfus bakımından oldukça kalabalık ülkeleri ile az yoğun ülkeleri bulunmaktadır. Teşkilatın çoğu üyesi genç nüfusa sahiptir ki bu da ekonomik büyümesi emeğe dayalı olması bakımından Teşkilat için oldukça büyük önem arz etmektedir. İslam İşbirliği Teşkilatı, dünya toplam üretiminin %15 isini, toplam milli gelirinin %8,6 sını oluşturmaktadır.

57 üye içerisinde milli geliri en büyük olan 10 ülke aşağıdaki grafikte yer almaktadır. Türkiye 857,7 milyar dolarlık milli geliriyle Endonezya' dan sonra ikinci sırada yer alırken, onu Suudi Arabistan izlemektedir. Çok geniş büyüme potansiyeli ve kaynakları olmasına rağmen Müslüman ülkelerdeki büyüme oranları diğer gelişmekte olan ülkelerin ortalamalarından düşüktür. (Raimi, Mobolaji, 2008, 138)

Grafik 1 : Milli Gelir Bakımından En Büyük 10 İslam İşbirliği Teşkilatı Ülkesi (2016)

Kaynak: www.worldbank.org verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

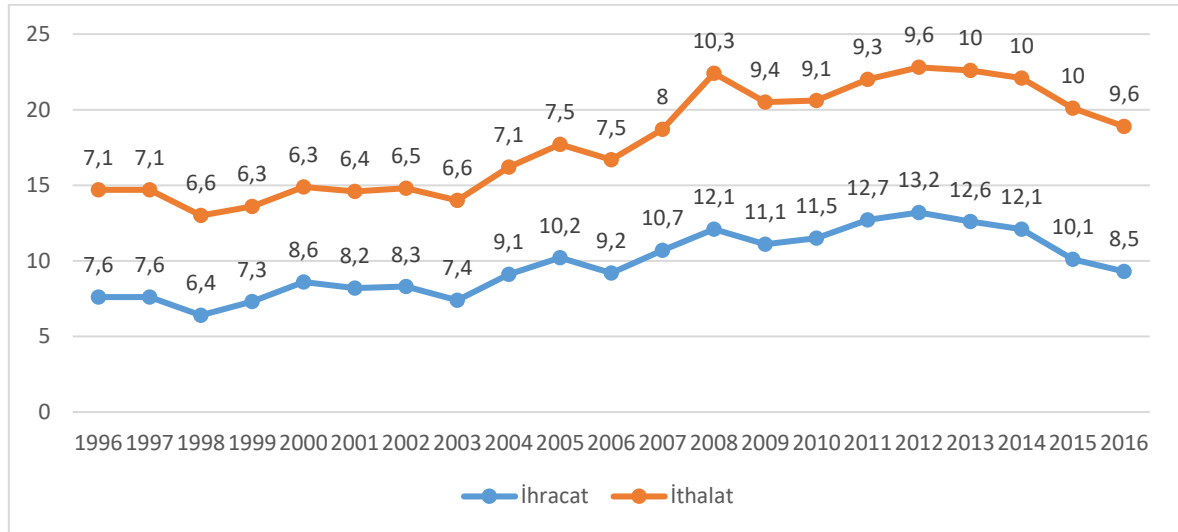
2.2.İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI DIŞ TİCARETİ

SESRIC' in 2016 raporuna göre Teşkilat içerisinde en fazla ihracat yapan beş ülke sırasıyla; Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Malezya, Endonezya ve Türkiye iken, en fazla ithalat yapan beş ülke ise sırasıyla; Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye, Malezya, Suudi Arabistan ve Endonezya' dır. Dolayısıyla İslam İşbirliği Teşkilatı' nın toplam ticaret hacmini en çok bu beş ülke belirlemektedir.

2.2.1. İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI – DÜNYA TİCARETİ

7,4 milyarlık dünya nüfusunun 1,7 milyarı İslam İşbirliği Teşkilatı ülkelerinde yaşamaktadır. Ancak İİT ticaretinin dünya ticaretine oranı oldukça düşüktür. Bu ticaretin sınırlı olmasının sebepleri arasında İİT üyelerinin çoğunluğunun daha önce batının kolonileri olması ve ticari ilişkilerin buna göre şekillenmiş olması yer almaktadır. Ayrıca dünyanın en az gelişmiş ülkelerinin teşkilatta yer alması da ticaretin önünde bir engeldir. İİT üyeleri ülkelerinin dünya gelirinin az bir payına sahip olması ve dış dünyadaki ülkelerle büyük bir gelir farkının olması mal ticaretinin gelişmesini engellemiştir. (Ahmed, Ugurluel, 1998: 180)

Grafik 2 : İİT Ticaretinin Dünya Ticareti İçindeki Payı (1996-2016)

Kaynak: www.unctad.org verilerinden elde edilerek oluşturulmuştur*.

* SESRIC raporlarında da belirtildiği gibi OIC ticaretine ilişkin veriler UNCTAD, IMF, Worldbank gibi ana veritabanları arasında farklılık gösterebilmektedir. Bu çalışmada grafikler ve tablolar UNCTAD verileri ele alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Teşkilatın başlıca ihraç malı petroldür. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %67 sine sahip olan üye ülkelerin ikili ticareti bu nedenden dolayı çok büyük bir oranda petrolü kapsamaktadır. (Mohmand, Wang: 2014: 115). Nitekim petrol toplam ihracatın %40'ından fazlasını oluşturmaktadır. UNCTAD'ın verilerine göre 2016 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı'nın toplam mal ihracatı 1,4 trilyon dolar olarak kaydedilmiştir. Aynı yıl dünya toplam ihracat rakamı 15,9 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılı için İİT toplam ihracatının dünya toplam ihracatındaki payı %8,5 iken toplam ithalatının dünya toplam ithalatı içindeki payı ise %9,6 olarak gerçekleşmiştir. Ticarete hizmetler tarafından bakıldığında ise, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın net hizmet ithalatçısı olduğu görülür.

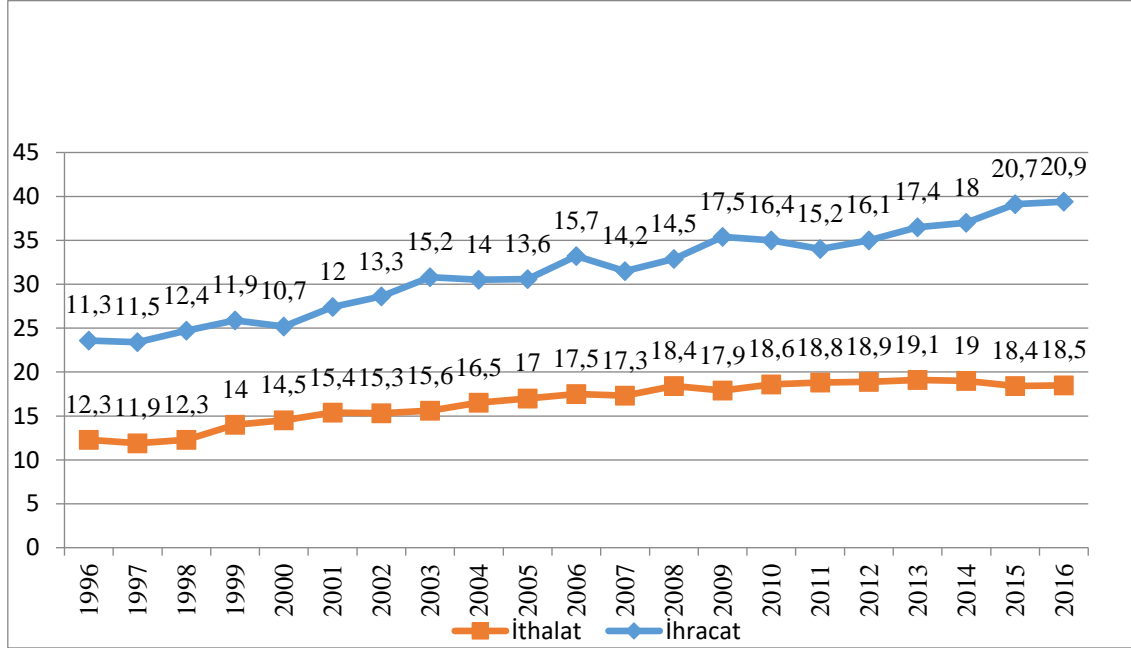
2.2 İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI İÇİ TİCARET

İslam İşbirliği Teşkilatı iç ticaret ve bütünleşme hareketleri yıllar itibariyle artmaktadır. (Hassan v.d. 2015: 699) TPS'nin imzalanması İslam İşbirliği Teşkilatı içerisindeki ticaretin artması yolundaki en önemli adımlardan biridir. Daha önce bahsedildiği gibi, protokol eşitlikçi bir şekilde ticaret yapılmasını öngörmektedir. İİT içi ticaretin artmasında bir diğer unsur da 2005 yılında kurulan ve dış ticaretin finansmanı için oldukça büyük katkı sağlayan Kalkınma İçin İslami Dayanışma Fonu'dur. (Gündoğdu, 2016: 79)

Bununla birlikte dünyanın geri kalanı ile mukayese edildiğinde İslam İşbirliği Teşkilatı içi ticaret oldukça sınırlıdır. Nitekim pek çok çalışma İslam ülkeleri arasındaki entegrasyonun en önemli sorunlarından biri olarak üye ülkelerin kendi aralarındaki ticaret seviyesinin düşük olmasını göstermektedir. Özellikle ASEAN gibi diğer entegrasyon hareketleriyle karşılaştırıldığında bu fark daha da gözle çarpılmaktadır. (Amin, Hamid, 2009: 136)

İslam İşbirliği Teşkilatı üye ülkeleri arasında mineral yakıtlar, yağlayıcı maddeler ve benzeri malların ticareti mal ticaretine göre çok daha fazla artış göstermektedir. Yakıt ticaretinin dış ülkelerle yapılan ticarete oranı %48 iken İİT içi ticarete oranı %54'tür. (Mohmand, Wang: 2014, 115) Bu da üye ülkelerin yakıt ticaretinde birbirlerine bağımlı olduğuna işaret etmektedir. Teşkilat içi ticarete bakıldığında ihracatta en yüksek paya sahip olan beş ülke, sırasıyla; Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Türkiye, Endonezya ve Malezya iken, teşkilat içi ithalatta en yüksek paya sahip beş ülke sırasıyla, İran, Birleşik Arap Emirlikleri, Pakistan, Suudi Arabistan ve Türkiye'dir.

Grafik 3'te İslam İşbirliği Teşkilatı'nın 1996-2016 yılları arasında kendi içerisinde yaptığı ticaretin tüm dünyada gerçekleştirdiği ticarete oranı yer almaktadır

Grafik 3: İİT İçi Ticaretin Toplam Ticaret İçindeki Payı

Kaynak: www.unctad.org verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Grafikte, yukarıdaki eğri ihracatı gösterirken aşağıdaki eğri ithalatı göstermektedir. Buna göre İslam İşbirliği Teşkilatı' nın kendi içerisinde yaptığı ticaret yıllar itibariyle artış göstermektedir. İthalat daha stabil bir seyir izlerken ihracat daha dalgalı bir seyir izlemektedir. 2016 yılında İİT' nin kendi içerisinde yaptığı ihracat yaklaşık 314 milyar dolar iken, ithalat yaklaşık 287 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yılda İİT içi ithalat Teşkilatın toplam ithalatı içerisinde en yüksek paya sahiptir. Grafikte bir diğer dikkat çeken nokta ise 2015 yılından itibaren ilk defa İİT içi toplam ticaret içerisinde ihracatın ithalata geçmesidir. Özel sektör yatırımlarıyla İİT içi ticaret artırılabilir.

Temmuz 2016 itibariyle, D-8 Tercihli Ticaret Anlaşmasının İran, Pakistan, Malezya, Endonezya, Nijerya ve Türkiye arasında uygulamaya konulmasıyla ve tedricen gümrük vergisi oranlarının düşmesiyle birlikte yeni bir aşama da kat edilmiş olmuştur. (Dünya gazetesi, dünyagazetesi.com)

3. İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI-TÜRKİYE TİCARETİ

Türkiye, kurulduğu yıldan bu yana İslam Konferansı Teşkilatı' na ve kuruluşun mali kuruluşu niteliğinde olan İslam Kalkınma Bankası' na üyedir bu zaman zaman kredi kaynaklarından yararlanmıştır.

24 Ocak kararı ile izlemeye başladığı dışa açılma politikasının ilk yıllarında Türkiye'nin Orta Doğu'ya yaptığı ihracat hızla artmıştır. Hükümetler bu ticari

ilişkileri daha da geliştirebilmek için Ortadoğu ülkeleriyle olan ekonomik ve siyasal ilişkilere büyük önem vermişlerdir. Bu nedenle Türkiye, İslam İşbirliği Teşkilatı içinde oldukça aktif bir rol oynamıştır. (Arslan) Türkiye' nin İslam ülkeleriyle çok taraflı ekonomik ve ticari faaliyetleri, Türkiye' nin başkanlığını yaptığı İslam Konferansı Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) çerçevesinde yürütülür.

İslam İşbirliği Teşkilatı, Türkiye' nin teşkilata üye ülkelerle yaptığı olumlu yönde etkilemiştir. (Özkaya, 2011: 286) Diğer entegrasyon hareketleriyle ilişkilerimizin İİT ile olan ticaretimizi etkilediğine dair çalışmalar da mevcuttur. Akgül, Körfez Arap ülkeleri Konseyi'ne üyeliğin İİT ile ticaretimizi olumlu, Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı' na üyeliğimizin olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. (Akgül, 2013: 197)

3.1. TÜRKİYE' NİN DIŞ TİCARETİ VE İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI

Türkiye Dünya ihracatında 31. sırada yer almaktadır (www.tuik.gov.tr). Türkiye' nin dış ticaretinde belirli ülkeler ve belirli ülke grupları ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Ülke bazında Almanya, ülke grubu bazında da Avrupa Birliği Türkiye' nin gerek ihracatında gerekse ithalatında oldukça büyük bir öneme sahiptir. Avrupa Birliği' nin dışında Türkiye' nin diğer ülke grupları ile ticareti ihracat ve ithalat bazında aşağıdaki tablolarda yer almaktadır. Tablo 1 ülke gruplarına göre ithalat rakamlarını göstermektedir.

TABLO 1 : ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İTHALAT (bin dolar)

	AB	EFTA	KEİ	EİT	İİT	Toplam
2007	68.472.309	5.774.587	34.664.724	9.827.960	17.354.351	170.062.715
2008	74.513.444	6.217.519	45.066.639	12.184.213	22.051.265	201.963.574
2009	56.616.302	2.780.569	27.686.923	6.009.259	13.357.101	140.928.421
2010	72.391.053	4.002.407	32.979.705	11.607.394	22.200.530	185.544.332
2011	91.439.406	5.845.716	38.770.165	17.305.837	31.417.773	240.841.676
2012	87.657.462	5.238.265	41.509.519	16.429.472	31.690.284	236.545.141
2013	92.457.992	10.652.294	41.270.643	14.802.005	32.074.294	251.661.250
2014	88.783.651	5.716.743	40.926.921	13.443.503	29.107.197	242.177.117
2015	78.681.346	3.137.859	31.525.224	9.310.425	22.406.807	207.234.359
2016	77.501.203	3.161.772	24.183.105	7.739.664	23.178.330	198.618.235

www.tuik.gov.tr verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 1' e göre Türkiye' nin ithalat pazarında ilk sırayı AB ülkeleri alırken, daha sonra Karadeniz İşbirliği Teşkilatı, ve İktisadi İşbirliği Teşkilatı almaktadır. 2016 yılı için AB' nin Türkiye ihracatı içindeki payı %33 iken payı İktisadi İşbirliği

Teşkilatının payı %10 dur. İslam İşbirliği Örgütü Türkiye dış ticaretinde esas olarak ihracatta etkindir. Bu durum Tablo 2 vasıtasıyla aşağıda izah edilmektedir.

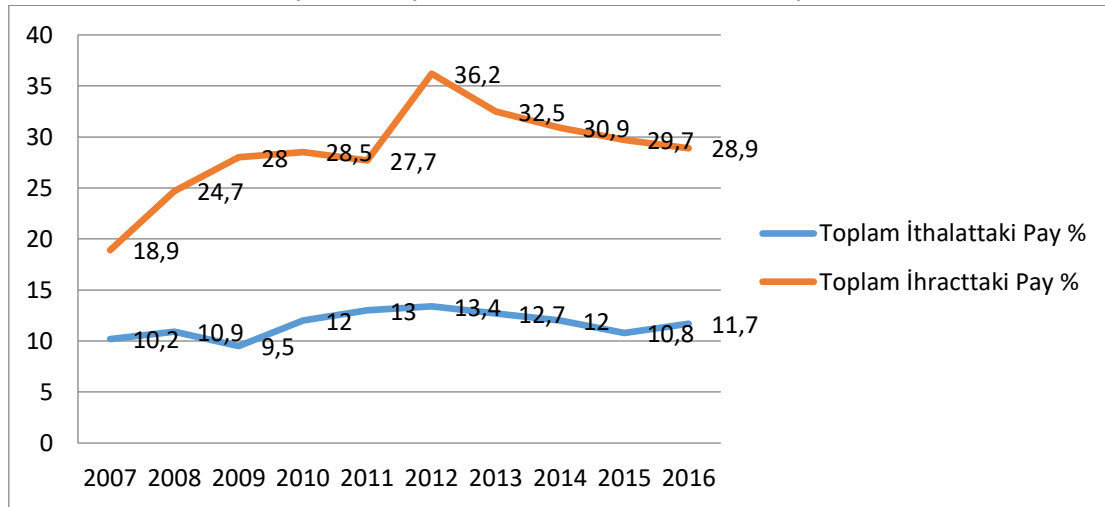
TABLO 2: ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İHRACAT (bin dolar)

	AB	EFTA	KEİ	EİT	İİT	Toplam
2007	60.754.022	1.327.977	16.784.102	4.700.072	20.310.574	107.271.750
2008	63.719.097	3.261.728	20.867.277	6.247.706	32.596.965	132.027.196
2009	47.228.119	4.335.560	12.272.591	5.948.111	28.626.586	102.142.613
2010	52.934.452	2.416.381	14.456.173	7.617.077	32.469.556	113.883.219
2011	62.589.257	1.887.252	17.767.964	9.291.735	37.325.434	134.906.869
2012	59.398.377	2.601.134	18.791.305	16.563.295	55.218.487	152.461.737
2013	63.039.810	1.661.908	20.367.992	11.898.400	49.370.615	151.802.637
2014	68.514.370	3.795.180	19.687.232	11.716.861	48.625.211	157.610.158
2015	63.998.494	6.202.203	14.590.290	9.566.766	42.737.552	143.838.871
2016	68.343.908	3.266.570	13.078.481	9.602.547	41.232.470	142.529.584

www.tuik.gov.tr verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

İhracat rakamlarına baktığımız zaman ülke gruplarında ilk sırayı yine AB almaktadır. İkinci sırayı ise yüksek ihracat rakamıyla İktisadi İşbirliği Teşkilatı almaktadır. 2007 yılından 2016 yılına kadar Türkiye' nin İİT ye ihracatı genel anlamda yükselmiştir. Özellikle 2012 yılında en yüksek seviyeye ulaşan ihracat rakamı 55 milyar 218 milyon 487 bin dolar olarak gerçekleşip, toplam içinde %36,2 ye ulaşmıştır. Bu pay ilk sırada yer alan AB' nin payı olan %38,9 a oldukça yakındır. İslam İşbirliği Teşkilatı ile dış ticaretin Türkiye genel dış ticareti içindeki payı yıllar itibariye Grafik 4 te yer almaktadır. Buna göre İİT özellikle ihracatta en yüksek payını 2012 de almıştır.

Grafik 4: Yıllar İtibariyle Türkiye Dış Ticaretinde İİT ' nin Payı

Kaynak: www.tuik.gov.tr verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

3.2. TÜRKİYE İHRACAT PAZARINDA AKTİF ROL OYNAYAN İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI ÜYELERİ

Türkiye dış ticaretinde İslam İşbirliği Teşkilatı' nın önemi ihracatta daha belirgin olduğu için çalışmamızda konu ihracat açısından ele alınacaktır. Nitekim ithalat yaptığımız ilk 20 ülke arasında İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi sadece sekizinci sıradaki İran' dır.

TABLO 3: TÜRKİYE İHRACATINDAKİ İLK 20 ÜLKE (2016)

Sıra	Ülkeler	İhracat Rakamları	Pay
1	Almanya	13 998 653	31,6
2	İngiltere	11 685 790	26,4
3	Irak	7 636 670	17,2
4	İtalya	7 580 837	17,1
5	ABD	6 623 347	14,9
6	Fransa	6 022 485	13,6
7	BAE	5 406 993	12,2
8	İspanya	4 988 483	11,2
9	İran	4 966 176	11,2
10	Hollanda	3 589 432	8,1
11	Suudi Arabistan	3 172 081	7,1
12	İsrail	2 955 545	6,6
13	Mısır	2 732 926	6,1
14	İsviçre	2 676 266	6
15	Romanya	2 671 249	6
16	Polonya	2 650 505	5,9
17	Belçika	2 548 240	5,7
18	Bulgaristan	2 383 500	5,3
19	Çin	2 328 044	5,2
20	Cezayir	1 736 371	3,9
	Toplam İhracat	44 175 991	-

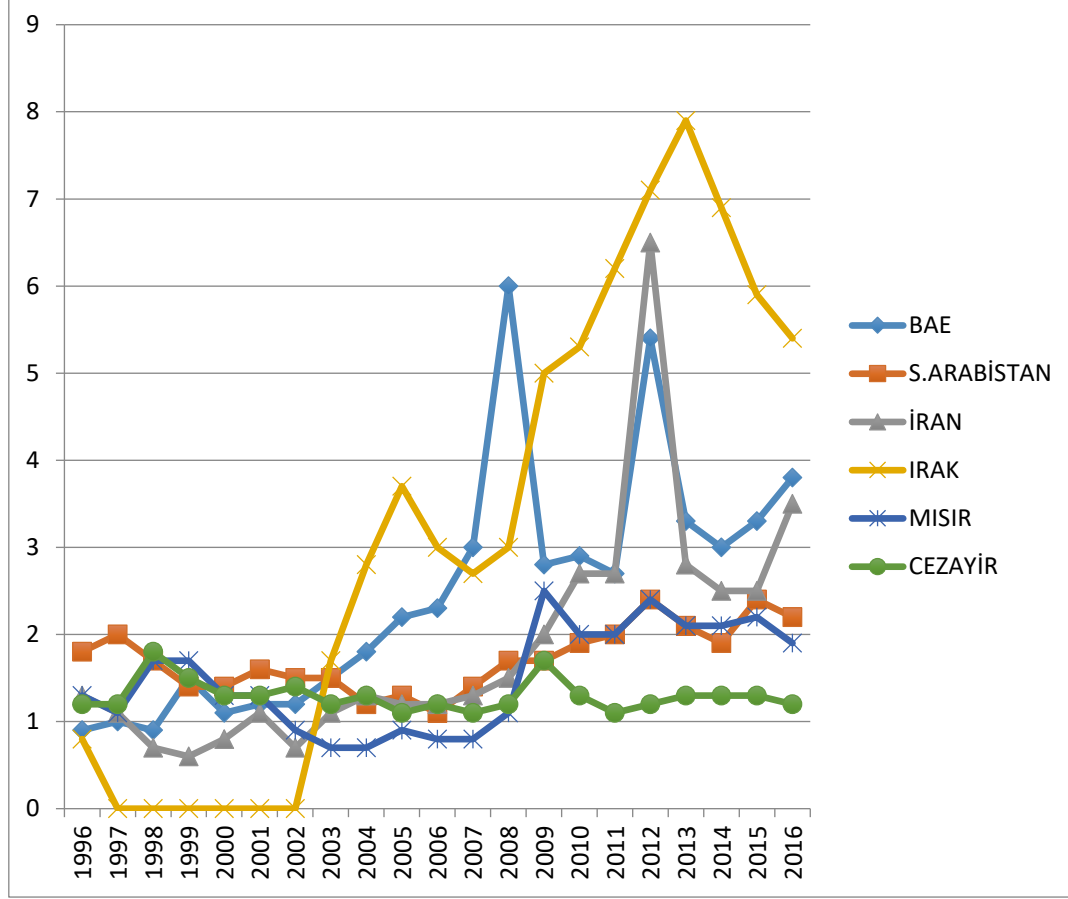
Kaynak:www.tuik.gov.tr verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 3 te Türkiye' nin ihracat pazarında yer alan ilk 20 ülke yer almaktadır. Buna göre İslam Kalkınma Teşkilatı üye ülkeleri üçüncü sırada Irak, yedinci sırada Birleşik Arap Emirlikleri, dokuzuncu sırada İran, on birinci sırada Suudi Arabistan, on üçüncü sırada Mısır ve yirminci sırada olmak üzere Cezayir' dir.

İİT üyelerinin paylarına bakıldığında Irak ile ihracatımızın oldukça büyük bir paya sahip olduğu (%17,2) görülmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri ile İran yaklaşık olarak aynı oranı paylaşırken, Cezayir en düşük paya sahip İİT üyesidir. Aşağıdaki grafik ise ihracatta ilk yirmi içinde yer alan İslam İşbirliği Teşkilatı üyelerinin ihracatımız içindeki payının yıllar itibarıyla seyrini göstermektedir. Grafikte Irak ile olan ticaretimizin 1997-2002 yılları arasında ambargodan dolayı veri bulunamamaktadır. (www.tuik.gov.tr/ [Bilgi](#) Dağıtım ve İletişim Başkanlığı) 2014

yılına kadar genel olarak artma eğiliminde olan ihracatımız Irak' taki iç karışıklıklar nedeniyle bu yıldan itibaren hızla düşmeye başlamıştır.

Grafik 5: İhracatımızda Etkin Olan İİT Üyelerinin Payı (1996-2016)

Kaynak: www.tuik.gov.tr verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Grafikte Irak ile ticaretimize ilişkin 1997-2002 dönemi verileri ambargo nedeni ile yer almamaktadır. 2013 yılında söz konusu ülkeye ihracatımız zirve yaparken, bu yıldan sonra Irak' taki iç karışıklıklar nedeniyle gerilemeye başlamıştır.

İran ile ihracatımız gerilemiştir. İran' a en fazla altın ve kıymetli taş ihraç edilmektedir. İhracatın gerilemesinde petrol fiyatlarındaki gerileme, 2010 yılından itibaren İran üzerindeki yaptırımların artması, para biriminin değerinin düşmesi, ekonominin ciddi bir oranda daralması etkin rol oynamıştır. (Küpel, 2016) Daha sonra yaptırımların kalkmasıyla ihracatta yeniden canlanma yaşanmıştır.

İhracatımızda dokuzuncu sırada yer alan Birleşik Arap Emirlikleri petrol fiyatlarındaki gerilemeyle birlikte gelir kaybı yaşamasına rağmen 2015 yılındaki ihracatımız artmıştır. En çok ihraç edilen ürün ise kıymetli taşlardır.

On ikinci sırada yer alan Suudi Arabistan 2015 yılından en çok ihracat artışı yaşadığımız ülke olmuştur. Türk inşaat firmalarının Suudi Arabistan'daki faaliyetlerinin geleceği, Türk ihraç malları için Suudi Arabistan'ın göz ardı edilemez konumu ve Suudi Arabistan sermayesinin Türkiye'ye akışının sürmesine olan ihtiyaç ise Türkiye'yi Suudi Arabistan'a daha bağımlı hale getirmektedir.

2000-2013 arasında Türkiye'nin Mısır'la dış ticareti yaklaşık 9 kat artış göstermiştir. Mineral yakıt ve yağlar Mısır' a ihraç edilen ürünlerin başında gelmektedir. Türkiye ile Mısır arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'nın Mart 2007'de yürürlüğe girmesiyle, Mısır'ın Türk meşeli ürünlere uyguladığı gümrük vergilerinin kademeli olarak indirilmesinin kararlaştırılmıştır, bu da ihracatımıza olumlu yansımıştır. Ancak iki ülke arasında zaman zaman gerginlikler olabilmektedir. Türkiye'nin Mısır'a en fazla ihraç ettiği ürün (%41,4) grubu, petrol ve petrolden elde edilen ürünlerdir. (Doğan, 2016: 71)

Türkiye'nin Cezayir'e ihracatı 2000 yılından 2013 yılına kadar olan dönemde beş kat artmıştır. Türkiye'nin, Cezayir'e ihracatında ilk sırayı motorlu kara taşıtları almaktadır. Bu ülkeye yapılan toplam ihracatın yaklaşık beşte birini kara ulaşım araçları oluşturmaktadır. Bu ürün grubundan sonra en çok ihraç edilen ürün grupları, demir ve çelik, elektrikli makine ve cihazlar ve metallerden nihai ürünler olarak sıralanmaktadır. (Doğan, 2016 : 74)

SONUÇ

İslam İşbirliği Teşkilatı din esasına dayalı olup, üye ülkeler arasında ekonomik işbirliğini sağlayarak bütünleşme hedefini gütmektedir. Dünya ticaretinin içinde teşkilatın toplam ticaretinin payı oldukça düşüktür. Teşkilat üyelerinin kendi aralarındaki ticaret seviyesi de yine düşük düzeydedir. Başlıca ihraç malı petrol olan Teşkilatın kendi içerisindeki ticaretin yarısından fazlasının yakıt ticareti olması, bu ülkelerin yakıtla bağımlı olduğunu ve gelecekte söz konusu ticareti artırmada zorlanabileceğini ortaya koymaktadır. Buna karşın teknoloji yoğun malların üretimi ve ticareti oldukça düşüktür. İslam ülkelerinin birbiriyle ticaretinin az olmasının bir nedeni de birbirine benzer mallarda üretim yapmaları, diğer mal ya da hizmetler için dışarıya bağımlı olmalarıdır. İslam İşbirliği Teşkilatı Türkiye' nin ithalatında değil, ihracatında etkin rol oynamaktadır. Hatta, Teşkilat Avrupa Birliği' nden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Çalışmamızda İİT' nin Türkiye ihracatında son yıllardaki payı ve seyri incelenmiş, Türkiye' nin ihracatında ilk yirmi ülke içerisinde bulunan İslam İşbirliği Teşkilatı üyelerinin (Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Irak, İran, Mısır, Cezayir) 1996-2016 yılları arasında Türkiye ihracat pazarındaki performansı ortaya konmuştur. Buna göre İİT, Türkiye ihracatı için oldukça önemli bir uluslararası ekonomik örgüt olup, örgütün içinde yukarıda bahsi geçen altı ülke oldukça aktif rol oynamaktadır. 2012 yılında zirve yapan ihracat rakamları bu yıldan

itibaren düşmeye başlamıştır ki bu düşüş söz konusu altı ülke özelinde de görülmektedir. Türkiye’ nin ihracatında İİT’ nin payının artması büyümesi ihracatla oldukça bağlantılı olan Türkiye ekonomisi için büyük önem arz etmektedir. İhracatın geliştirilmesi, Avrupa pazarına bir alternatif yaratılması bakımından Türkiye-İİT ticari, ekonomik, siyasi ilişkileri daha da geliştirilmeli, Türkiye İslam ülkeleri ile ilişkilerini daha sıcak tutmalı, bu ülkelerdeki nüfus ve dolayısıyla fırsata çevirerek imalat sanayinin yanında gıda gibi sektörlerde de ağırlık vererek ticaret için bir strateji belirlemelidir.

Kaynaklar

Ahmed, Z. , I. Ugurel. (1998). “The Islamic Capital Market: Is It Economically and Politically Justifiable?” *Humanomics* 14, no. 4 & 15, no. 1: 79–117.

Akgül, M.S.. (2013). Türkiye’ nin İslam İşbirliği Teşkilatı ile İlişkileri ve Ticari Potansiyeli, Çekim Modeli Yaklaşımı, Uzmanlık Tezi, T.C.Merkez Bankası, Ankara.

Arslan, Kahraman (2014). “İslam Ülkeleri Arasında İşbirliğine Giden Yolda Yeni Arayışlar “, *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, Cilt 10, Sayı 21: .179-198.

Arslan, Kahraman (2014). “Türkiye’ nin Yeni Pazar Arayışları İçinde İslam Ülkelerinin Yeri ve Önemi”, *Verimlilik Dergisi*, 2.

Doğan, Adem, (2016). “Türkiye-Kuzey Afrika Ticaretinin Temel Karakteristikleri”, *Sakarya İktisat Dergisi* Cilt 5, Sayı 4, 2016: 65-85.

Ersun, Nur, Arslan, Kahraman (2010). “İslam Ülkeleri Arasındaki Ticaretin Geliştirilmesinde Çok Taraflı Kliring Birliği Projesinin Rolü ve Önemi”, *Journal of Accounting and Finance*, 48: 172-190.

Engin Öztürk, M. Büşra, (2016). **Uluslararası Entegrasyon ve Kuruluşlar**, Ekin Yayınevi, Bursa.

Seyidoğlu, Halil, (1996). **Uluslararası İktisat**, Ekin Yayınevi, Bursa.

Amin, Ruzita Mohd, Hamid, Zarinah (2009). “Towards an Islamic Common Market:Are OIC Countries Heading the Right Direction? “; *IIUM Journal of Economics and Management* 17, no 1: 133-76.

Gündoğdu, Ahmet Suayb (2016). “Exploring Novel Islamic Finance Methods in Support of OIC Exports”, Journal of Islamic Accounting and Business Research, Vol 7, Issue 2: 78-92.

Hassan, Said-ul, Sarwar, Raheem, Muazzam, AMina (2016). “Tapping into Intra-and International Collaborations of the Organization of Islamic Cooperation States Across Science and Technology”, Science and Oublic Policy, 43(5): 690-701.

Hassan, M.Kabir (2009). “Economic Performance of the OIC Countries and the Prospect of an Islamic Common Market”, Economic Research Forum Eorking Paper Series, No. 461.

Küpelı, Mustafa Şeyhmus (2016).” Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar: İran’a Uygulanan Yaptırımların Etkileri”, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1: 97-135

Mohmand, Yasir Tariq, Wang, Aihu (2014). ”Is the Organization of Islamic Cooperation Promoting Trade Among Members?”, Pakistan Journal of Statistics, Vol 30(1): 113-128.

Oh, Seongju, Jung, Chaeyun, Yoon, Taeseon (2016), “Analysis of the Development of IS (Islamic States) in Its Relation to Conflicts within OIC (Organization of Şslam Countries) By Using SPSS Statsitical Program, International Journal of Social Scienc and Humanity, Vol.6, No 10, pp.799-803.

Özev, Muharrem Hilmi (2016). Siyasi Ekonomik Çıkarlar Ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri, Siyasi, Ekonomik Çıkarlar ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkiler, 11-22.

Özkaya, Hakan (2011). “İkili ve Çok Taraflı Anlaşmaların Türkiye’ nin İhracatı Üzerindeki Etkisi”, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 12 (2):279-288.

Raimi L., Mobolaji H.I. (2008). “Imperative of Economic Integration Ammong Muslim Countries: Lessons from European Globalisation”, Humanomics, Vol 24: 130- 145.

SESRIC Baseind veri tabanı, 2015 yılı İİT Yıllık Ekonomi Raporu.

<http://www.dunya.com/ekonomi/ekonomi-diger/d-8in-tercihli-ticaretanlasmasi-yururlukte-> Dünya Gazetesi, D-8’in Tercihli Ticaret Anlaşması Yürürlükte, 22.08.2016.

[www.tim.gov.tr/dış ticaret raporu 2016](http://www.tim.gov.tr/dış_ticaret_raporu_2016)

[www.tuik.gov.tr/yıllara göre dış ticaret istatistikleri](http://www.tuik.gov.tr/yıllara_göre_dış_ticaret_istatistikleri)

[www.tuik.gov.tr/ülkelere göre ihracat/en çok ihracat yapılan 20 ülke](http://www.tuik.gov.tr/ülkelere_göre_ihracat/en_çok_ihracat_yapılan_20_ülke)

[www.tuik.gov.tr Bilgi Dağıtım ve İletişim Daire Başkanlığı, 08.09.17](http://www.tuik.gov.tr/Bilgi_Dağıtım_ve_İletişim_Daire_Başkanlığı)

www.worldbank.org

www.unctad.org/

www.imf.org

www.oic.org

Tasarruflar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Grupları Örneği ile İncelenmesi

Prof. Dr. Ekrem GÜL, Sakarya Üniversitesi, egul@sakarya.edu.tr

Arş. Gör. Samet ACAR, Sakarya Üniversitesi, sametacar@sakarya.edu.tr

Özet

Tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yönü, iktisat yazınında önemli tartışma alanlarından biri konumundadır. Bu çalışmada da, ilgili değişkenler arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yönü incelenmiştir. Bu bağlamda, çalışmada tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair yapılan teorik ve ampirik çalışmalar hakkında bilgiler sunulmuş, 16 gelişmiş ve 24 gelişmekte olan ülkeden oluşturulmuş iki ayrı grubun verileri Swamy(1970) rassal katsayılar regresyonu ve Dumitrescu-Hurlin (2012) panel granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir

Yapılan analizler neticesinde hem gelişmiş ülkeler grubu için hem de gelişmekte olan ülkeler grubu için tasarrufların ekonomik büyüme üzerindeki pozitif yönlü etkisi ve her iki ülke grubu içinde ilgili değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı saptanmıştır. Tasarrufların ekonomik büyümeye etkisinin gelişmekte olan ülkelere kıyasla gelişmiş ülkelerde daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Tasarruflar, Ekonomik Büyüme, Gelişmiş Ülke, Gelişmekte Olan Ülke, Panel Veri Analizi*

The Examination of the Relationship between Savings and Economic Growth within the Example of Developed and Developing Country Groups

Abstract

The relationship between savings and economic growth and the direction of this relationship is one of the important discussion topics in economics literature. In this study, the relationship between the relevant variables and the direction of this relationship has been examined. In this context, some theoretical and empirical studies about the relationship between savings and economic growth have been discussed and the datas of two separate groups, which are consisted of 16 developed and 24 developing countries, have been analyzed by using Swamy (1970) random coefficient regression and Dumitrescu-Hurlin (2012) panel granger causality test.

As a result of the analyzes , the positive impact of savings on economic growth both for the group of developed countries and for the group of developing countries, and the existence of the bi-directional causality relationship between the relevant variables in both groups of countries have been obtained. It has been understood that the effect

of savings on economic growth is greater in developed countries than in developing countries.

Key Words: *Savings, Economic Growth, Developed Countries, Developing Countries, Panel Data*

Giriş

Ekonomik büyüme, kalkınma ve refahın en önemli dinamiği konumundadır. Bu özelliği dolayısıyla, ekonomik büyümenin arkasında yatan sebepler, büyümenin sürekliliği, ülkelere göre göstermiş olduğu farklılıklar ekonomi biliminin en önemli araştırma alanlarından birini teşkil etmektedir. Beşeri, coğrafi, kültürel, bilimsel, politik, kurumsal vb. birçok sebep, ekonomik büyümenin kaynakları arasında sayılmaktadır. Ekonomik büyümeye etkisi ekonominin bir bilim olarak kabul edildiği andan itibaren incelenen ve açıklanmaya çalışılan kavramlardan biri de tasarruflardır.

Tasarruf, Adam Smith tarafından savurganlığın aksi bir davranış olarak ahlaki olarak değerlendirilmekle birlikte, sermaye birikimin kaynağı olarak ifade edilmiştir. Adam Smith'in tasarruflara dair bu görüşleri diğer klasik iktisatçılarca da benimsenmiş, tasarruflar ekonomik büyümenin temel dinamiği olarak görülmüştür (Kazgan,2011: 90). Keynesyen iktisatta, tasarrufların tüketim ve yatırımı azaltacağı, dolayısıyla toplam talebi düşürerek tasarruf paradoksuna sebep olacağı literatürde yer almaktadır (Ünsal, 2013:193).

Ampirik literatürde de, tasarruflar ve ekonomik büyüme ilişkisi ve bu ilişkinin yönü üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalar, analize konu ülkeler ve incelenen dönemlere göre farklılıklar arz etmektedir. Bu çalışmalarda, tasarruflar ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu, tasarruflardan büyüme ve ya büyümeden tasarruflara doğru tek yönlü bir ilişkinin olduğu ya da her iki ekonomik değişkenin arasında herhangi bir nedenselliğin olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bu çalışmada, tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yönü incelenecektir. Çalışma ilgili değişkenler arasındaki ilişkinin teorik ve ampirik olarak iki bölümde incelenmesinden oluşacaktır. Teorik bölümde, tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Klasik ve Keynesyen görüşe göre açıklanacak, tasarrufların ekonomik büyümeye etki ettiği kanallardan bahsedilecektir. Ampirik kısım, ilgili değişkenlerin arasındaki ilişkiyi incelemiş çalışmaları özetleyen bir bölümle başlayacak, ilgili değişkenler arasındaki ilişkiyi gelişmiş ve gelişmekte olan ülke gruplarına ait verilerin Swamy (1970) tarafından geliştirilen rassal katsılar regresyonu ve Dumitrescu-Hurlin (2012) tarafından geliştirilen granger nedensellik analizi ile incelenmesi ile sonlandırılacaktır.

1.Tasarruflar İle Ekonomik Büyüme İlişkisi

Tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yönüne dair teorik çalışmalar iktisat yazınının en önemli iştilal alanlarından birini teşkil etmektedir. Bu bağlamda farklı iktisat okullarının ekonomik büyüme ile tasarruflar arasındaki ilişkiye dair farklı teorik modellemeleri mevcuttur.

1.1. Klasik İktisatta Tasarruf ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Klasik iktisatçılara göre, tasarruflar yatırımların ön koşulu konumundadır. Özellikle Adam Smith tasarrufların ekonomik büyüme için önemini, bireylerin tasarruf davranışlarından yola çıkarak açıklamaktadır. Bir kimse gelirinin tüketmediği kısmını tasarruf eder ve sermayesine ilave ederek, ya kendisi üretimde kullanır ya da faiz karşılığında bir başkasına kiralar. Dolayısıyla yatırımları besleyecek kaynak tasarruflardır. Smith'e göre sermaye tasarruflar yolu ile büyüebileceğinden, ekonomik bireylerin gerçekleştirdiği tasarruflar toplamı toplumun sermayesi demek olacaktır ve sermaye ancak bu yolla çoğalacaktır (Smith, 1776: 277). Tasarruflar, gömüleme olmadığından ve tasarruf ile yatırım kararını veren kişilerin aynı kişiler olmasından dolayı yatırımlara eşittir. Dolayısıyla tasarruf olgusu, klasik iktisat için ekonomik büyümenin temel dinamiğidir. Tasarrufların artmasıyla beraber faiz oranlarında gerçekleşen azalma yatırımların artmasını sağlayacaktır. Klasik iktisat yazınında, faiz sermayenin fiyatıdır ve bugünkü tüketimden vazgeçmesinin bedeli olarak tasarruf sahibine ödenir. Dolayısıyla tasarrufları artırmanın fırsat maliyeti bugünkü tüketimde vazgeçmektir.

1.2. Keynesyen İktisatta Tasarruf ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Keynesyen iktisatta büyüme analizi statik bir içerik taşımaktadır. Keynes, durgunluk içerisindeki ekonomileri durgunluktan çıkarmak ve büyümenin başlaması için yapılması gerekenler üzerinde durmuştur. Dolayısıyla, büyüme halindeki bir ekonomiye ait sorunlar Keynesyen iktisatta ikincil durumdadır. Durgunluk halindeki ekonomileri harekete geçirecek olan ise toplam talebin genişlemesidir. Talebin genişlemesiyle birlikte stoklar eriyecek, eriyen stoklar yatırımları teşvik edecek, yatırımların artmasıyla beraber de büyüme hızlanacaktır (Özsağır, 2008:6). Yatırım harcamalarındaki artış, gelir ve faiz haddinin artmasına sebep olmaktadır. Tasarruflarda meydana gelen artış ise, tüketimin kısılması sebebiyle, gelir ve faiz

haddini düşürecektir. Diğer taraftan, yatırım harcamaları faiz oranı ile ters yönde hareket ettiğinden, tasarrufların artması sonucu düşen faiz oranları yatırım harcamalarını arttıracaktır. Keynesyen ikisat görüşüne göre, yatırımların artması daha yüksek tasarruflara neden olurken, yatırımların artan tasarruflar neticesinde artmasıysa tam istihdamdaki bir ekonomide mümkün olmaktadır. (Palley,1996).Yatırım harcamalarının gelir ile pozitif ilişkisi olduğu durumda, yüksek tasarruflar yatırımları azaltabilir. Bu durum, gelirden gerçekleşen azalmanın yatırımlarda oluşturduğu negatif etkinin, faiz oranlarında meydana gelen düşmenin olumlu etkisini aştığı durumda gerçekleşebilir.

1.3.Büyüme Modellerinde Tasarruf ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Solow (1956) büyüme modeli, büyümeyi ve büyümenin kaynaklarını, üretim faktörleri arasında düzeltilmiş ikameli bir üretim fonksiyonu ile açıklamaktadır (Agrawal, 2001). Modelin temelini ise ölçeğe göre sabit getirinin varsayıldığı neoklasik üretim fonksiyonu oluşturmaktadır. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı, üretimde kullanılan faktörlerin eşit miktarda arttırıldığı durumda hasılanın da aynı oranda artacağını ifade etmektedir. Solow büyüme modelinde, işgücü başına sermayenin dolayısıyla işgücü başına çıktının değişmediği durum, *durağan durum* olarak ifade edilmektedir. Durağan durumda çıktı, sermaye ve işgücü stoku artmasına rağmen, işgücü başına çıktı ve işgücü başına sermaye artmamakta, dolayısıyla işgücü başına büyüme hızı sıfır olmaktadır. Solow büyüme modelinde, tasarruf oranı durağan durum sermaye stokunun temel belirleyicisi konumundadır. Tasarruf oranı yüksek ise, ekonomi durağan durumda daha büyük bir sermaye stoku ve çıktı düzeyine, düşük ise daha küçük bir sermaye stoku ve çıktı düzeyine sahip olacaktır. Diğer taraftan, tasarruf oranındaki artış büyümeyi yalnızca yeni durağan duruma kadar arttırmaktadır.

Sabit dışsal tasarruf oranı ve teknoloji seviyesinin sabit kaldığı varsayımıyla Solow büyüme modeline benzeyen fakat azalan verimler yerine sabit verimleri içeren modellemesiyle *AK modelinde*, tasarruf oranlarının artması ekonominin sürekli olarak büyümesine neden olur (Ünsal,2007:242). Tasarruflardaki artışın yalnızca düzey etkisine sebep olduğu Solow modelinin aksine, AK modelinde tasarruf artışı büyüme etkisine de neden olmaktadır (Ateş,1998:6). Bu modelde, yatırımlar sermayenin

marjinal getirisini arttırmakta, dolayısıyla büyüme tasarruf ve yatırımlarının artan bir fonksiyonu olmaktadır.

İçsel büyüme modellerinin temelinde Romer (1986) ve Lucas'ın (1988) gerçekleştirmiş olduğu çalışmalar bulunmaktadır. İçsel büyüme modellerini Solow büyüme modelinden ayırın en önemli fark, ekonominin kendi işleyişi içerisinde bir takım faktörlerin etkileşimiyle büyümeyi içsel olarak gerçekleştirdiğini savunmasıdır (Ercan, 2002).

İçsel büyüme modellerinde öncü çalışmalar gerçekleştiren Romer (1986), Solow modelinde dışsal kabul edilen teknolojiyi, üretim sürecinin bir çıktısı olarak kabul etmektedir. Romer modelinde, teknolojinin, diğer bir ifadeyle teknik bilginin, üretim sürecinde bir tür bedava girdi olarak yer aldığı, dolayısıyla üretimin daha düşük maliyetlerle ve daha yüksek kalite ile gerçekleştirildiği kabul edilmektedir. (Acar 2008:127). Teknolojinin içsel kabul edildiği modelde, tasarruflardaki artış durağan durumda işgücü başına hasılayı artırmakla kalmaz, aynı zamanda işgücü başına hasılanın büyüme oranını da arttırmaktadır. Solow modelindeki tasarrufların geçici ve kısa dönemli etkisinin aksine, Romer modelinde bu etki uzun dönemde de gerçekleşmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu modelde tasarruflardaki artış ekonomik büyümeyi uzun dönemde de olumlu yönde etkiler. Dolayısıyla tasarrufların artması, AK modelinin de öngördüğü gibi, ekonominin daha hızlı büyümesine neden olmaktadır.

1.4.Tasarruf-Yatırım İlişkisi

Yatırımlar için gerekli fonların en önemli kaynağını yurtiçi tasarruflar oluşturmaktadır. (Mason ve diğ.,1988:116). Klasik ekonomi öğretisinde, uzun dönemde tasarruflar yatırımlara yönlendirildiğinden aynı zamanda ekonomik büyümenin kaynağı olarak da kabul edilmektedirler. Klasik iktisat ile aynı doğrultuda, finansal serbestleşmenin gerekliliğini savunan McKinnon (1973) ve Shaw (1973)'da tasarrufların yatırımların tamamlayıcısı konumunda olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Diğer taraftan, finansal serbestleşmeye mesafeli duran Tobin (1965)'e göre tasarrufların yatırımlara yönlendirilmesi zorunlu değildir. Hatta aksi durumda, para ve finans piyasalarının gelişmesi sekteye uğrayabilir. Sermaye yatırımlarından

elde edilen gelirin azalması, ekonomik ajanların yatırım harcamalarına ve de tasarruflara olan ilgisini azaltmaktadır. Fakat yatırım harcamalarında gözlemlenen düşüş, yatırımların yerini tüketim harcamalarının alması sebebiyle, toplam talepte yetersizliğe ve eksik istihdam sorunlarına yol açmamaktadır.

Tasarruf ve yatırımları yapanların aynı kişiler olması varsayımı, klasik iktisat öğretisinin aksine, Keynesyen ekonomide kabul görmemektedir. Dolayısıyla, tasarruf ve yatırımın belirleyicilerinin farklı olduğu ve faiz oranı tarafından belirlenmediği görüşü kabul edilmiştir. Keynesyen ekonomide, gelir ve servet tasarrufların belirleyicisi konumundayken, yatırımlar sermayenin marjinal verimliliği olarak ifade edilen karlılığa ve riske göre belirlenir (Solimano ve Gutierrez, 2006:17). Tasarruf ve yatırımlar, bu şekilde farklı motiflerce belirlendiğinden, farklılık gösterebilirler. Diğer taraftan, kapalı bir ekonomide tasarruflar ile yatırımlar birbirine eşit durumdadır ve tasarruflarda meydana gelecek artış yatırımları da arttıracaktır.

1.5.Yatırım ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Klasik iktisat ekolüne göre, sermaye birikimi ekonomik büyüme için önem arz etmekte ve daha yüksek ekonomik büyüme için daha fazla yatırımı teşvik etmektedir. Yatırımların ekonomik büyümeye etkisi iki şekilde gerçekleşmektedir. İlk olarak, yatırım mallarına yönelik oluşacak olan talep, toplam talebin bir bileşeni olduğu için toplam talep seviyesinde bir yükseliş olacak ve bu da ekonomik büyümeye sebep olacaktır. İkinci olarak ise, yapılan yatırımlar neticesinde üretim imkânlarında meydana gelecek olan artışın verimliliği, üretimi ve dahi büyümeyi arttırmasıdır (Shiimi ve Kadhikwa 1999: 4).

Ülkedeki yatırımların artması büyüme için bir gereklilik konumundadır. Yatırımların artmasında ise, yatırım kararını alacak ekonomik ajanların yatırım saikleri önem arz etmektedir. Bir ekonomik ajanın yatırım kararı almasında en önemli etken ise, yatırımın gelecekte getireceği gelirdir. Bu durumda yatırımcı, gelecekte elde etmeyi beklediği gelir ile yatırım amacıyla kullanacağı fonun faiz getirisini kıyaslar ve yatırımdan elde etmeyi beklediği getiri daha yüksek ise yatırımı gerçekleştirir, aksi durumda ise yatırımdan vazgeçer. Ekonomik ajanın yatırım kararını almasında gelecekte beklediği getiri ile birlikte, hükümetlerin uyguladığı maliye politikaları,

makroekonomik göstergeler, finansal sistemin derinliği ve genişliği, siyasi ve toplumsal istikrar gibi etkenlerde önem arz etmektedir (Solimano ve Gutierrez, 2006:19).

1.6.Tasarruf ve Verimlilik İlişkisi

Dışa açık olmayan bir ekonomide üretim amacıyla harcanan fonlar tekrar birikmediği ve üretim tüketime eşit olduğu takdirde sermaye stoku azalacaktır. Ekonomi içerisinde yer alan mevcut sermaye stokunun sürdürülebilir olmasa için, brüt tasarrufların amortismanlara eşit olması gerekmektedir. Bununla birlikte, nüfusta bir artış gözlemleniyorsa işçi başına sermaye stokunu en azından sabit tutabilmek için tasarruflar gereklidir. Diğer taraftan, işçi başına sermaye stokunun artması için ise tasarruf oranlarının da artması gerekmektedir. Ekonomide üretim imkanlarında verimlilik artışı için işçi başına sermaye stokunun da artması gerekmektedir.

Sermaye stokundaki artış ekonominin verimliliğini arttırarak, üretim imkanlarını genişletir ve daha fazla çıktı elde edilmesine olanak sağlar. Bu bağlamda, sermaye stokunun sürdürülebilir olması ve de arttırılabilmesi için tasarruf oranlarının da artması gerekmektedir. Tasarruf oranlarının yüksek olduğu ülkelerin, daha düşük tasarruflara sahip ülkelere göre daha yüksek verimlilik artış oranlarına sahip olduğu bilinmektedir (Smith, 1990:2).

2.Tasarruflar ile Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Literatür Taraması

Çalışmanın bu kısmında tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yönüne dair yapılmış ampirik çalışmalar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1
Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Yapılmış Ampirik
Çalışmalar Özet Tablosu

ÇALIŞMA KÜNYESİ	KONU ÜLKE(LER)	DÖNEM	METOT	İLİŞKİ YÖNÜ
Carroll ve Weil (1994)	64 ülke	1958-1987	Panel Veri Analizi	$B \longrightarrow T$
Sinha ve Sinha (1998)	Meksika	1960-1994	Granger Nedensellik	$B \longrightarrow T$
Attanasio ve diğ. (2000)	123 ülke	1961-1994	Granger Nedensellik	$B \longrightarrow T$
Agrawal (2001)	7 Asya Ülkesi	1960-1997	Granger Nedensellik	$T \boxtimes \boxtimes B$
Anorou ve Ahmad (2001)	7 Afrika Ülkesi	1960-1997	Vektör Hata Düzeltme	$T \boxtimes \boxtimes B$
Mavratos ve Kelly (2001)	Hindistan, Sri Lanka	1960-1997	Toda-Yamamoto Nedensellik	$T \boxtimes \boxtimes B$
Alguacil vd. (2004)	Meksika	1970-2004	Toda-Yamamoto Nedensellik	$T \boxtimes \boxtimes B$
Çağlayan (2006)	Türkiye	1970-2004	ARDL Sınır Testi	$T \boxtimes \boxtimes B$
Mohan (2006)	20 ülke	1960-2001	Granger Nedensellik	$T \boxtimes \boxtimes B$
Ekinci ve Gül (2007)	Türkiye	1960-2004	Vektör Hata Düzeltme	$B \longrightarrow T$
Chaturvedi ve diğ.(2009)	13 Asya Ülkesi	1983-2003	Panel Veri Analizi	$T \boxtimes \boxtimes B$
Odhiambo (2009)	Güney Afrika	1950-2005	Vektör Hata Düzeltme	$T \boxtimes \boxtimes B$
Singh (2009)	Hindistan	1950-2002	Eşbütünleşme	$T \boxtimes \boxtimes B$
Tang ve Cua (2009)	Malezya	1961-2006	Eşbütünleşme	$T \boxtimes \boxtimes B$
Yentürk ve diğ. (2009)	Türkiye	1983-2003	Granger Nedensellik	$B \longrightarrow T$
Masih ve Peters (2010)	Meksika	1960-1996	Eşbütünleşme	$T \longrightarrow B$
Abu (2010)	Nijerya	1970-2007	Granger Nedensellik	$B \longrightarrow T$
Adelakun (2011)	Nijerya	1970-2007	Eşbütünleşme	$B \longrightarrow T$

Tablo 1'in devamı

ÇALIŞMA KÜNYESİ	KONU ÜLKE(LER)	DÖNEM	METOT	İLİŞKİ YÖNÜ
Tang ve Cua (2012)	Malezya	1971-2008	Toda-Yamamoto Nedensellik	$T \rightleftarrows B$
Gülmez ve Yardımcıoğlu (2013)	Türkiye ve BRICS Ülkeleri	1994-2011	Panel Veri Analizi	$T \rightleftarrows B$
Tang ve Tanb (2013)	Pakistan	1971-2011	Granger Nedensellik	$T \longrightarrow B$
Bayar (2014)	7 Asya Ülkesi	1982-2012	Vektör Hata Düzeltme	$T \longrightarrow B$
Çetinkaya ve Türk (2014)	Türkiye	1975-2012	Vektör Hata Düzeltme	$T \longrightarrow B$
Barış ve Uzay (2015)	Türkiye	1960-2012	Granger Nedensellik	$T \longrightarrow B$
Kaya ve Efe (2015)	20 ülke	1980-2012	Panel Veri Analizi	$T \rightleftarrows B$
Sekantsi ve Kalebe (2015)	Lesotho	1970-2012	ARDL Sınır Testi	$T \rightleftarrows B$
Kaygısız vd.(2016)	Türkiye	1980-2014	Granger Nedensellik	İlişki yok
Dineri ve Taş (2017)	OECD Ülkeleri	1988-2014	Dumitrescu-Hurlin Nedensellik	$T \rightleftarrows B$
Patraa ve diğ. (2017)	Hindistan	1950-2012	Eşbütünleşme	$T \rightleftarrows B$

Kaynak: Tarafımızca hazırlanmıştır.

Yukarıda özet ve tablo halinde verilen 29 adet çalışmanın 8'inde büyümeden tasarruflara doğru tek yönlü bir ilişki, 16'sında tasarruflar ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişki, 4'ünde tasarruflardan büyümeye doğru tek yönlü ilişki sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bir çalışmada ise, tasarruflar ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Çalışmalardan elde edilen sonuçlar, ekonomik büyüme ile tasarruflar arasında teorik literatürde olduğu gibi ampirik literatürde de fikir birliği oluşmadığını göstermektedir.

3. Veri Seti ve Metodoloji

Çalışmanın son bölümünü teşkil eden ampirik araştırma kısmında, öncelikle analizde kullanılan veri seti ve kullanılan analiz yöntemleri hakkında bilgi verilecek, daha sonra ampirik modelleme kısmına geçilecektir.

3.1. Veri Seti

Çalışma kapsamında, tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yönü incelenmektedir. Bu kapsamda ilk olarak, verileri incelen 40 ülke, Birleşmiş Milletler kıstaslarına göre 16 gelişmiş ve 24 gelişmekte olan olacak şekilde 2 gruba ayrılmıştır (UN,2014). Analizde verileri kullanılan gelişmiş ülkeler Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İzlanda, İtalya Kore, Hollanda, Norveç, Portekiz, Singapur, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık ve A.B.D.'dir. Gelişmekte olan ülkeler ise Benin, Bolivya, Botsvana, Brezilya, Şili, Kolombiya, Dominik, El Salvador, Gana, Honduras, Hindistan, İsrail, Malezya, Malta, Fas, Pakistan, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Senegal, Sri Lanka, Tayland, Togo, Tunus ve Türkiye'dir.

Gelişmişlik seviyesine göre gruplandırılan ülkelere ait 1977-2014 yılları arasında tasarruf oranları, reel ekonomik büyüme oranları, nüfus artış oranları, sermaye stoku artış oranları ve sermaye stoku aşınma oranları arasındaki ilişki analizlere konu edilmiştir.

Tablo 2
Kullanılan Seriler Ve Açıklamaları

VERİ	TANIM	KAYNAK
PGDP	Sabit fiyatlarla yıllık GSYİH büyüme oranları	Dünya Bankası
PSAV	Brüt milli gelirden toplam tüketimin çıkarılması, net transferlerin eklenmesiyle elde edilen toplamın(tasarruflar) GSYİH'ye oranı	Dünya Bankası
PCAP	Sabit fiyatlarla sermaye stokundaki değişim oranı	Penn World Table
(POP+Δ)	Yıllık nüfus değişim oranları ile sermaye stoku aşınma oranı toplamı	Penn World Table

Kullanılan ekonometrik model aşağıda gösterilmiştir:

$$PGDP = \beta + \beta_1.PSAV + \beta_2.PCAP + \beta_3.(POP + \Delta) + u_i$$

3.2. Metodoloji

Çalışmada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları için tasarruf, nüfus, sermaye stoku ve sermaye stoku aşınma oranları arasındaki ilişki panel veri metodu ile irdelenecektir. Seriler panel regresyon modeli ile incelenmeden önce, sahte regresyon sorunu ile karşılaşmamak için her bir seri durağan halleriyle regresyon analizine katılmalıdır. Bu bağlamda, serilerin durağanlık analizleri yapılacaktır.

Ekonomilerin arasında etkileşimin hızla artması ve küresel bütünleşmenin ülkeler ve ekonomileri arasındaki bağımlılığı artırması neticesinde bir ülkede meydana gelen şokun diğer ülkeleri etkilemesini kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu bağlamda, ekonomik verileri ile çalışılan ülkelere dair analizlerde yatay kesit bağımlılığının dikkate alınması elzem hale gelmiştir (Nazlıoğlu vd. 2011). Bu doğrultuda, serilerin durağanlık analizlerinde efektif sonuçlar alınabilmesi için 1. ya da 2. nesil birim kök testlerinden hangisinin kullanılması gerektiğini saptamak amacıyla yatay kesit bağımlılığı irdelenecektir.

Diğer taraftan, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları için tasarruf oranları ve büyüme oranları arasındaki ilişkinin yönü Dumitrescu-Hurlin (2012) panel Granger nedensellik testi ile irdelenecektir.

3.3. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Küreselleşmenin hızlı bir şekilde arttığı, ülke ekonomilerinin birbirine daha bağımlı hale geldiği uluslararası düzlemde, bir ekonomide gerçekleşen şokun diğer ülke ekonomilerini etkilemesini kaçınılmazdır. Dolayısıyla, panel veri analizinde kullanılan serilerin yatay kesit bağımlılığı test edilmeli, bağımlılığın varlığı durumunda ise, elde edilen sonuçların efektif ve tutarlı olması için, birim kök testleri, eşbütünleşme testleri ve katsayıları yatay kesit bağımlılığını dikkate alan metodlarla analiz edilmelidir (Göçer vd. 2012: 456).

Bu bağlamda, analizimizin ilk kısmını, serilerin yatay kesit bağımlılığının Breusch-Pagan(1980), Pesaran(2004) ve Pesaran vd.(2008) tarafından geliştirilen testler ile analiz edilmesi teşkil etmektedir. Pesaran vd. (2008) testinin hipotezleri aşağıdaki şekildedir:

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

İlgili serilerin sınılanması sonucu ulaşılan olasılık değeri 0.05'ten küçük ise H_0 hipotezi reddedilir ve yatay kesitler arasında %5 anlamlılık düzeyinde bağımlılık olduğu sonucuna ulaşılır. Bu bağlamda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için serilerin yatay kesit bağımlılığı test sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3:Gelişmiş Ülkeler Grubu İçin Serilerin Yatay Kesit Bağımlılık Analizleri

Seri: PGDP			Seri: PCAP		
Test	İstatistik	Olasılık	Test	İstatistik	Olasılık
Breusch-Pagan LM	1117.297	0.000	Breusch-Pagan LM	1490.211	0.000
Pesaran scaled LM	63.34243	0.000	Pesaran scaled LM	87.41395	0.000
Bias-corrected scaled LM	63.12621	0.000	Bias-corrected scaled LM	87.19773	0.000
Pesaran CD	31.06849	0.000	Pesaran CD	35.74299	0.000
Seri: PSAV			Seri: (POP+Δ)		
Test	İstatistik	Olasılık	Test	İstatistik	Olasılık
Breusch-Pagan LM	1047.557	0.000	Breusch-Pagan LM	775.0433	0.000

Pesaran scaled LM	58.84075	0.000	Pesaran scaled LM	41.25007	0.000
Bias-corrected scaled LM	58.62454	0.000	Bias-corrected scaled LM	41.03385	0.000
Pesaran CD	4.265886	0.000	Pesaran CD	8.795492	0.000

Gelişmiş ülkelere ait büyüme, tasarruf, sermaye stoku ve nüfus ile sermaye stoku aşınma oranları toplamı 4 seri için yapılan yatay kesit bağımlılık analizleri neticesinde, her bir serinin %1 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığı içerdiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda gelişmiş ülkeler serilerinin durağanlık analizinde 2. nesil birim kök testleri kullanılacaktır.

Tablo 4
Gelişmekte Olan Ülkeler Grubu İçin Serilerin Yatay Kesit Bağımlılık Analizleri

Seri: PGDP			Seri: PCAP		
Test	İstatistik	Olasılık	Test	İstatistik	Olasılık
Breusch-Pagan LM	548.6748	0.000	Breusch-Pagan LM	1283.313	0.000
Pesaran scaled LM	10.5843	0.000	Pesaran scaled LM	41.85256	0.000
Bias-corrected scaled LM	10.25998	0.000	Bias-corrected scaled LM	41.52824	0.000
Pesaran CD	11.42897	0.000	Pesaran CD	11.57288	0.000
Seri: PSAV			Seri: (POP+Δ)		
Test	İstatistik	Olasılık	Test	İstatistik	Olasılık
Breusch-Pagan LM	1969.046	0.000	Breusch-Pagan LM	3213.912	0.000
Pesaran scaled LM	71.03933	0.000	Pesaran scaled LM	124.0243	0.000
Bias-corrected scaled LM	70.71501	0.000	Bias-corrected scaled LM	123.7	0.000
Pesaran CD	4.947736	0.000	Pesaran CD	11.69702	0.000

Gelişmekte olan ülkelere ait büyüme, tasarruf, sermaye stoku ve nüfus ve sermaye stoku aşınma oranları toplamı 4 seri için yapılan yatay kesit bağımlılık analizleri neticesinde de, her bir serinin %1 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığı içerdiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler serilerinin durağanlık analizinde de 2. nesil birim kök testleri kullanılacaktır.

3.4. Panel Birim Kök Testleri

Birim kök testleri, zaman serileri analizinde oldukça yaygın kullanılmakla birlikte, son yıllarda panel veri analizinde de ilgi görmektedir. Panel veri çalışmalarında kullanılan birim kök testleri, serilerin yatay kesit bağımlılığı içermesi bakımından analiz edilmesi noktasında 1. nesil ve 2. nesil testler olarak ikiye ayrılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığı içeren veriler için durağanlık analizinde güvenilir sonuçlar veren 2. nesil birim kök testlerinden, Smith vd.(2004) geliştirdiği test literatürde sıkça kullanılmaktadır.

Smith vd.(2004), eleyici örneklem şemasını kullanarak, zaman serisi ve yatay kesitlerde bağımlılığı hesaba katan bootstrap yöntemi ile durağanlığı analiz eden bir test geliştirmişlerdir. Smith vd.(2004) test t, min, max, LM ve WS bootstrap panel

birim kök testleri için p değerleri hesaplayarak 5000 bootstrap replikasyonu ile birim kök analizi yapmaktadırlar.

Çalışmaya ait verilerin Smith vd. (2004) birim kök analiz sonuçları gelişmiş ülkeler grubu ve gelişmekte olan ülkeler grubu için, sırasıyla, aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 5

Gelişmiş Ülkeler Grubu Sabitli Model Panel Birim Kök Testi Sonuçları

TESTLER	PGDP	PSAV	PCAP	(POP+Δ)
	Düzy	Düzy	Düzy	Düzy
t	-3.998 (0.000)	-5.710 (0.000)	-4.904 (0.000)	-8.037 (0.000)
Max	-3.956 (0.000)	-5.667 (0.000)	-4.617 (0.000)	-7.819 (0.000)
LM	12.971 (0.000)	19.379 (0.000)	16.358 (0.000)	23.970 (0.000)
Min	12.811 (0.000)	19.206 (0.000)	15.215 (0.000)	23.288 (0.000)
WS	-4.203 (0.000)	-5.917 (0.000)	-4.756 (0.000)	-8.112 (0.000)

Tablo 6

Gelişmiş Ülkeler Grubu Sabitli ve Trendli Model Panel Birim Kök Testi Sonuçları

TESTLER	PGDP	PSAV	PCAP	(POP+Δ)
	Düzy	Düzy	Düzy	Düzy
t	-4.268 (0.000)	-6.157 (0.000)	-5.869 (0.000)	-8.383 (0.000)
Max	-4.244 (0.000)	-6.135 (0.000)	-5.690 (0.000)	-8.172 (0.000)
LM	14.376 (0.000)	21.056 (0.000)	19.985 (0.000)	24.563 (0.000)
Min	14.282 (0.000)	20.907 (0.000)	19.365 (0.000)	24.009 (0.000)
WS	-4.559 (0.000)	-6.406 (0.000)	-6.039 (0.000)	-7.981 (0.000)

Gelişmiş ülkeler grubu için yapılan Smith vd. (2004) sabitli model ve sabitli ve trendli model birim kök test sonuçlarına göre ilgili ülke grup serilerinin seviyede durağan oldukları anlaşılmıştır.

Tablo 7
Gelişmekte Olan Ülkeler Grubu Sabitli Model Panel Birim Kök Testi Sonuçları

TESTLER	PGDP	PSAV	PCAP	(POP+Δ)
	Düzy	Düzy	Düzy	Düzy
$\bar{t}$	-5.647 (0.000)	-5.965 (0.000)	-5.407 (0.000)	-5.633 (0.000)
$\bar{Ma}x$	-5.520 (0.000)	-5.709 (0.000)	-5.180 (0.000)	-5.549 (0.000)
$\bar{LM}$	18.103 (0.000)	18.592 (0.000)	17.169 (0.000)	18.234 (0.000)
$\bar{Mi}n$	17.627 (0.000)	17.740 (0.000)	16.417 (0.000)	17.955 (0.000)
$\bar{W}S$	-5.739 (0.000)	-5.939 (0.000)	-5.392 (0.000)	-5.711 (0.000)

Tablo 8
Gelişmekte Olan Ülkeler Grubu Sabitli ve Trendli Model Panel Birim Kök Testi Sonuçları

TESTLER	PGDP	PSAV	PCAP	(POP+Δ)
	Düzy	Düzy	Düzy	Düzy
$\bar{t}$	-5.753 (0.000)	-6.160 (0.001)	-5.469 (0.000)	-5.986 (0.000)
$\bar{Ma}x$	-5.635 (0.000)	-5.884 (0.000)	-5.413 (0.000)	-5.897 (0.000)
$\bar{LM}$	18.680 (0.000)	19.610 (0.000)	17.641 (0.000)	19.645 (0.000)
$\bar{Mi}n$	18.257 (0.000)	18.677 (0.000)	16.536 (0.000)	19.371 (0.000)
$\bar{W}S$	-5.962 (0.000)	-6.215 (0.000)	-5.471 (0.000)	-6.191 (0.000)

Gelişmekte olan ülkeler grubu için yapılan Smith vd. (2004) sabitli model ve sabitli ve trendli model birim kök test sonuçlarına göre ilgili ülke grup serilerinin de seviyede durağan oldukları anlaşılmıştır. Grupların seviyede durağan olmaları, herhangi bir bilgi kaybı yaşanmadan, panel veri regresyonlarının gerçekleştirilmesine imkân tanımaktadır.

Çalışmamız kapsamında tasarrufların, sermaye stokunun ve sermaye aşınma oranları ile nüfus artış oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin sınanması amacıyla, katsayıların tahmininde hem bütün olarak modeli hem de analizdeki ülkelere ait katsayıları ayrı ayrı tahmin etme imkanı tanıdığından dolayı, Rassal Katsayılar Regresyonu yaklaşımı kullanılacaktır.

3.4. Rassal Katsayılar Regresyonu

Swamy (1970) tarafından geliştirilen Rassal Katsayılar Regresyonu ile her bir kesit için katsayıların hesaplanması mümkündür. Regresyon aşağıdaki şekildedir:

$$y_{it} = X_{it}\beta_i + u_{it} \quad \mathbf{3.1.}$$

Yukarıdaki eşitlikte yer alan y_i bağımlı değişkeni çalışmamız için büyüme oranlarını, X_i ise tasarruf oranları, sermaye stoku değişim oranları ve nüfus büyüme oranları ile sermaye aşınma oranlarının toplamını ifade etmektedir. u_i ise modelin hata terimidir. $i, i=1,2,3,\dots,N$ ise çalışmamızda ülke sayılarını ifade etmekte olup, gelişmiş ülkeler grubu için 16, gelişmekte olan ülkeler grubu için ise 24'dir.

3.1. numaralı eşitlikte yer alan β_i parametresi, her bir kesitin $k \times 1$ boyutundaki katsayılar vektörünü ifade etmektedir. u_i ise hata terimidir.

$$\beta_i = \beta + \delta_i, \quad E(\delta_i) = 0 \quad \text{ve} \quad E(\delta_i \delta_j') = \Sigma = \begin{cases} \Delta, & \text{eğer } i = j \text{ ise} \\ 0, & \text{eğer } i \neq j \text{ ise} \end{cases}$$

3.2.

Yukarıdaki eşitlik şu şekilde genişletebilir.

$$y_i = X_{it}(\beta_i + \delta_i) + u_i = X_{it}\beta + (X_{it}\delta_i + u_i) = X_{it}\beta + \theta_i' \quad \mathbf{3.3.}$$

3.12. numaralı eşitlikteki θ_i 'nin varyansı u_{it} ve $X_{it}\delta_i$ 'ye bağlıdır, dolayısıyla sabit değildir.

$$E(\theta_i \theta_i') = E\{(X_{it}\delta_i + u_i)(X_{it}\delta_i + u_i)'\} = E(u_i u_i') + X_i E(\delta_i \delta_i') X_i' = \sigma_i^2 I + X_i \sum X_i'$$

3.4.

Diğer taraftan her bir yatay kesit için varyans şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$\sigma_{ii}^2 = \frac{(y_i - X_i b_i)'(y_i - X_i b_i)}{T_i - k} \quad \mathbf{3.5.}$$

Yukarıdaki eşitlikte, T zaman boyutunu ifade ederken, k açıklayıcı değişken sayısını belirtmektedir. b_i 'ler, her bir yatay kesit için, en küçük kareler tahmincisi kullanılarak,

$$b_i = (X_i' X_i)^{-1} (X_i' y_i)$$

3.6.

şeklinde tahmin edilmektedir.

$$H_\beta = \sum_{i=1}^N \frac{(b_i - \beta)' X_i' X_i (b_i - \beta)}{\sigma_{ii}^2} \quad \mathbf{3.7.}$$

H_β test istatistiği, $k(N-1)$ serbestlik derecesinde, asimptotik olarak, χ^2 dağılımına sahiptir. Çalışmamız kapsamında ülkelerin tek bir ortak katsayıya sahip olup olmadığı, aşağıdaki hipotezler uyarınca sınanacaktır.

$H_0 = \beta_1 = \beta_2 = \dots \beta_N = \beta$ (Bütün ülkeler tek bir ortak katsayıya sahiptir)

$H_1 \neq \beta_1 \neq \beta_2 \neq \dots \beta_N \neq \beta$ (Her bir ülke farklı katsayıya sahiptir)

Çalışmamız kapsamında, rassal katsayılar regresyon analizi gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler gruplarına, sırasıyla uygulanmıştır. Gelişmiş ülkeler grubu rassal katsayılar regresyonu (Swamy,1970) analizi sonuçları Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9
Gelişmiş Ülkeler Grubu İçin Rassal Katsayılar Regresyon Sonuçları

PGDP	Katsayı	Standart Hata	Z İstatistiği	Olasılık
PSAV	0.201	0.068	2.960	0.003
PCAP	0.770	0.196	3.920	0.000
(POP+Δ)	0.002	0.559	0.000	0.997
Sabit	-4.521	3.420	-1.320	0.186

Parametre Sabitlik Testi(Ki-Kare):172.75 Olasılık:0.000

Wald Ki- Kare:57.84 Olasılık:0.000

Gelişmiş ülkeler grubu için tasarruflar, sermaye stoku ve nüfus değişimiyle sermayenin aşınma oranı toplamı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Rassal Katsayılar Regresyon sonuçları Tablo 9'da gösterilmiştir. Wald ki-kare sonucuna bakıldığında, gelişmiş ülkeler grubu için modelin bir bütün olarak, istatistiki manada anlamlı olduğu görülmektedir.

İstatistiki olarak anlamlı olan modelin içerisinde çalışmanın temelini oluşturan tasarruflar ve büyüme ilişkisi de istatistiki olarak anlamlıdır. Tasarruflarda meydana gelen yüzdesel olarak 10 puanlık artış, büyümede yüzdesel olarak 2 puanlık artışa sebebiyet verecektir. Örneğin tasarruf oranlarının %20'den %30'a çıkması büyüme oranının %3'ten %5'e çıkmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan, modelin içerisinde sermaye stokunun büyümeye etkisi de istatistiki olarak anlamlıdır. Sermaye stokunda meydana gelecek yüzdesel olarak 10 puanlık artış, büyümeyi yüzdesel olarak 7 puan artıracaktır. Nüfus ve sermaye aşınma oranı toplamı ile ekonomik büyüme arasında gelişmiş ülkeler için istatistiki olarak anlamlı ilişki bulunamamıştır.

Parametre sabitlik testi sonucuna bakıldığında ise ki-kare sonucunun istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum ise, grup içerisinde yer alan her ülke için tasarruflar, sermaye stoku ve nüfus değişimiyle sermayenin aşınma oranı toplamı ile ekonomik büyüme arasında farklı ilişki olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmamızın diğer bir grubunu oluşturan gelişmekte olan ülkeler için rassal katsayılar regresyonu (Swamy,1970) analizi sonuçları Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10
Gelişmekte Olan Ülkeler Grubu İçin Rassal Katsayılar Regresyon Sonuçları

PGDP	Katsayı	Standart Hata	Z İstatistiği	Olasılık
PSAV	0.098	0.485	2.02	0.044
PCAP	0.575	0.108	5.32	0.000
(POP+Δ)	-0.617	0.360	-1.71	0.087
Sabit	3.747	2.546	1.47	0.141

Parametre Sabitlik Testi(Ki-Kare):194.32 Olasılık:0.000

Wald Ki- Kare:45.74 Olasılık:0.000

Gelişmekte olan ülkeler grubu için tasarruflar, sermaye stoku ve nüfus değişimiyle sermayenin aşınma oranı toplamı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Rassal Katsayılar Regresyon sonuçları yukarıda gösterilmiştir. Wald ki-kare sonucuna bakıldığında, gelişmekte olan ülkeler grubu için modelin bir bütün olarak, istatistiki manada anlamlı olduğu görülmektedir.

İstatistiki olarak anlamlı olan modelin içerisinde çalışmanın temelini oluşturan tasarruflar ve büyüme ilişkisi ise %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Tasarruflarda meydana gelecek yüzdesel olarak 10 puanlık artış, ekonomik büyümede yüzdesel olarak yaklaşık 1 puan artış sağlayacaktır. Diğer taraftan, modelin içerisinde sermaye stokunun büyümeye etkisi de istatistiki olarak anlamlıdır. Sermaye stokunda meydana gelecek yüzdesel olarak 10 puanlık artış, büyümeyi yüzdesel olarak yaklaşık 6 puan artıracaktır. Nüfus ve sermaye aşınma oranı toplamı ile ekonomik büyüme arasında gelişmiş ülkeler için istatistiki olarak % 5 düzeyinde anlamlı ilişki bulunamamıştır.

Parametre sabitlik testi sonucuna bakıldığında ise ki-kare sonucunun istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum ise, grup içerisinde yer alan her ülke için tasarruflar, sermaye stoku ve nüfus değişimiyle sermayenin aşınma oranı toplamı ile ekonomik büyüme arasında farklı ilişki olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmamızın bir sonraki kısmında, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler için tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yönü Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Nedensellik Testi ile sınanacaktır.

3.5. Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Nedensellik Testi

İlk kez Granger (1969) tarafından geliştirilmiş olan nedensellik analizi, bağımlı değişkenin cari değeri ile açıklayıcı değişkenin gecikme değerleri arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığının değerlendirilmesi için kullanışlı bir analizdir (Bakırtaş ve Akpolat,2018). Diğer bir ifadeyle, eğer X serisi Y serisinin Granger nedeni ise, yaklaşık olarak tekrarlanmış hareketler, X serisindeki hareketlerden sonra, Y serisinde de gözlemlenir.

Panel data modellerinin, nedensellik ilişkisinin sınanmasında, zaman serisi modellerine göre üstünlükleri bulunmaktadır. İlk olarak, yatay kesit davranışlarını

modellemeyi mümkün kılarlar. Yatay kesit bilgisinin kullanımı, nedensellik üzerindeki bilgi setini X değişkeninden Y değişkenine genişletir (Dumitrescu ve Hurlin,2012). İkinci olarak, bireysel zaman serilerine göre daha fazla gözlem içerdiklerinden dolayı, muhtemel nedensellik ilişkisi hakkında daha etkili sonuçlar sağlarlar.

Çalışmamız kapsamında, Dumitrescu-Hurlin (2012) panel granger nedensellik testi gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler gruplarına, sırasıyla, ayrı ayrı uygulanmıştır. Gelişmiş ülkeler grubu için Dumitrescu-Hurlin (2012) panel granger nedensellik testi analizi aşağıda yer almaktadır.

Tablo 11
Gelişmiş Ülkeler Grubu İçin Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Nedensellik Testi Analiz Sonuçları

Z^{HNC} TEST İSTATİSTİĞİ				
	K=1	K=2	K=3	YORUM
$PSAV \rightarrow PGDP$	2.94278 (0.0033)	2.37827 (0.0174)	0.50020 (0.0617)	Tasarruflardan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
$PGDP \rightarrow PSAV$	3.21832 (0.0013)	2.20408 (0.0275)	1.36894 (0.1710)	Büyümeden tasarruflara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Not: Parantez içerisindeki değerler p- olasılık değerlerini, K ise gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Her birimin aynı gecikme uzunluğuna sahip olması kısıtı altında bir, iki ve üç gecikme uzunluğu için benzer sonuçlar elde edilmiştir. İlk iki gecikme uzunluğunda 16 ülkeden oluşan gelişmiş ülkeler grubu panel seti için tasarruflardan ekonomik büyümeye ve ekonomik büyümeden tasarruflara doğru çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Diğer taraftan 3 gecikme uzunluğunda, ne tasarruflardan ekonomik büyüme ne de ekonomik büyümeden tasarruflara doğru Granger nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Farklı gecikme uzunlukları için yapılan analizlerin çoğunluğunda nedensellik ilişkisi varlığı, analizi yapılan değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunduğunu söylemek için yeterli olmaktadır (Bozoklu ve Yılcı, 2013: 175). Dolayısıyla gelişmiş ülkeler grubu için tasarruf ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu söylenebilir. Çalışmamızın diğer grubunu oluşturan gelişmekte olan ülkeler grubu için Dumitrescu-Hurlin panel granger nedensellik testi analizi tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12
Gelişmekte Olan Ülkeler Grubu İçin Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Nedensellik Testi Analiz Sonuçları

Z^{HNC} TEST İSTATİSTİĞİ				
	K=1	K=2	K=3	YORUM
$PSAV \rightarrow PGDP$	1.56902 (0.1166)	6.53643 (6.E-11)	4.41728 (1.E-05)	Tasarruflardan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
$PGDP \rightarrow PSAV$	3.31852 (0.0009)	2.98863 (0.0028)	2.45929 (0.0139)	Büyümeden tasarruflara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Not: Parantez içerisindeki değerler p-olasılık değerlerini, K ise gecikme uzunluğunu göstermektedir.

24 ülkeden oluşan gelişmekte olan ülkeler grubu panel seti için tasarruflardan büyümeye doğru bir gecikme uzunluğunda granger nedenselliği yok iken, iki ve üç gecikme uzunluğu için granger nedenselliği tespit edilmiştir. Diğer taraftan, büyümeden tasarruflara doğru bir, iki ve üç gecikme uzunluğunda granger nedenselliği bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, gelişmekte olan ülkeler grubu için farklı gecikme uzunlukları ile yapılan analizlerin çoğunluğunda nedensellik ilişkisi tespit edildiğinden, tasarruflar ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır.

SONUÇ

Tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yönü hem teorik hem de ampirik alanda farklı görüşlerin savunulduğu bir çalışma alanı konumundadır. Tasarrufları büyümenin temel dinamiği gören görüşlerle birlikte, tasarrufların talep daralmasına sebep olması sebebiyle büyümeyi daraltacağını savunan görüşlerde mevcuttur. Diğer taraftan ampirik analizlerde, tasarruflar ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu, tasarruflardan büyüme veya büyümeden tasarruflara doğru tek yönlü bir ilişkinin olduğu ya da her iki ekonomik değişkenin arasında herhangi bir nedenselliğin olmadığı sonuçlarına ulaşılmış çalışmalar mevcuttur. Çalışmamızda da bu bilimsel tartışmaya, ampirik sınamaya tabi ülkeler sayısı ve ülke verilerinin elverdiğince büyük bir örnekleme, katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışmamızda uygulanan Rassal Katsayılar Regresyon sonuçlarına göre, gelişmiş ülke grubu ve gelişmekte olan ülkeler grubu sonuçları birbiriyle uyumludur. Her iki ülke grubunda da, tasarrufların ekonomik büyüme üzerinde etkisi bulunmaktadır. Katsayılar incelendiğinde, tasarrufların büyümeye etkisinin gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelere nispeten daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Diğer taraftan, sermaye birikiminin ekonomik büyümeye olan etkisi de, her iki ülke grubu için, aynı doğrultudadır. Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile birlikte tasarrufların ve sermaye stokunun büyümeye olan etkisinde de artış görülmektedir. Bu hususta, tasarrufların yatırıma dönüşmesi ve yatırımların üretimi artırması, ülkelerdeki finans piyasalarının genişliği ve üretim faktörlerinin verimliliği ile ilişkilendirilebilir.

Tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi, çalışmamızda Dumitrescu-Hurlin panel granger nedensellik yaklaşımı ile irdelenmiştir. Gelişmiş ülkeler grubu ve gelişmekte olan ülkeler grubu için bir, iki ve üç gecikme uzunluklarında gerçekleştirilen analizde, gelişmiş ülkeler grubu için ekonomik büyümeden tasarruflara doğru her üç gecikme uzunluğu içinde nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer taraftan, tasarruflardan ekonomik büyümeye doğru ise bir ve iki gecikme uzunluğunda nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Bu bağlamda, gelişmiş ülkeler grubu için tasarruflar ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler grubu için yapılan analiz sonuçlarına göre de tasarruflar ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Bu bağlamda gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ekonomik büyüme sağlanabilmesi açısından tasarruf artırıcı politikalar önem arz etmektedir. Gelir artışının tüketim yerine üretken yatırım alanlarına yönlendirilmesinin, hem geliri hem

de gelir kanalıyla tekrar tasarrufları arttırması beklenir. Diğer taraftan hanehalklarının tasarruflarını arttırmak, bireysel emeklilik sistemlerinin teşvik edilmesi, bireylerin tüketim alışkanlıklarının iyileştirilmesi, ithalata olan bağımlılığın azaltılması toplam tasarrufların artmasına katkı sağlayacaktır.

Üretim alanında gerçekleştirilecek teknolojik yenilikler, yeni ve yüksek katma değerli ürün artışı vasıtasıyla ihracatın arttırılması, ihracata dayalı ekonomik büyüme yurtiçi tasarrufları arttırıcı politikalar olarak önem arz etmektedir. Bu sayılanlarla birlikte kamuda israfın önüne geçilmesi, kaynakların verimli alanlara yönlendirilmesi hem kamu tasarruflarına hem de bireylerin tüketim alışkanlıklarına olumlu katkı sağlayacaktır.

Politika yapıcılarının idare ettikleri kamu kurumlarının gelir-gider dengesini gözetmesi ile birlikte özel tasarrufları politikalar vasıtasıyla teşvik etmesi hem verimlilik artışına hem de yatırımların yurtdışı tasarruflar yerine daha ucuz ve güvenilir olan yurtiçi tasarruflarla finanse edilmesine imkan sağlayacaktır.

Tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair teorik ve ampirik çalışmaları özetleyen bu çalışma, farklı ülke gruplarına ait geniş bir örneklem ile ilgili değişkenler arasındaki ilişkiyi irdeleyerek literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarının tasarruf üzerindeki etkisi, kamu tasarrufları, özel kesim tasarrufları ve hanehalkı tasarruflarının makroekonomik değişkenlerle ilişkisi irdelenerek, tasarruflara ilişkin literatür genişletilebilir.

KAYNAKÇA

- ABU, Nurudeen (2010), *Saving-Economic Growth Nexus In Nigeria, 1970-2007: Granger Causality Andco-Integration Analyses*, Review of Economic & Business Studies, Vol:3, No:1, ss: 93-104.
- ACAR, Yalçın (2008), *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*, 5. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa.
- ADELAKUN, Ojo Johnson (2011), *The Nexus of Private Savings and Economic Growth in Emerging Economy: A Case of Nigeria*, Journal of Economics and Sustainable Development Vol:2, No:6.
- AGRAWAL, Pradeep (2001), *The Relation between Savings and Growth: Cointegration and Causality Evidence from Asia*, Applied Economics, Vol: 33, No: 4, ss: 499-513.

- ALGUACIL, Maite, CUADROS, Ana ve ORTS, Vicente (2004), Does Saving Really Matter For Growth? Mexico (1970–2000), *Journal of International Development J. Int. Dev.* Vol:16, ss: 281–290.
- ANORUO, Emmanuel ve AHMAD, Yusuf (2001), *Causal Relationship between Domestic Savings and Economic Growth: Evidence from Seven African Countries*, African Development Bank 2001, ss: 238-249.
- ATEŞ, Sanlı (1998), *İçsel Büyüme Modellerinde Fiziksel Sermaye Yatırımlarının Önemi: Uluslararası Verilerle Bir Bakış*, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:8,No:1, ss:1-28.
- ATTANASİO, Orazio P., PİCCİ Lucio, ve SCORCU Antonello E. (2000), *Saving, Growth And Investment: A Macroeconomic Analysis Using A Panel Of Countries*, *The Review of Economics and Statistics*, May 2000, Vol: 82, No:2, ss: 182–211.
- BAKIRTAŞ, Tahsin ve AKPOLAT, Ahmet G. (2018), *The Relationship between Energy Consumption, Urbanization and Economic Growth in New Emerging-Market Countries*, *Energy* 147 (2018),ss:110-121.
- BARIŞ, Serap ve UZAY, Nisfet (2015), *Yurtiçi Tasarruflar Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 46, Temmuz-Aralık 2015, ss:119-151.
- BAYAR, Yılmaz (2014), *Savings, Foreign Direct Investment Inflows and Economic Growth in Emerging Asian Economies*, *Asian Economic and Financial Review*, 2014, Vol:4, No:8, ss: 1106-1122.
- BOZUKLU, Şeref ve YILANCI, Veli (2013), *Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Gelişmekte Olan Ekonomiler İçin Analiz*, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Cilt:28, Sayı: 2, ss:161-187.
- BREUSCH, Trevor S. ve PAGAN, Adrian R. (1980), *The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification Tests in Econometrics*, *Review of Economic Studies*, NO: 47, ss:239-53.
- ÇAĞLAYAN, Ebru (2006), *Enflasyon, Faiz Oranı ve Büyümenin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkileri*, *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Yıl:2006, Cilt:11, Sayı:1, ss: 423-438.
- CARROLL, C. D. ve D. N. WEİL. (1994), *Saving and Growth: A Reinterpretation*, *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 40, ss:133-192.

- ÇETİNKAYA, Ahmet Turan ve TÜRK, Emrah (2014), *Tasarruf Ve Yatırımların Ekonomik Büyüme Etkisi Türkiye Örneği (1975-2012)*, Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, Cilt:24, Sayı:2,ss: 45-60.
- CHATURVEDİ, Vaibhav, KUMAR, Brajesh ve DHOLAKIA, Ravindra H. (2009), *Inter-Relationship Between Economic Growth, Savings And Inflation In Asia*, Journal of International Economic Studies (2009), No:23,ss:1–22.
- DİNERİ, Eda ve TAŞ, İsmail (2017), *Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Örneği*, Bulletin of Economic Theory and Analysis, Cilt:2,Sayı:1, ss:1-12.
- DUMİTRESCU, Elena ve HURLİN, Cristophe (2012), *Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels*, Economic Modelling Vol:29, No:4, ss:1450-1460.
- EKİNCİ, Aykut ve GÜL, Ekrem (2007), *Türkiye’de Yurtiçi Tasarruflar Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Uygulamalı Bir Analiz (1960-2004)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:19, ss:67-184.
- ERCAN, Nihal Y. (2002), *İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış*, Planlama Dergisi, Özel Sayı, ss:129-138.
- GÖÇER, İsmet, MERCAN, Mehmet ve HOTUNLUOĞLU, Hakan (2012), *Seçilmiş OECD Ülkelerinde Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Çoklu Yapısal Kırılmalı Panel Veri Analizi*, Maliye dergisi, Sayı: 163, ss: 449-470.
- GRANGER, C. W. J.(1969), *Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods*, Econometrica, Vol:37, No:3,ss: 424-438.
- GÜLMEZ, Ahmet ve YARDIMCIOĞLU, Fatih (2013), *BRICS Ülkeleri ile Türkiye’nin Ekonomik Büyümesinde Ulusal ve Yabancı Tasarrufların Etkisi: Panel Veri Analizi*, Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:14 Sayı:1.
- KAYA, Vedat ve EFE, Gürkan (2015), *Yurt İçi Tasarruflar Ve Ekonomik Büyüme: Dünyanın En Büyük İlk Yirmi Ekonomisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme Ve Panel Veri Analizi*, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 2, ss: 251-278.
- KAYGISIZ, Ayşe Durgun, KAYA, Dilek Göze ve KÖSEKAHYAOĞLU Levent (2016), *Türkiye’de Tasarruf, Yatırım, Cari Açık ve Büyüme: 1980-2014 Dönemi Üzerine Bir Nedensellik İlişkisi Analizi*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, ss:273-300.

- KAZGAN, Gülten (2011), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, 16.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- LUCAS, Robert (1988), *On the Mechanics of Economic Development*, Journal of Monetary Economics, 22, ss: 3-42.
- MASİH, Rumi ve PETERS, Sanjay (2010), *A Revisitation of the Savings–Growth Nexus in Mexico*, Economics Letters 107 (2010), ss: 318–320.
- MASSON, P. R., T. BAYOUMİ ve H. SAMİEİ (1998), *International Evidence on the Determinants of Private Saving*, World Bank Economic Review, Vol:12, No:3,ss: 483-501.
- MAVROTAS, George ve KELLY, Roger (2001), *Old Wine in New Bottles: Testing Causality between Savings and Growth*, The Manchester School Supplement 2001, 1463-6789, ss: 97-105.
- MCKINNON, R. I. (1973), *Money and Capital in Economic Development*, Brookings Institution, Washington D. C.
- MOHAN, Ramesh, (2006) *Causal Relationship Between Savings And Economic Growth In Countries With Different Income Levels*, Economics Bulletin, Vol:5, No:3, ss: 1–12.
- NAZLIOGLU, Saban, LEBE, Fuat ve KAYHAN Selim, *Nuclear energy consumption and economic growth in OECD countries: Cross-sectionally dependent heterogeneous panel causality analysis*, Energy Policy 39 (2011): 6615-6621.
- ODHİAMBO, Nicholas M. (2009), *Savings and Economic Growth In South Africa: A Multivariate Causality Test*, Journal of Policy Modeling 31 (2009), ss: 708–718.
- ÖZSAĞIR, Arif (2008), *Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği*, KMU İİBF Dergisi Yıl:10 Sayı:14.
- PALLEY, Thomas I. (1996), *The Saving-Investment Nexus: Why it Matters and How it Works*, CEPA Working Paper Series II, No.1.
- PATRAA, Suresh Kumar, MURTHYB, Dogga Satyanarayana, KURUVAC, Mahendra Babu ve MOHANTYDA Avipsa (2017), *Revisiting The Causal Nexus Between Savings And Economic Growth in India: An Empirical Analysis*, EconomiA 18 (2017), ss: 380–391.

- PESARAN, M. Hashem (2004), *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*, Cambridge Working Papers in Economics, 435.
- PESARAN, M. Hashem ve YAMAGATA, Toshio (2008), *Testing Slope Homogeneity in Large Panels*, *Journal of Econometrics*, Vol: 142, No: 1, ss: 50-93.
- ROMER, Paul M. (1986), *Increasing Returns and Long-Run Growth*, *The Journal of Political Economy*, Vol:94, No:5, ss: 1002-1037
- SEKANTSI Lira P. ve KALEBE, M. Kalebe (2015), *Savings, Investment and Economic Growth in Lesotho: An Empirical Analysis*, *Journal of Economics and International Finance*, Vol:7, No:10., ss:213-221.
- SHAW, E. S. (1973), *Financial Deepening in Economic Development*, London: Oxford University Press.
- SHIIMI, Ipumbu W. ve KADHIKWA, Gerson (1999), *Savings and Investment in Namibia*, Bank of Namibia, Bon Occasional Paper, No. 2.
- SINGH, Tarlok (2009), *Does Domestic Saving Cause Economic Growth? A Time-Series Evidence From India*, *Journal of Policy Modeling* 32 (2010), ss: 231–253.
- SINHA, Dipendra ve SINHA, Tapen(1998), *Cart before the Horse? The Saving–Growth Nexus In Mexico*, *Economics Letters* 61 (1998) ss: 43–47.
- SMITH, Adam (1776), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 1.Basım, Çev. Haldun Derin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SMITH, R. S. (1990), *Factors Affecting Saving, Policy Tools, and Tax Reform*, IMF Staff Papers, Vol:37, No:1, ss: 1-70.
- SMITH, Vanessa, LEYBOURNE, Stephen ve KİM, Tae H. (2004), *More Powerful Panel Unit Root Tests with an Application to the Mean Reversion in Real Exchange Rates*, *Journal of Applied Econometrics* 19, 147–170.
- SOLIMANO, A. ve M. GUTIERREZ (2006), *Saving, Investment and Growth in Global Age: Analytical and Policy Issues*, CEPAL-SERIE Macroeconomia del desarrollo, No. 53.
- SOLOW, Robert M. (1956), *A Contribution to the Theory of Economic Growth*, *Quarterly Journal of Economics*, 70, ss: 65-94.
- SWAMY, P.A.V.B. (1970), *Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model*, *Econometrica*, Vol:38, No:2

TANG, Chor Foon ve CHUA, Soo Y (2009), The Savings-Growth Nexus İn Malaysia: Evidence From Nonparametric Analysis, The IUP Journal of Financial Economics, Vol:7, No: 3 & 4, 2009, ss: 83-94.

TANG, Chor Foon ve TAN, Bee Wah (2014), A Revalidation of the Savings–Growth Nexus İn Pakistan, Economic Modelling 36 (2014), ss:370–377.

TOBIN, J. (1965), Money and Economic Growth, Econometrica, Vol: 33, No:4, ss: 671-684.

UN (2014), *World Economic Situation and Prospects 2014*, http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/wesp2014.pdf, Erişim Tarihi:10.12.2017.

ÜNSAL, Erdal M. (2007), *İktisadi Büyüme*, 1. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara.

ÜNSAL, Erdal M. (2013), *Makro İktisat*, Genişletilmiş 10. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara.

YENTÜRK, Nurhan, ULENGİN ve ÇİMENÖĞLU, Ahmet (2009), An Analysis of the Interaction Among Savings, Investments and Growth in Turkey, Applied Economics 41:6, ss:739-751.

STRATEJİ VE YAPI UYUMU KONUSUNDA LİTERATÜRDEKİ MEVCUT ÇALIŞMALAR

Phd. Murat ÇUBUKCU

Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Doktora

711314012@ogr.uludag.edu.tr - 05358973957

ÖZET

Stratejik yönetim yazınında, örgüt yapısı ile stratejiler arasında olumlu etkileşimin ve uyumun varlığının işletme performansına ve hedeflerinin gerçekleşmesine olumlu katkı sağlayacağı fikri tartışıla gelmiştir. Çalışmamızda yerli ve yabancı literatür taraması ile strateji-yapı uyumu konusundaki tartışmalar derlenmiştir. Özellikle 1980’li yıllardan sonra stratejik yönetiminin bağımsız bir alan olarak gelişme gösterdiği ve ülkemizde de yabancı literatüre paralel olarak yapılan çalışmalarda artış sağlandığı tespit edilmiştir. Yerel ve yabancı literatürdeki, işletme yapısı ve stratejileri arasında çok sıkı bir bağımlılık ve etkileşim bulunduğunu ortaya koyan çalışmaların bir araya getirilerek toplu halde sunulması ve mevcut çalışmalardan seçici alıntılar yapılarak mevcut tartışmaların ortaya konulması amaçlanmıştır. Literatürde strateji-yapı uyumu ve etkileşimi konularında şimdiye kadar yapılan araştırmalar ve araştırmacılar kavramsal çerçevede ortaya konulmuştur. Literatür taraması sonucunda stratejinin yapı üzerindeki etkisinin daha baskın olduğu yönündeki görüşlerin daha yaygın olduğu görülmüştür. Özellikle son yıllarda, strateji ve yapı üzerinde karşılıklı bir etkileşim olduğu görüşünün daha ağırlık kazandığı ve yapılan araştırmalarda artış olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Strateji, Yapı, Uyum, Literatür Taraması,

LITERATURE STUDIES ON STRATEGY AND STRUCTURE FIT

ABSTRACT

In the literature of strategic management, it has been argued that the positive interaction between the organizational structure and the strategies and the existence of harmony will positively contribute to the performance of the company and its realization. In our study, the discussions about the strategy-structure alignment with domestic and foreign literature search were compiled. Especially after the 1980s it has been found that the strategic management has developed as an independent field and the increase in the studies carried out in parallel with the foreign literature in our country has been found. It is aimed to bring together the studies that show that there is a very strong dependency and interaction between the business structure and the strategies in the local and foreign literature and to present the present discussions by making selective citations from the existing studies. In the literature, the researches and researchers carried out up to now on the topic of strategy-structure adaptation and interaction are put forward in the conceptual framework. As a result of the literature review, it was seen that the opinions about the effect of the strategy on the structure

were more prevalent. Especially in recent years, it has been determined that there is a mutual interaction on strategy and structure, and it is found that the researches that are made more weighted and increase in the research done.

Keywords: Strategy, Structure, Adaptation, Literature Scanning

1. Giriş

Günümüzde işletmeler stratejik yönetim süreci uygulamalarına daha fazla önem vermekte ve aynı zamanda stratejik yönetim araç ve tekniklerini eskiye oranla daha çok kullanmaktadırlar. Küreselleşme ve yoğun rekabet nedeniyle işletmelerde bilgi yönetimi, hız ve esneklik daha önemli hale gelmiştir. İşletmeler rekabet ortamında farklılaşabilmek için genellikle ya maliyetlerini düşürerek ya da ürettikleri ürün ve hizmetlerde fark yaratarak rekabette öne geçmeye çalışmışlardır. Sürdürülebilir rekabet avantajının sağlanmasında strateji ve stratejik yönetim işletmeler için geçmişten günümüze sürekli önemini korumuştur.

İşletmeler bu hızlı değişim ortamında hayatta kalabilmek ve büyüebilmek için, stratejilerini de örgüt yapılarını da değiştirmek zorunda kalmaktadırlar (Pearce ve Robinson, 2015: 297). Modern örgüt teorileri çerçevesinde, değişen çevre ve belirsizliklerle mücadele için en iyi örgütsel yapılar üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Klasik ve neo klasik yönetim düşüncelerinde, her yerde geçerli yönetim ilkelerinin uygulanması ile en iyi örgüt yapısının kurulabileceğini ve yönetilebileceğini öne sürülürken, modern örgüt kuramları sistem yaklaşımı ve durumsallık yaklaşımları gibi farklı bakış açıları geliştirilmiştir (Tosi, 2009: 3).

Stratejik yönetim düşüncesinin en etkili öncüleri olarak; Peter Drucker, Alfred Chandler, Philip Selznick ve Igor Ansoff gösterilebilir. P.Drucker'ın stratejiyle ilgili çalışmaları, 1946'da yayınlanan *Concept of Corporation* isimli kitabıyla başlamıştır. Drucker'ın özellikle vurguladığı bir konu, hedef belirlemenin ve hedeflerle çalışmanın önemidir. Chandler, 1962 yılında yayınlanan 'Structure and Strategy' adlı eserinde işletmelerin yapılarına karar vermeden önce stratejilerini belirlemeleri gerektiğini öne sürmüştür. Chandler, yönetim anlayışının gelişimine tarihsel bir yaklaşımla bakmıştır. Chandler'in analizinde, etkili örgütsel stratejiyle günlük operasyonlar birbirinden ayrılmaktadır (Barutçugil, 2013: 51–52).

Stratejilerin örgüt yapılarına önemli etkileri vardır. Bu nedenle örgütün yapısal bileşenlerinin strateji ile uyumlu olması gerekliliği stratejik yönetim yazınında tartışıla gelmiştir (Miller, 1986: 234). İşletmelerin doğru stratejik yaklaşımı seçmelerinde, örgütün faaliyet gösterdiği yapısal koşulları, kaynakları, yetenekleri ve stratejik zihniyeti belirleyici olur (Kim ve Mauborgne, 2009: 73). Stratejilerin uygulanması, yetki ve görevlerin bölünmesi, yetki ve görevler arasında bütünleşik bir dizi koordinasyon mekanizması ile ilgili kararları içeren, örgüt yapısı vasıtasıyla gerçekleşir (Parthasarthy ve Sethi, 1992: 103).

Uluslararası stratejik yönetim yazınında strateji-yapı ilişkisi kuvvetle desteklenmiş bir tartışma sahasıdır. Çalışmamızda, strateji-yapı uyum ve etkileşimin işletme performansının gelişimine etkileri konusunda yazında yapılan tartışmalar bir araya getirilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Makalemiz hazırlanırken geniş bir yerli ve yabancı kaynak taraması yapılmıştır. Türkçe yazınındaki strateji alanındaki makaleler yıllar bazında incelendiğinde, yabancı dergilerde çıkan Türk yazarlı makalelerin 2000’li yıllardan itibaren artış eğiliminde olduğu görülmüştür (Duman, Kalemci ve Çakar, 2005: 61).

Çalışmamızda, literatürde strateji-yapı uyumu ve etkileşimi konularında şimdiye kadar yapılan araştırmalar, araştırmaların ana fikirleri, bu konuda çalışma yapan araştırmacılar, dönemleri de belirtilerek kavramsal çerçevede ortaya konulmuştur. Strateji-yapı uyumu konusunda yapılan bağımsız bilimsel araştırmalar, geniş ve derin bir bakış açısı ile irdelenerek, yorum yapma ve yeni sentezlere ulaşmak için gerekli literatür incelemesi ile yazına katkı sağlanması hedeflenmiştir. Strateji ile yapının uyumlaştırmanın, bütünleşmenin ve olumlu etkileşiminin işletme performansı üzerinde ki katkısı ve önemi üzerine yapılan çalışmalar ve tartışmalar kuramsal bir derleme ile bir arada ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışma sonucu olarak, mevcut literatür taraması sonucunda, sürekli değişen iç ve dış çevre koşulları nedeniyle strateji-yapı uyumu ve olumlu etkileşiminin öneminin ve bu konudaki yazındaki tartışmaların giderek arttığı tespit edilmiştir. Çağdaş stratejik yönetim düşüncesi 1960’larda doğmuş olmakla birlikte, işletmelerde stratejik yönetim ile örgüt yapıları konularında yapılan çalışmaların 1980’lerden sonra artış gösterdiği ve stratejik yönetiminin bağımsız bir bilim dalı olarak ele alınmaya başlandığı tespit edilmiştir. Yerel literatürde de yabancı literatüre paralel olarak 2000’li yıllardan sonra stratejik yönetim alanında yapılan araştırmalarda artış olduğu görülmüştür. Strateji-yapı uyumu konusunda yerel ve yabancı literatürde daha çok araştırma yapılabilirse, işletmelere strateji seçiminde rehberlik edilip, mevcut durumlarına ışık tutarak ve gelecek için öngörü oluşturarak katkı sağlayacaktır.

2. Uyum Kavramı ve Strateji-Yapı Uyumunun Stratejik Önemi

Uyum kavramı, durumsallık teorisi tarafından yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu alanda yapılan araştırmalar, çevre bağlamları ve örgüt yapısı arasındaki uyumu analiz etmeyi amaçlar. Adaptasyon ne kadar büyük olursa performansta o kadar iyi olur (Junqueira v.d., 2016: 336). Nadler ve Tushman (1980) uyum kavramını, bir bileşenin hedefleri veya yapısının diğer bir bileşenin hedef veya yapısı ile tutarlı olması olarak tanımlanmıştır (Aktaş, 2012: 95). Devam eden akademik yazında seçilen ve izlenen stratejilerin örgüt yapısından ve mevcut veya geliştirilecek örgüt yapısında stratejilerden bağımsız düşünülmeceği üzerine tartışmalar devam etmektedir.

Lawrence ve Lorsch, ‘Organization and Environment’ adlı eserlerinde, belirsiz çevrelerde başarılı işletmelerin başarısız işletmelere oranla daha farklı bir yapıya sahip olduğunu, bu işletmelerin daha gelişmiş entegrasyon uygulamalarına sahip olduğunu

ortaya koymuştur. Çevrenin taleplerini karşılama çabasında, departmanlar arasında olması gereken iş birliği ihtiyacını tanımlamak için 'entegrasyon' kavramı kullanılmıştır. Yaptıkları araştırmada, entegrasyonu yüksek örgütlerin her türlü ölçülebilir finansal standardının, entegrasyonu düşük işletmelere oranla daha başarılı olduğu ortaya konulmuştur. Daha az belirsiz çevrelerde ise, bu işletmeler daha az farklılaşmış ve daha az gelişmiş entegrasyon uygulamalarına sahip olmuşlardır (Powell, 1992: 119).

Black ve Boal (1991), uyumun tipik analitik görünümünün üç tür sınıflamadan birine girme eğiliminde olduğunu belirtmişlerdir; kaynak uyumu, çevre uyumu ve ağa uyum. Kaynak uyumu daha içsel bir uyum olarak, kaynak tabanlı görünümü veya Porter'ın değer zincirini (1985) esas alır (Payne, 2001: 88-89). Miles ve Snow (1984) örgütü, strateji, yapı ve süreçler arasındaki ilişkileri göz önüne alarak, ayrılmaz ve dinamik bir varlık olarak görür. Strateji, örgüt ve çevresi arasında uyumlaştırmanın bir yolunu sunar. Uyum, çevresel değişikliklere veya örgütün belirli unsurlarındaki değişikliklere uyum sağlamak için uyarlanabilir olmalıdır. Park v.d. (2011), dahili ve harici uyum arasındaki farkı belirtmek için, harici ve dahili uyum yerine mikro ve makro uyum terimlerini kullandı. Makro uyum, bir örgütün strateji ve yapısı ile çevre arasındaki bağlantıların oluşturulması ve sürdürülmesi ya da üst düzey bir örgüt performansı elde etmeye ve sürdürmeye yönelik örgütler arası bir ilişki olarak tanımlanır. Mikro uyum ise, strateji, yapı ya da kurum içi ilişkiler arasında güçlü bir ilişki oluşturulması ve geliştirilmesi olarak tanımlanır. Örgüt performansının daha üst seviyelere çıkarılması için örgütün makro ve mikro uyumu sağlanmalıdır (Aleksić ve Jelavić, 2017: 89).

Hamel ve Prahalad'a göre, strateji geliştirme sürecinde, işletmenin bulunduğu yer ile bulunmak istediği yer arasında uyumsuzluk yaratmamalıdır (Hamel ve Prahalad, 1996: 147). Uyum perspektife göre, örgütün alt birimleri ve yöneticiler ilgili ortamı fırsatlar ve tehditler için tarar, stratejik yanıtlar oluşturur ve örgüt yapısını uygun bir şekilde ayarlar. Örgütlerde yöneticiler veya liderler, stratejileri formüle etme ve uygulama şekillerine göre çevrelerinden etkilenirler. Özellikle başarılı yöneticiler, örgütlerini çevresel sorunlardan kurtarmak için ellerinden geleni yaparlar (Tosi, 2009: 201). Uyum ve esneklik arasındaki bu ikilemin üstesinden gelmek için Miller uyuma yönelik biçimlemenin yalnızca dinamik ve esnek olması durumunda rekabet avantajı yaratacağını savunmuştur (Miller, 1996: 505-516).

Strateji geliştikçe yapı gelişir. A.Chandler'in araştırmaları göstermiştir ki, örgüt yapısı seçimi, örgüt performansında bir fark yaratır. Strateji her değiştiğinde, bir işletmenin iç yapısı yeniden değerlendirilmelidir (Thompson ve Strickland, 1993: 222-223). A. Chandler'in (1962) genel tezine göre çevre ve organizasyonun kaynakları t1 zamanda seçilen stratejiyi etkiler ve buda örgütsel yapıyı etkiler. Sonra çevrenin ve/veya örgütün kaynaklarının evrimi yeni bir strateji ve yeni bir yapı getirir (Hall ve Saias, 1980: 150). A. Chandler (1962) ile aynı fikirde olan Ansoff (1965), idari yapının örgütsel stratejinin gerektirdiği ihtiyaçların karşılanmasından sorumlu olduğunu

belirtmişlerdi. Uzun yıllardır araştırmacılar, örgütsel strateji ile yapı arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğunu öne sürmüşlerdir. Miller ve Friesen (1978), örgütlerin diğer örgütsel stratejilerle birlikte yapılarını ayarlamaları gerektiğini iddia etmişlerdir (Bozkurt, Kalkan ve Arman, 2014: 222-223).

Strateji belirlendikten sonra, örgüt yapısı diğer organizasyon tasarımı kararlarının çerçevesini belirler (Galbraith, 2002: 17). Bununla birlikte, Chandler'in yapı stratejiyi izler yaklaşımı, yapıyı sadece stratejik uygulama unsuru olarak göz önüne alındığından bazı eleştiriler almıştır (Ortega, Azorí'n ve Corte's, 2010: 1284). Chandler ve Williamson'un ileri sürdüğü 'strateji yapıyı belirler' görüşü ve 'çeşitlendirme stratejisi uygulayan işletmelerde çok bölümlü yapı, üniter yapıya göre daha uygun bir yapıdır' görüşleri genel anlamı ile halen kabul gören ve geçerli görüşler olmasına karşın farklı veya aykırı hipotezlere dayalı araştırmalarda vardır (Han ve Lee, 2012: 152). Bir işletme çeşitlendirme stratejisi geliştirmek istiyorsa, örgüt yapısını fonksiyonel formdan bölümlü bir yapıya değiştirmesi gerekecektir. İşletme, iç koordinasyon mekanizmalarını, rekabet avantajı elde etmek için değerli bir kaynak olarak kullanabilir (Ortega, Azorí'n ve Corte's, 2010: 1283). Strateji yapıyı şekillendirebilir. İç büyüme için bu yaklaşım yeniden yapılandırmacı olabilir (Kim ve Mouborgne, 2009: 73).

Miles ve Snow (1978), her stratejik türün farklı bir yapı kullandığı bir strateji tipolojisi oluşturmak için Chandler'in görüşlerine dayanmışlardır (Wasserman, 2008: 242). Miles ve Snow tipolojisi, örgütü değişen bir çevreyle etkileşim içerisinde bütünleşmiş ve eksiksiz bir sistem olarak görmüştür (Rajaratnam ve Chonko, 1995: 61). A. Chandler'in (1962) hipotezi, ABD 'de Rumelt (1974) ve İngiltere'de hizmet işletmeleri arasında Channon (1975) tarafından istatistiksel olarak test edilmiş ve strateji ve yapı arasında olumlu bir ilişki olduğu öne sürülmüştür. Rumelt (1974) ve Channon (1975) tarafından U.K. hizmet endüstrileri üzerine yapılan çalışmada strateji ve yapı arasında çok önemli ve pozitif korelasyon bulmuşlardır (Grinyer, Ardekani ve Bazzaz, 1980: 195-197).

Bartlett ve Ghoshal (1991) gibi araştırmacılar, strateji-yapı uyumunu performansa bağladılar. Araştırmacılar, yapısal koşul bağımlılık kuramına göre, bir örgütün yapısının stratejisini başarı ile uygulayacak şekilde tasarlanmasını önermişlerdir. Başka bir deyişle, strateji yapıyı yönlendirmelidir (Xu, Çavuşgil ve White, 2006: 6). Bartlett ve Ghoshal, eşgüdüm için, çözümün resmi yapıdan daha az, paylaşılan değerlere ve enformel ağa daha çok bağımlı olduğunu savunmuşlardır (Wolf ve Egelhoff, 2001: 137).

Homburg, Krohmer ve Workman (2004), Chandler'e katılıyorlar. Bu yazarlar Hrebiniak (2006)'da açıkladığı gibi sıralı bir modele dayalı olarak örgütlerin stratejik kararları verdiklerini ve daha sonra örgütsel yapılarını uyarlayacaklarını analiz ettiklerini açıkladılar. Amitabh ve Gupta (2010), yapının başarılı bir stratejinin uygulanmasında temel faktörlerden biri olarak gösterildiğini ve bunun doğrudan

örgütün faaliyetlerini nasıl yapılandırıldığını etkilediğini belirtmektedir. Brenes, Mena ve Molina (2008), bu mantık çerçevesinde başarılı bir stratejinin uygulanmasının doğrudan strateji, yapı ve örgüt kültürü arasındaki uyumla ilişkilendirildiğini tespit etmişlerdir. Hussey (1996) ve Hrebiniak (2006) ise, yapının strateji ile uyumlu olması gerektiği yanı sıra koordinasyon, bilgi paylaşımı ve her üyenin sorumluluğunu açıkça tanımlaması gerektiğini kabul etmektedir. Kich ve Pereira (2011) göre stratejiler ortaya çıkan süreçler tarafından üretilmektedir (Neis, Pereira ve Maccari, 2016: 481). Slater, Olson ve Hult (2010) yaptıkları araştırmalarda, işletmelerin genel strateji uygulamalarında strateji-yapı uyumunun gerekliliğine dikkat çekmişlerdir. Getz ve Lee (2011) ise, strateji ile uyumlu bir örgütsel yapının gerekliliğine vurgu yapmışlardır (Getz ve Lee, 2011: 306).

Uzun yıllar boyunca örgütlerde stratejilerin oluşturulması birçok açıdan incelenmiştir. Barnard (1938), March ve Simon (1958), Lindblom (1959) ve Ansoff (1965) gibi araştırmacılar rekabetçi yaklaşımlarda stratejiyi anlamaya katkıda bulunmuşlardır. Stratejilerin oluşturulması ve kavramlaştırılması çalışmaları yapan araştırmacılar; Mintzberg (1978), Miles ve Snow (1978), Porter (1980), Bourgeois ve Brodwin (1984), Chaffee (1985), Hrebiniak ve Joyce (1985) ve Nonaka (1988)'dir (Rajaratnam ve Chonko, 1995: 60).

Doğru bir örgüt yapısı rekabetçi piyasada etkin bir stratejik uygulama ve başarı için ön koşuldur (Radomska, 2014: 218). Stratejik yönetim literatüründe A. Chandler'den beri (1962) uzun süredir stratejinin ve örgüt yapısının uyumlu hale getirilmesinin önemi tartışılmaya gelmiştir. Strateji ve yapının iç uyumunun genellikle performansı olumlu etkilediği düşünülmektedir (Grøgaard, 2012: 397). A.Chandler'in araştırmaları göstermiştir ki, örgüt yapısı seçimi, örgüt performansında bir fark yaratır. Strateji her değiştiğinde, bir işletmenin iç yapısı yeniden değerlendirilmelidir (Thompson ve Strickland, 1993: 222–223).

A. Chandler işletmelerin çeşitlenmesiyle birlikte uygun örgüt yapısı olmaksızın çeşitlilik kazandığında, verimliliği elde etmek çok zor olduğu sonucuna varılarak, işlevler arasında koordinasyon ile ilgili sorunların bulunduğunu göstermiştir. Rumelt (1974), strateji yapı uyumunun işletme performansı için çok önemli olduğunu önermiştir. Yöneticiler, rekabet gücünü elde etmek için örgüt yapılarını strateji ile eşleştirmeli ve uygun hale getirmelidir (Geiger, Ritchie ve Marlin, 2006: 12). Stratejik yönetim süreci, stratejinin oluşturulmasından uygulanmasına geçebilmek için insan gücü, kaynak ve örgüt yapısı ile ilgili birçok konuda uyumlu olmayı gerektirmektedir. Stratejiler arasında eğer destekleyici bir yapı ve bir uyum yoksa istenen sonuçlara ulaşmak da çok mümkün olmamaktadır (Okumuş vd., 2014: 223).

Burns ve Stalker (1961), yapıyı kendi içinde bir süreç ve örgütü kendi kaderini belirleyebilmesi için birlikte tutmanın bir aracı olarak görmüştür. Dinamik olarak değişen ve belirsiz ortamlarda çalışan örgütler organik/esnek yapılara ve süreçlere ihtiyaç duyma eğiliminde iken daha istikrarlı ortamlarda mekanik olma

eğilimindedirler (Teare, Costa ve Eccles, 1998: 62). Bir yapı, davranışları standartlaştırmış olduğu ölçüde mekanik, standardizasyon yok olduğu ölçüde de organik kabul edilir (Parthasarthy ve Sethi, 1992: 98). Etkili örgütsel uyum, yöneticilerin yalnızca yeni örgüt biçimlerini öngörme ve uygulama yeteneğine değil, aynı zamanda insanları yönlendirmesini ve kontrol etmesini de sağlar (Miles, Snow ve Coleman, 1978: 561).

Örgüt tasarımcıları, belirli stratejik zorluklara göre yapılarını seçmek zorundadırlar. Eğer daha çok kontrol daha az esneklik arıyorlarsa fonksiyonel yapı tercih ederler. Küresel ölçekte bilgi ve esnekliklerini geliştirmek istiyorlarsa matris yapı veya ulus üstü yapı düşünebilirler. Yapısal seçimler, işletmelerin karşılaştıkları stratejik zorluklara bağlıdır. İşletmelerin karşı karşıya kaldıkları zorluklara göre özel olarak farklı türler harmanlanabilir (Johnson, Scholes ve Whittington, 2008: 444–445). Esasen örgütün iki seçeneği vardır. İlk seçeneği, iç tutarlılık pahasına çevreye sürekli adapte olabilir, yani dışsal uyumu korumak için yapısını sürekli olarak yeniden tasarlar. İkinci seçeneği ise, iç tutarlılığı destekleyen nadiren düzeltme ya da yeniden düzenleme arasındaki seçimdir (Mintzberg, 1981: 115). İşletmelerin birçok faaliyetleri arasında stratejik uyum sağlanması, Porter'a göre (1996), yalnızca rekabet avantajı için değil, aynı zamanda bu avantajın sürdürülebilirliği açısından da önemlidir (Olson, Slater ve Hult, 2005: 49).

Stratejik uyum, rekabet üstünlüğü ve verimlilik yaratır (Porter, 2013: 33). Örgüt yapısı ile örgütün stratejileri arasında uyum olması stratejik amaçların gerçekleşmesini kolaylaştıracaktır. Dış çevre koşullarına, vizyona, misyona ve amaçlara göre belirlenen stratejiye uygun bir yapı belirlenmelidir. Örgütsel yapı, stratejide yapılan bir değişimle uyum sağlayabiliyorsa, bu durum işletmenin gücünü ortaya koymaktadır. Bir işletmenin örgütsel yapısı stratejik tercihlere göre önceden hazırlanabilmektedir. Alfred Chandler, yapının stratejiyi takip ettiğini tespit etmiş ve kurumsal stratejilerdeki değişikliklerin, örgüt yapısında da değişikliklere neden olduğunu ifade etmiştir (Hunger ve Wheelen, 2012: 279–280).

Zajac (2000) gibi bazı yazarlara göre başarı, statik uyumdan ziyade dinamik uyum meselesidir. Bu nedenle örgütün uyumu, aynı zamanda örgütsel esnekliği ve değişen çevreye uyulanabilirliği yansıtmalıdır (Aleksić ve Jelavić, 2017: 88). Elbette iyi tasarım kararları vermek önemlidir, ancak uygulamanın kalitesi çoğu zaman istenen değişimin gerçekleşip gerçekleşmediğini belirler (Kates ve Galbraith, 2007: 203). Örgütler, çevredeki değişen koşulların gereğini yerine getirebilmek için örgütün yapısı ve tasarımındaki değişiklikler gibi değişimlere ihtiyaç duyabilirler (Hodge, Anthony ve Gales, 2003: 16). Stratejik etkililiği en üst düzeye çıkarmak için, işletmelerin seçtiği iş stratejisi ile uyumlu örgüt yapılarının tasarlanması ihtiyaçları vardır (Rajaratnam ve Chonko, 1995: 73). Bir işletmenin stratejisi değiştikçe ihtiyaç duyduğu örgüt yeteneklerini de farklılaştıracaktır. Farklı stratejiler, farklı örgüt yetenekleri ve dolayısıyla farklı örgüt tasarımları gerektirecektir (Kates ve Galbraith, 2007: 6–7).

3. Strateji-Yapı Uyumu Konusundaki Yabancı Literatürdeki Tartışmalar

Chandler'in çalışmasından bu yana strateji ve yapı arasındaki ilişki bir takım kavramsal ve ampirik çalışmaların konusu olmuştur (Hall ve Saias, 1980: 149). İşletme stratejilerinin uygulanması ve örgütsel hedeflere ulaşılmasında örgütlerin yapısal bileşenlerinin strateji ile uyumlu olması gerekliliği tartışıla gelmiştir (Miller, 1986, 234). Literatürde yapı stratejiyi izler görüşünde olan yazarlar; Chandler (1962), Homburg, Krohmer, Workman (2004) ve Hrebiniak (2006) iken stratejiyi tanımlayan örgüt yapısıdır görüşünde olan yazarlar; Hall (2004), Certo ve Peter (2005)'dir. Yapı ve strateji örgütsel çevrede karşılıklı olarak etkilenir sonucuna varan çalışmalarda vardır; Brenes, Mena ve Molina (2008), Galan, Sanchez ve Bueno (2009), Amitabh ve Gupta (2010), Kich ve Pereira (2011) gibi. Çevre ne kadar dinamikse, örgütsel yapı o kadar yapısal esnekliğe sahip olmalıdır, yani o kadar organik olmalıdır görüşünde olan yazarlar; Volberda (1998) ve Mintzberg (2008)'dir (Neis, Pereira ve Maccari, 2016: 480-490).

İlgili alan yazınında örgüt kültürü ile strateji ilişkisini betimleme çabalarının 1970'li yıllarda Rhenman ve Norman tarafından İsveç'te yapılan çalışmalar ile örgüt kültürü strateji ilişkisinde tartışılmaya başlandığı bilinmektedir. Ayrıca Hedberg ve Jonssen tarafından da örgüt kültürü strateji ilişkisinin ele alındığı görülmektedir. Bu araştırmalarda, stratejinin örgüt üyeleri tarafından paylaşılan inanış ve anlayışlara dayalı sosyal etkileşimli ve ideolojik bir süreç olarak tanımlandığı görülmektedir. Böylece örgüt kültüründe seçilen ve izlenen stratejileri etkilemekte ve örgütün yönetim tarzını da şekillendirebilmektedir (Hedberg ve Jonsson, 1977: 88-109).

Stanley M. Davis'e göre (1982); hiçbir örgüt, misyonunu veya amacını gerçekleştirmek için tamamen uygun değildir. İşletmenin misyonu, hedefleri ve stratejisi daima öncelikli olacaktır, her zaman yapı ve örgütün önünde olacaktır. Strateji her zaman geleceğe odaklanır. Örgüt, stratejiyi gerçekleştirmeye doğru kullanılmalıdır (Davis, 1982: 68). Bart (1986)'a görede, stratejisi ile örgüt yapısı arasında bir ilişki vardır. Stratejileri gerçekleştirmek için bir takım yapısal ayarlamalara ihtiyaç vardır. Yapısal bileşenlerin strateji ile uyumu stratejilerin uygulanabilmesi ve hedeflerine ulaşıla bilinmesi açısından zorunludur (Aktaş, 2012: 95). Schendel ve Hofer (1979) stratejiyi, işletmenin iç kaynakları ve kabiliyetleriyle dış çevrenin fırsat ve tehditleri arasında uyum sağlayacak faaliyetler olarak ele almaktadır. (Schendel ve Hofer, 1979: 15).

Araştırmacılar, Hoffer'in (1975) strateji üzerine daha fazla durumsallığa dayalı araştırmasını takiben, stratejik uyum kavramını kapsamlı bir şekilde yönetim (Örneğin Andrews, 1980) ve pazarlama (Örneğin Vorbies ve Morgan, 2003) için uygulamışlardır. Bu alandaki çalışmaların çoğunluğu (Anderson ve Zeithaml, 1984;

Hoffer, 1975; Jauch, Osborn ve Glueck, 1980), örgüt stratejisi ve dış çevre arasındaki uyuma odaklanmış olmasına rağmen bazı araştırmacılar (Chandler, 1962; Vorhies ve Morgan 2003), örgüt, strateji ve yapı arasındaki ilişkiye odaklanmıştır (Xu, Çavuşgil ve White, 2006: 3).

M. Porter (1996)'a göre uyum belirli bir örgütsel bağlamda ortaya çıkar ve işletmenin kaynaklarını daha etkin bir şekilde yönetmesine katkı sağlamasının yanı sıra işletme genelinde sinerji etkisi yaratır. E.J. Zajac, M.S. Kraatz ve R.K.F. Bresser (2000)'e göre örgütün uyumu, aynı zamanda örgütsel esnekliği ve değişen çevreye uyarlanabilirliği yansıtır görüşündedirler. R.E. Miles ve C.C. Snow (1984)'a göre strateji, örgüt ve çevresi arasında uyumlaştırmanın bir yolunu sunan dinamik bir süreçtir görüşündedir. R.E. Miles, C.C. Snow, A.D. Meyer ve H.J. Coleman (1978)'e göre örgütsel yapı genellikle seçilen stratejiye uygun olarak tasarlanmamıştır ve çoğunlukla çevredeki değişikliklerle dengesizdir görüşündedirler (Aleksić ve Jelavić, 2017: 85–102). Venkatraman ve Camillus (1984) gibi araştırmacılar, etkili strateji uygulamasının strateji ve yapı arasındaki uyuma dayandığını iddia etmişlerdir (Xu, Çavuşgil ve White, 2006: 7).

Yapı başarılı bir stratejinin uygulanmasındaki temel faktörlerden biridir ve bunun nedeni performansın, bir örgütün faaliyetlerinin nasıl yapılandırıldığından doğrudan etkilenmesidir görüşünde olan yazarlar; Amitabh ve Gupta (2010)'dır. Başarılı bir stratejinin uygulanması, doğrudan strateji, yapı ve örgüt kültürü arasındaki uyumla ilişkilidir görüşünde olan yazarlar ise; Brenes, Mena ve Molina (2008)'dir. Yapı strateji ile uyumlu olmalıdır, ancak bunun yanı sıra koordinasyon, bilgi paylaşımı ve her üyenin sorumluluğu açıkça tanımlanmalıdır görüşünde olan yazarlar; Hussey (1996), Hrebiniak (2006) ve Pereira (2010)'dır. R.L. Ackoff (1982), stratejik planlama süreci, örgüt yapısını, sistemin yeniden yapılandırılması ihtiyacını doğuracak noktaya getirir diye iddia etmiştir. R. Hall (2004)'e göre stratejik planlama süreci ise hiyerarşik seviyelerden etkilenen esas olarak mevcut bir yapıya dayalı olarak geliştirilen bir süreçtir (Neis, Pereira ve Maccari, 2016: 480–490).

T. Burns ve G.M. Stalker (1961)'e göre dinamik olarak değişen ve belirsiz ortamlarda çalışan örgütler organik/esnek yapılara ve süreçlere ihtiyaç duyma eğilimindedirler. Daha istikrarlı ortamlarda faaliyet gösteren örgütler mekanik yapılar oluştururlar. Mintzberg (1989)'a göre strateji, yapı ve pazar arasındaki uyumun korunması bağlamındaki değişkenler; esneklik, yetkilendirme, yenilik ve ekip desteğidir. R. Teare, J. Costa, G. Eccles ve H. Ingram (1996)'e göre strateji bir örgütün ana hedeflerini, politikalarını ve eylem dizilerini birbirine bir bütün haline getiren bir model veya plandır (Teare, Costa ve Eccles, 1998: 58–75). Thompson ve Strickland (1984) stratejik yönetim modellerinde beş belirgin yönetim safhası belirlemişler ve stratejik yönetimi bir süreç olarak ele alan bir model geliştirmişlerdir (Thompson ve Strickland, 1984: 35). A. Thompson ve A. Strickland (1999)'e göre uyum ne kadar güçlü olursa strateji o kadar iyi uygulanabilir. R.H. Waterman, T.J. Peters ve J.R.

Phillips (1980)'e göre etkili strateji uygulaması esasen strateji, yapı, sistem, biçim, personel, yetenek ve alt hedefler arasındaki uyuma dayanır (Okumuş, 2003: 871–882).

J. Child (1972)'e göre yöneticiler örgütsel yapıyı kısa vadede değiştirmektense, rekabet stratejilerini seçme konusunda daha fazla takdir yetkisine sahiptirler, çünkü örgütsel değişim stratejik değişimden daha yavaştır. V.A. Govindarajan (1988) ve D. Miller (1988)'e göre düşük maliyet stratejileri genellikle mekanik yapılarla ve farklılaşma stratejileri de organik yapılarla etkilidir (Cortes, Ortega ve Azorin, 2012: 993–1002). 1980-2000'li yıllarda stratejik yönetim düşüncesine en önemli katkıyı sağlayan eserler Porter'ın iken, 2001–2013 döneminde ise kaynaklara dayalı okul temsilcilerinin çalışmaları olduğu görülmektedir. Pozisyon okulu düşüncesinden kaynaklara dayalı okul çalışmalarına doğru bir yönelim olmuştur (Çetin ve Çaylan, 2015: 115). Pfeffer ve Salancik (1978), kaynak bağımlılığı kuramını geliştirmiş olmakla birlikte, kuramın temeli Thompson'a (1967) dayanmaktadır. Thompson, örgütler arası güç ve bağımlılık ilişkilerinin yanı sıra örgütü dış şoklardan korumak için neler yapması gerektiğini de ortaya koymuştur (Sözen ve Basım, 2012: 163). Kaynak bağımlılığı kuramına göre, örgütler kendi kendilerine yeterli olamazlar, varlıklarını sürdürebilmek için çevreleri ile ilişki içinde bulunmaları gerekir. Kaynak bağımlılığı kuramının, örgüt ve çevre aktörleri arasında ki güç ve bağımlılık ilişkilerini anlamaya yardımcı olacağı varsayılmıştır (Saklı, 2012: 21).

Selznick (1984), örgütün iç çevresini meydana getiren faktörler ile dış çevrede meydana gelen olaylar arasında bir ilişki olduğunu öne sürmüştür. Philip Selznick 1957 yılında, 'leadership in administration a sociological interpretation' adlı kitabında, daha sonra örgüt ekolojisi kavramıyla ifade edilen örgütün iç faktörlerinin dış çevre durumlarıyla uyumlaştırılması gerekliliğini vurgulamış ve günümüzde SWOT analizi olarak bilinen modelin geliştirilmesine öncülük etmiştir (Barutçugil, 2013: 53). Çevre okulunun en önemli temsilcileri Selznick ile Hannan ve Freeman'dır. Örgütsel ekoloji yaklaşımı, esasen topluluk içi ve topluluklar arası süreçlerin, yaş ve büyüklük gibi bazı örgütsel özelliklerin ve toplumsal düzeydeki koşullarda meydana gelen değişimlerin bir örgüt topluluğundaki doğum (veya kuruluş) ve ölüm (veya kapanma) oranlarıyla ilişkilerinin incelenmesi şeklinde tarif edilmiştir (Sargut ve Özen, 2010: 135).

Burns ve Stalker (1961), Chandler (1962), Okumuş (2003)'e göre dış çevre ve stratejik kararlar, stratejileri başarılı bir şekilde uygulamak için örgütsel yapının özelliklerini etkiler. B. Eriksen (2006)'a göre örgütsel yapı rekabet stratejisini etkileyebilir ancak doğrudan fiili performansı etkilemez, sonunda işletmelerin performansını etkileyen şey stratejilerdir. Çünkü strateji doğrudan maliyet ve gelirden etkilenir. L.F. Edelman, C.G. Brush ve T. Manolova (2005)'e göre örgütsel yapının işletme performansı üzerindeki etkisi rekabet stratejisi yoluyla dolaylıdır. J.I. Galan ve M.J. Sanchez-Bueno (2009)'a göre stratejinin yapı üzerindeki etkisi, yapının strateji üzerindeki etkisinden daha güçlüdür. I.C. Harris ve T.W. Ruefli (2000)'e göre stratejilerini sabit tutan ve yalnızca yapısal değişiklikler yapan işletmeler veya stratejilerini değiştiren

ancak yapılarını sabit tutan işletmeler, hiçbir stratejiyi veya yapıyı değiştirmeyen işletmelerden daha iyi performans gösterirler (Ortega, Azori'n ve Corte's, 2010: 1282–1303).

A. Chandler (1962), Galbraith ve Nathanson (1978)'e göre strateji ve yapı arasında uyum veya eşleşme ne kadar iyi olursa çevresel baskılar düşük algılanacaktır. Yapı ve strateji arasında uyum, çevresel baskılarla baş etmeyi kolaylaştırır (Grinyer, Ardekani ve Bazzaz, 1980: 193–220). R.P. Rumelt (1974)'e göre strateji ve yapı uyumu, işletme performansı için çok önemlidir. Yöneticiler, rekabet gücünü elde etmek için örgüt yapısı strateji ile eşleştirilmeli veya uygun hale getirilmelidir (Geiger, Ritchie ve Marlin, 2006: 11). Chandler'in strateji ve yapı arasındaki hiyerarşik ilişkisi, yönetim teorisyenlerinin yıllarca yaklaşımlarına egemen olmuştur. Bununla birlikte, 1970'li ve 1980'li yıllarda farklı bir görüş ortaya çıkmıştır. İlk bakışta Bower (1970) tarafından geliştirilen bu görüş, stratejinin bir nedeni olarak yapıyı önerildi. Grinyer ve Yasai-Ardekani (1981), Hall ve Saias (1980), Keats ve Hitt (1988), Mintzberg (1979), Pitts (1980), Rumelt (1974), Williamson (1985) gibi bazıları da bu önermeyi kavramsal ve ampirik olarak incelemişlerdir (Amburgey ve Dacin, 1994: 1429).

J. Child (1975)'e göre yüksek performans gösteren örgütler, zayıf performansa sahip örgütlerde yoksun olan tutarlı yapısal yapılandırmalara sahiptirler. L.R. Jauch ve R.N. Osborn (1981)'e göre işletmeler hayatta kalabilmek için, çevresel, bağlamsal ve yapısal karmaşıklıkların uyumluluğunu artırmaları gerekir. T.J. Peters ve R.H. Waterman (1982)'e göre örgütsel mükemmellik, strateji, yapı, sistemler, tarz, personel, paylaşılan değerler ve beceriler gibi örgütsel unsurlar arasındaki uyuma bağlıdır. C.A. Bartlett ve S. Ghoshal (1991)'e göre bir işletmenin yapısı, stratejisinin başarıyla uygulayacak şekilde tasarlanmalıdır. Strateji yapıyı yönlendirmelidir. N. Venkatraman ve J.C. Camillus (1984)'e göre etkili strateji uygulaması, strateji ve yapı arasındaki uyumu bağlıdır (Shichun, Cavuşgil ve White, 2006: 1–31). L.J. Bourgeois ve W.G. Astley (1979), R.A. Burgelman (1983), L. Fahey (1981)'e göre stratejik karar verme süreci üzerinde yapının doğrudan büyük etkisi vardır. A. Chandler (1962)'e göre hacim, coğrafi dağılım, dikey ve yatay entegrasyondaki büyük artışların sonunda yapısal formdaki değişiklikler izler. R. Duncan (1979)'a göre yapı stratejik seçimi kısıtlar. J. Child (1972)'e göre işletmelerde yapısal merkezleşme stratejik seçimi kolaylaştırır. P.R. Lawrence ve J. Lorsch (1967)'e göre işletmelerdeki yüksek düzeydeki bir karmaşıklık, bölümler arasında farklı hedef yönelimlerine yol açar (Fredrickson, 1986: 280–297).

Drazin ve Van de Ven (1985), Khandwalla (1973), Miller (1992)'e göre kullanışlı bir örgüt tasarımı için gereken dört ölçüt; koşul bağımlılık uyumu, tasarım uyumu, stratejik uyum ve toplam tasarım uyumudur. L. Donaldson (2001)'e göre uyumsuzluk örgütsel performans üzerinde olumsuz etki yaratır. Blau ve Schoen (1971)'e göre örgütün büyüklüğü yapısını etkiler. Örgütün boyutu büyükse, resmiyetleştirme yüksek olacaktır (Burton ve Obel, 2004: 17–28). Donaldson'a göre, koşul bağımlılık ile

örgütsel yapı ilişkidir ve koşul bağımlılıklar örgütsel yapıyı belirler. Dolayısıyla örgüt yapısının değişkenleriyle koşul bağımlılık arasında bir uyum söz konusudur. Uyum oluştuğunda örgüt yüksek performansa erişir, uyumsuzluk başladığında örgütün performansı düşer (Sargut ve Özen, 2010: 37–38).

Son zamanlarda, stratejik yönetim alanına eleştirel bilim anlayışı gözüyle bakan çalışmaların sayısında çarpıcı bir yükseliş olmuştur. Shrivastava (1986)'ya göre stratejik yönetim inkâr edilemeyecek derecede ideolojiktir. Düşünüre göre, stratejik yönetim örgütlerin içindeki mevcut güç yapılarını ve kaynak dağılımındaki eşitsizlikleri meşrulaştırma vazifesini üstlenir. Stratejiyi, karmaşık bir çevrede işleri yönetmeye imkân veren rasyonel teknikler seti olarak kavramsallaştıran Ortodoks stratejik yönetim söylemi gerçekleri maskeleyerek ayrıcalıklı sınıf konumunda olan stratejist üst düzey yöneticilerin çıkarlarına hizmet eder (Eryılmaz, 2016: 13).

Galan ve Sanchez-Bueno (2009), stratejinin yapı üzerindeki etkisinin, yapının strateji üzerindeki etkisinden daha güçlü olduğu sonucuna varmışlardır (Ortega, Azorı'n ve Corte's, 2010: 1294). D. Hall ve M. Saias yaptıkları araştırmaların sonucunda, uygulamada, strateji ve yapı arasındaki ilişkilerin her iki yönde de olabileceğini göstermişlerdir. Yapı stratejiyi izlemediği, eşleşmediği sürece verimsizlik ortaya çıkar. Strateji, yapı ve çevre arasındaki ilişkilerin simetrik olduğu kabul edilmiştir. Yapıyı hesaba katmamak verimsizliğe yol açabilir (Hall ve Saias, 1980: 161–162).

4. Strateji-Yapı Uyumu Konusundaki Yerel Literatür Taraması

Türk yazın incelenmesinde stratejik yönetim konularında, uyum kavramı yerine aynı ve benzer kavramlar olarak; ahenk, adaptasyon, etkileşim, koalisyon, bütünleşme veya entegrasyon gibi kavramların sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Yabancı yazında ise daha çok; fit, adaptation, coherence veya harmony terimlerinin aynı veya benzer terimler olarak kullanıldığı görülmektedir. Yabancı yazında strateji yapı uyumu ile ilgili olarak entegration ve coalition terimleri de sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Türk yazınında strateji konularında rastlanan belli başlı makaleler ve akademik sunum konuları olarak genellikle; stratejik yönetim ve stratejik planlama, strateji paradoksu, stratejik yönetim alanının entellektüel yapısı, strateji ve işletme performansı ilişkisi, Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerde strateji geliştirme süreç ve uygulamaları, Türkiye'de stratejik yönetim alanının kapsamını belirleme, stratejik yönetim ve performans ölçümü, stratejik yönetim alanı yazarlarından beklentiler, stratejik düşünme, planlamadan kontrole stratejik yönetim süreci, stratejik yönetim okulları, inovasyon ve stratejik yönetim sinerjisi, stratejik yönetim sürecinde misyon ve vizyon kavramları v.b. konularda araştırmalara rastlanılmıştır.

M. Barca ve M. Hızıroğlu (2009). "2000'li yıllarda Türkiye'de stratejik yönetim alanının entellektüel yapısı" konulu makalesi yayınlanmıştır. M. Barca (2005), stratejik yönetim alanında yapılan çalışmalarda üç grubun etkili olduğunu dile getirmiştir. Bunlar; akademisyenler (örneğin Harvard Business School), pratisyenler

(örneğin Alfred Sloan) ve danışmanlık şirketleridir (örneğin McKinsey, Boston Consulting Group, Bain gibi) (Eryılmaz, 2016: 13). Ç.K. Çetin ve D.Ö. Çaylan (2015), “stratejik yönetim yazınının entelektüel yapısında değişim” konusunda makale bulunmaktadır. Ş.A. Duman, A.R. Kalemci ve M. Çakar (2005), “Türkiye’de stratejik yönetim alanının kapsamını belirlemeye yönelik bir araştırma” konulu makaleleri yayınlanmıştır.

M. Eryılmaz (2016) tarafından stratejik yönetim alanı yazarlarından beklentiler konusunda, şu ana kadar yapılan stratejik yönetim araştırmalarına ışık tutan bir makalede yayınlanmıştır. Ayrıca Türkiye’de ilk 500’de faaliyet gösteren Konya, Denizli gibi illerimizdeki büyük işletmelerin stratejik yönetime bakış açıları, sorunları ve çözüm önerileri konularında tez ve araştırmalara da rastlanmaktadır. Ayrıca yerel yazın taramasında, M. Aktaş tarafından (2012), “işletme stratejisi ve performans yönetimi ilişkisi: strateji-yapı perspektifi” konusunda araştırma yayını gibi belli başlı araştırmalara da yer verilmiştir.

1980’lere kadar ‘İşletme Politikası (Business Policy)’ olarak adlandırılmış daha sonraları Schendel ve Hofer (1979) ‘in önerisiyle ‘Stratejik Yönetim’ kavramının kullanılmaya başlandığı görülmüştür (Eryılmaz, 2016: 10). Dalyan (2002), yaptığı çalışmada, strateji konusunda, 1980’li yıllardan itibaren yerel yazında da yabancı yazına paralel olarak artış gösterdiğini tespit etmiştir. Ayrıca lisansüstü tez konuları üzerinde yapmış olduğu çalışmada, daha çok stratejik planların hazırlanma sürecine ilişkin konulara rastlanıldığını, uygulamaya yönelik çalışmalara daha az rastlandığını sonuncuna varmıştır (Dalyan, 2002: 77).

Yakın tarihimize kadar, stratejik yönetimde, beklenilmeyen durumların ve çevresel zorlukların üstesinden gelme yöntemleri, temel tartışma konusu olmuştur. Giderek daha değişken özellik kazanan çevresel koşullara uyumun sağlanması, stratejik yönetimde hedeflenen amaçlardan en önemlilerinden biridir. Günümüzde stratejik yaklaşımları daha çok bilgiye odaklanmaktadır. Artık işletmeler için her türlü yol, yöntem, süreç, kaynak ve yetenekler stratejik öneme sahip olabilmektedir.

Strateji ve Stratejik yönetim alanında eserler yayınlayan belli başlı bilim insanları; Ö. Dinçer, E. Eren, H. Ülgen, S.K. Mirze, Ö. Ertuna, İ. Barutçugil, R. Bakoğlu, İ. Efil, F. Okumuş, S. Kınır, T. Akgemci, Z. Hatipoğlu ve H. Erkut olarak belirtilebilir. Ayrıca yerel literatürde strateji ve stratejik yönetim konularında araştırma yapıp katkı sağlayan belli başlı araştırmacılar; H.K. Güleş, F. Dalyan, N. Güçlü, C.C. Aktan, M. Eryılmaz, M. Aktaş, Ş.A. Duman, H.K. Kalemci ve M. Çakar’dır. Konu güncelliğini ve önemini korumakla birlikte özellikle strateji yapı uyumu konusunda uygulamaya yönelik araştırmaların artırılması alana katkı sağlayacaktır.

Stratejinin 2000’li yıllarda Türkiye’de kendi başına bağımsız bir alan olarak ayrışma eğilimi sürecine girdiği görülmüştür (Barca ve Hızıroğlu, 2009: 144). Ülkemizde strateji ve stratejik yönetim alanında özellikle 2000’li yıllardan itibaren yapılan

araştırmalarda artış görülmektedir. Yerel yazında strateji alanındaki yabancı dergilerde çıkan Türk yazarlı makalelere 2000’li yıllardan itibaren daha fazla rastlanılmaktadır (Duman, Kalemci ve Çakar, 2005: 61). Aşağıda ki Tablo 1’de stratejik yönetim konusunda yerel yazında yapılan belli başlı kitaplar, konu başlıkları ve tarihleri ile bir arada yer verilmiştir.

Tablo 1: Strateji ve Stratejik Yönetim Konularında Belli Başlı Yerel Yazın Kaynakları:

Kitaplar

Yazar Adı	Tarih	Araştırma Konusu veya Başlığı
Hatiboğlu, Z.	1986	İşletmelerde Stratejik Yönetim
Altunışık, R., Dalay, İ., Coşkun, R.	2004	Stratejik Boyutuyla Modern Yönetim Yaklaşımları
Yüzbaşıoğlu, N.	2004	2000’li Yıllarda Strateji ve Planlama
Kingir, S.	2007	Toplam Kalite ve Stratejik Yönetimde Yeni Eğilimler
Çomaklı, Ş.E., Ekici, K.M., Şahim, T.Z.	2007	Geleceği Planlamada Stratejik Yönetim
Ertuna, Ö.	2008	Stratejik Yönetim
Erkut, H.	2010	Stratejik Yönetimin Temelleri - Yönetimin Kanatları
Bakoğlu R.	2010	Çağdaş Stratejik Yönetim
Akgemci, T., Güleş, H.K.	2010	İşletmelerde Stratejik Yönetim
Özdemirci, A.	2011	Stratejik Liderlik ve Örgütsel Uyumlanma
Ülgen, H., Mirze, S.K.	2013	İşletmelerde Stratejik Yönetim
Dinçer, Ö.	2013	Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası
Eren, E.	2013	Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası
Barutçugil İ.	2013	Stratejik Yönetim
Akgemci, T.	2013	Stratejik Yönetim
Okumuş, F., Koyuncu, M., Günlü, E.	2014	İşletmelerde Stratejik Yönetim
Yalçıntaş, M.	2015	Stratejik Yönetim ve Kobi’ler

Yakın tarihimize kadar, stratejik yönetimde, beklenilmeyen durumların ve çevresel zorlukların üstesinden gelme yöntemleri, temel tartışma konusu olmuştur. Günümüzde artık işletmeler için her türlü yol, yöntem, süreç, kaynak ve yetenekler stratejik öneme sahip olabilmektedir. Sürekli değişim ve öğrenme ile stratejik düşünme güncel kavram ve uygulamalar olarak devam etmektedir. Nag, Hambrick ve Chen (2005) makalesi ile Duman, Kalemci ve Çakar’ın (2005) yapmış olduğu araştırma sonuçları, Üsdiken’in (1997) çalışması sonuçları gibi Türkiye’de kendine özgü bir stratejik yönetim alanı yerine yabancı kaynakların transfer edildiği sonucunu desteklediği sonucuna varmışlardır (Duman, Kalemci ve Çakar, 2005: 70).

Özellikle 2000’li yıllardan sonra, strateji ve stratejik yönetim konularında eskiye oranla literatürde daha fazla çalışmaya rastlanmaktadır. Bununla birlikte strateji-yapı uyumu ve etkileşimi konularında uygulamaya yönelik daha fazla araştırma

yapılmasının işletmelere rehberlik edip alana katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Bu çerçevede, aşağıdaki Tablo 2’de Türkiye’de strateji ve stratejik yönetim alanında hazırlanan belli başlı makale ve süreli yayın çalışmalarına ilişkin tablo oluşturulmuştur.

Tablo 2: Strateji ve Stratejik Yönetim Konularında Belli Başlı Yerel Yazın Kaynakları:

Makale ve Süreli Yayınlar

Yazar Adı	Tarih	Araştırma Konusu veya Başlığı
Yenen, Z.	1995	Stratejik Yönetimde Değişik Yaklaşımlar
Yurtsever, R.	1998	Stratejik Yönetim Sürecinde Misyon Kavramı
Dinçer, Ö., Tatoğlu, E.	2002	Türkiye’de Faaliyet Gösteren İşletmelerde Strateji Geliştirme Süreç ve Uygulamaları
Dalyan, F.	2002	Stratejik yönetim alanında yapılmış lisansüstü çalışmalarla ilgili bir durum saptaması
Güçlü, N.	2003	Stratejik Yönetim
Okumuş, F.	2003	A Framework to Implement Strategies in Organizations. Management Decision
Sarvan, F., Arıcı, E., Özen, J., Özdemir, B., İçigen, T.	2003	On Stratejik Yönetim Okulu: Biçimleşme Okulunun Bütünleştirici Çerçevesi
Duman, Ş.A., Kalemci, A.R., Çakar, M.	2005	Türkiye’de Stratejik Yönetim Alanının Kapsamını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma
Sağ, H.B.	2007	Planlamadan Kontrole Stratejik Yönetim Süreci
Aktan, C.C.	2008	Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama
Yeloğlu, H.O.	2008	Örgütlerde Yapısal-Stratejik Konfigürasyonlar: Koşulbağımlılık Kuramı, Konfigürasyon Yaklaşımı Bağlamında Örgüt Yapıları Üzerine Önermeler
Barca, M., Hızıroğlu, M.	2009	2000’li Yıllarda Türkiye’de Stratejik Yönetim Alanının Entellektüel Yapısı
Bulut, Ç., Alpkan, L., Yılmaz, C.	2009	Stratejik Oryantasyonlar ve Firma Performansı İlişkisi: Literatür Gelişimi Üzerine Kavramsal Bir Çalışma
Efil, İ., Saraç, M.	2009	Stratejik Yönetim ve Performans Ölçümünde Performans Karnesi ve EFQM Mükemmellik Modeli İle Sinerji Yaratmak
Yılmaz, M.L.	2009	İlk 500’de Faaliyet Gösteren Konya’daki İşletmelerin Stratejik Yönetime Bakış Açılı, Sorunları ve Çözüm Önerileri
Bakoğlu, R., Özcan, E.D.	2010	İşletme Düzeyinde Strateji Paradokslarının Mintzberg’in On Stratejik Yönetim Okulu Açısından Değerlendirilmesi
Satı, Z.E., Işık, Ö.	2011	İnovasyon ve Stratejik Yönetim Sinerjisi: Stratejik İnovasyon
Aktaş, M.	2012	İşletme Stratejisi ve Performans Yönetimi İlişkisi: Strateji-Yapı Perspektifi
Turunç, Ö.	2013	Stratejik Yönetim Örgütsel Performansı nasıl Etkiler? Kişi-Örgüt Uyumunun Düzenleyici Rolü
Yücel, E., İnce, A.R., Aras, M.	2013	Türk Sanayi Sektöründe Stratejik Yönetim Yaklaşımları Tercih: ISO 1000 Firmalarında Bir Araştırma
Bozkurt, Ö.Ç., Kalkan, A., Arman, M.	2014	The Relationship Between Structural Characteristics of Organization and Followed Business Strategy: An Application in Denizli

Naktiyok, A., Çiçek, M.	2014	Stratejik Düşünmenin Bir Öncülü Olarak Eleştirel Düşünme: Yöneticiler Üzerinde Bir Araştırma
Çetin, Ç.K., Çaylan, D.Ö.	2015	Stratejik Yönetim Yazınının Entelektüel Yapısında Değişim
Eryılmaz, M.	2016	Bir Araştırmacının Naçizane Gözlemleri: İlgili Dergilerin Editör ve Hakemleri Stratejik Yönetim Alanı Yazarlarından Ne Beklerler?

5. Sonuç

Örgütler ve işletme yönetimleri çevrelerinden, teknolojik değişimlerden, iletişim ve bilgi kaynaklarındaki gelişmelerden etkilenirler. Çünkü değişmeyen tek şey değişimdir. Dolayısıyla işletmelerin iç ve dış çevre koşullarına en uygun tepkiyi zamanında verebilmeleri, rekabet üstünlüklerini sürdürebilmeleri açısından çok önemlidir. Literatürde örgüt içi unsurlar bağımlı değişken, teknoloji ve çevresel unsurlar bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşıma göre; en iyi ve uygun örgüt yapısına, sadece belirli örgüt ilkelerini uygulamakla ulaşılamayacağı, bunun yerine bağımsız değişken unsurlarını belirleyerek, bu unsurlara uygun bir yapı ve işleyiş süreci geliştirmekle ulaşıla bilinecektir. Genel olarak örgütler açık sistemler olarak ele alınmıştır. Koşul bağımlılıkların örgütsel yapıyı belirlediği ortaya çıkmıştır. Örgütler az da olsa çevrelerini etkileme çabasına da girebilirler. Ancak çoğunlukla çevrelerine uyum ve bütünleşmeye çalışırlar.

İstikrarlı bir çevrede örgüt dikey kontrol, verimlilik, uzmanlaşma, standart süreçler, merkezi karar alma gibi unsurlara önem veren geleneksel bir yapıda olabilir. Ancak hızla değişen bir çevre yatay koordinasyon ile takımlar ve diğer mekanizmaların birlikteliğinden oluşan daha esnek bir yapıyı gerektirmektedir (Daft, 2015: 117). Çok çeşitli nedenlerden dolayı serbest şekilli yapılar artış göstermektedir. Yöneticiler anlık değişimler ve zorluklarla başa çıkabilmek için daha esnek örgütler talep etmektedirler. Yöneticiler eskiye oranla yeni örgütsel yapılardan daha etkin olarak faydalanabilmektedirler. Teknolojik gelişmeler örgütsel dizaynlarını modernize etmeleri için baskı yapmaktadırlar. Serbest biçim yapılar çok sayıda eski problemlere bir çözüm içerebilmektedir (Hodgetts, 1997: 138–139).

1980-2000’li yıllarda stratejik yönetim düşüncesine en önemli katkıyı sağlayan eserler Porter’ın iken, 2001–2013 döneminde ise kaynaklara dayalı okul temsilcilerinin çalışmaları olduğu görülmektedir. Pozisyon okulu düşüncesinden kaynaklara dayalı okul çalışmalarına doğru bir yönelim olmuştur (Çetin ve Çaylan, 2015: 115). Strateji gelişim süreci içerisinde farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Bir plan olarak, taktikler bütünü olarak, model olarak strateji örgütün çevre içindeki yerine ve konumuna dikkat çekerken, bakış açısı olarak strateji örgüt içine yoğunlaşan zihni bir tasarımı ifade etmiştir.

Tarihi süreçte strateji ve stratejik yönetim düşüncesinin değişmesi ve gelişmesini sağlayan ana nedenler; değişen iç ve dış çevre koşulları olduğu görülmektedir. Giderek daha değişken özellik kazanan çevresel koşullara uyumun sağlanması, stratejik yönetimde hedeflenen amaçlardan en önemlilerinden biridir. Değişen iç ve dış çevre

koşullarına göre, rakiplerinden daha hızlı öğrenenler ve uygulayanlar rekabette avantajlı olacaklardır. Yeni strateji anlayışları da sürekli değişen dünyamızla birlikte değişmektedir. Örgüt yapıları da bu değişimlere uygun hale getirilmelidir. İşletmenin bünyesine, yapılarına uymayan stratejiler başarılı olmayacaktır. Dolayısıyla stratejiler işletme yapılarına uygun olmalı veya yapısal değişimlerle stratejilere uygun hale getirilmelidir. Strateji-yapı uyumu ve etkileşimi konularında uygulamaya yönelik daha çok araştırma yazılması yazına katkı sağlayacaktır.

Stratejilerin uygulanması da esnek olarak oluşturulmuş bir örgüt yapısı hayati öneme sahiptir. Çevrede meydana gelebilecek herhangi bir değişiklik, örgüt yapısının değişimini zorunlu kılacaktır. Yerli ve yabancı yazın taraması sonucunda ulaşılan sonuç; stratejik yönetim sürecinin başarı ile yönetilmesinin ve örgüt yapısı ile uyumunun sağlanmasının işletme performansına olumlu katkı sağlayacağı noktasındadır. İşletmeler iç ve dış çevre koşullarına, sahip oldukları kaynak ve yeteneklerine göre stratejiler veya örgüt yapıları seçmelidir. Seçtikleri stratejiler veya örgüt yapılarına göre stratejilerini veya örgüt yapılarını da farklılaştırmalıdır. Uyum ve etkileşimin önemi çerçevesinde örgütsel strateji ile yapı arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğu tespit edilmiştir. Örgütler karşılıklı etkileşim ve uyum içerisinde stratejileri ile birlikte yapılarını da ayarlamaları gerekmektedir. Özellikle strateji yapı uyumu konusunda uygulamaya yönelik stratejik yönetim alanında araştırma çalışmalarının artırılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Stratejik yönetim alanında bilimin ilerlemesine ve işletmelerin strateji seçiminde rehberlik edecek, mevcut durumlarına ayna tutacak ve gelecek için öngörü oluşturacak çalışmalara öncelikle ve ivedilikle ihtiyaç vardır.

Literatürde işletmelerde stratejik yönetim uygulamalarının, örgüt yapısı üzerindeki karşılıklı etkileri, etkileşimi olduğu ve uyum ve bütünleşmenin önemi üzerine tartışılarda olduğu tespit edilmiştir. İşletmeler yaşam döngülerinin farklı aşamalarında farklı stratejiler uygularlar. Yaygın olan bir görüşe göre yapı stratejiyi takip etmekte ve işletmeler yapı ile strateji arasındaki uyumu sağlayabildikleri ölçüde performanslarını en üst düzeye çıkarabilmektedirler. Başka bir görüşe göre ise stratejiler işletmelerin yapılarına uygun bir şekilde tespit edilmekte ve uygulanmaktadır. Özellikle son yıllarda yapılan araştırmalarda işletmelerin iç ve dış çevrelerine uygun olarak strateji ve yapının karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Strateji-yapı uyumu ve etkileşimi konularında yazında tartışmaların devam ettiği ve güncelliğini koruduğu görülmektedir.

Bu çalışmamızın sonucu görülmüştür ki, literatürde daha yaygın olarak ulaşılan sonuç; strateji yapı uyumu konusunda stratejinin yapı üzerinde ki etkisinin daha baskın olduğudur. Özellikle son yıllarda yapılan araştırmalarda ise, birinin diğerine çok baskın olmadığı, dış çevrede karşılıklı etkileşim içerisinde oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. İlgili alan yazında strateji belirleme sürecinin etkinliğini analiz eden araştırmacılar, farklı bağlamlarda strateji-yapı ve süreç ilişkisini belirli bir değişim

döngüsü içinde ele almakta, etkinlik meselesinde bu döngü kapsamında incelemektedirler.

Strateji yapı uyumu konusunda, özellikle uygulamaya yönelik araştırmaların daha fazla yapılması gerektiği düşünülmektedir. İşletmelerin stratejik yönetime bakış açılarının tespitine ve uygulanmakta olan stratejilerin örgüt yapılarına etkilerine veya örgüt yapılarının seçilecek veya uyguladıkları stratejiler üzerinden etkilerinin tespitine yönelik çalışmalara ihtiyaç vardır. Araştırma sonuçları ile, stratejik yönetim biliminin gelişmesine katkı sağlanması, işletmelerin strateji seçimlerinde rehberlik sağlanması ve mevcut durumlarına ayna tutulması sağlanarak geleceğe yönelik bir öngörü oluşturula bilineceğine inanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, M. (2012). İşletme Stratejisi ve Performans Yönetimi İlişkisi: Strateji-Yapı Perspektifi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(1): 91-102.
- ALEKSIC, A. ve JELAVIĆ, S.R. (2017). Testing For Strategy-Structure Fit And Its Importance For Performance, *Management*, 22: 85-102.
- AMBURGEY, T.L. ve DACIN, T. (1994). As The Left Foot Follows The Right The Dynamics Of Strategic And Structural Change. *Academy of Management Journal*, 37(6): 1427-1452.
- BARCA, M. ve HIZIROĞLU, M. (2009). 2000'li Yıllarda Türkiye'de Stratejik Yönetim Alanının Entellektüel Yapısı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Nisan, 4(1): 113-148.
- BARUTÇUGİL, İ. (2013). *Stratejik Yönetim*. 1. b., Kariyer Yayıncılık, İstanbul.
- BOZKURT, Ö.Ç., KALKAN, A. ve ARMAN, M. (2014). The Relationship Between Structural Characteristics of Organization and Followed Business Strategy: An Application in Denizli. 10th International Strategic Management Conference, 150: 222-229.
- BURTON, R.M. ve OBEL, B. (2004). *Strategic Organizational Diagnosis and Design: The Dynamics of Fit*. 3. Ed., New York: Springer Science HBusiness Media.
- CORTES, E.C., ORTEGA, E.M.P., AZORIN, J.F.M. (2012). Characteristics of Organizational Structure Relating to Hybrid Competitive Strategy: Implications For Performance. *Journal of Business Research*, 65: 993-1002.
- ÇETİN, Ç.K. ve ÇAYLAN, D.Ö. (2015). Stratejik Yönetim Yazınının Entellektüel Yapısında Değişim. *Atatürk Üniv. İİBF Dergisi*, 29(1): 10-120.
- DAFT, R.L. (2015), *Örgüt*. 10.b., Çeviri Editörü: Ömür N. Timurcanday Özmen, Nobel Akademi Yayıncılık, İstanbul.
- DALYAN, F. (2002). Stratejik yönetim alanında yapılmış lisansüstü çalışmalarla ilgili bir durum saptaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 3: 57-77.

- DAVIS, M.S. (1982). Transforming Organizations: The Key to Strategy Is Context. *Organizational Dynamics*, Winter: 64–80.
- DUMAN, Ş.A., KALEMÇİ, A.R. ve ÇAKAR, M. (2005). Türkiye’de Stratejik Yönetim Alanının Kapsamını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(1): 57-72.
- ERYILMAZ, M. (2016). Bir Araştırmacının Naçizane Gözlemleri: İlgili Dergilerin Editör ve Hakemleri Stratejik Yönetim Alanı Yazarlarından Ne Beklerler. *Turkish Journal of Management*, 1(1): 9-22.
- GALBRAITH, J.R. (2002). *Designing Organizations: An Executive Guide to Strategy. Structure and Process*, Jossey-Bass, San Francisco.
- GEIGER, S.W., RITCHIE W.J. ve MARLIN, D. (2006). Strategy/Structure Fit and Firm Performance. *Organization Development Journal*, Summer, 24(2): 10–22.
- GETZ, G. ve LEE, J. (2011). Why Your Strategy Isn't Working. *Business Strategy Series*, 12(6): 303-307.
- GRINYER, P.H., ARDEKANI, N.Y. ve BAZZAZ, S.A. (1980). Strategy, Structure, the Environment, and Financial Performance in 48 United Kingdom Companies. *Academy of Management Journal*, 23(2): 193-220.
- GROGAARD, B. (2012). Alignment of Strategy and Structure in International Firms: An Empirical Examination. *International Business Review*, 21: 397–407.
- FREDRICKSON, J.W. (1986). The Strategic Decision Process and Organizational Structure. *Academy of Management Review*, 11(2): 280–297.
- HALL, D.J. ve SAIAS, M.A. (1980). Strategy Follows Structure. *Strategic Management Journal*, 1: 149-163.
- HAMEL, G. ve PRAHALAD, C.K. (1996). *Geleceği Kazanmak*, 1.b., Çeviren: Zülfü Dicleli, İnkilap Kitabevi, İstanbul.
- HAN, Y. ve LEE, J.J. (2012). Strategic Actions, Structural Choices and Performance Implications. *The Journal of Global Business Management*, 1: 148–152.
- HEDBERG, B. ve JÖNSSON, S. (1977). Strategy formulation as discontinuous process. *International Studies of Management & Organization*, 7(2): 88-109.
- HODGE, B. J., ANTHONY, W. P. ve GALES, L. M. (2003). *Organization Theory*. 8.Ed., Prentice Hall, New Jersey.
- HODGETTS, R. M. (1997), *Yönetim*. 5. Baskı, Çevirenler: Canan Çetin ve Esin Can Mutlu, Der Yayınları, İstanbul.
- HUNGER, J.D. ve WHEELLEN, T.L. (2012). *Strategic Management and Business Policy*. 13.ed., Bentley University, Pearson.
- JOHNSON, G., SCHOLLES, K. ve WHITTINGTON, R. (2008). *Exploring Corporate Strategy*. 8.ed., Prentice Hall, London.
- JUNQUEIRA, E., DUTRA, E.V., FILHO, H.Z. ve GONZAGA, R.P. (2016). The Effect of Strategic Choices and Management Control Systems on Organizational

- Performance, *Revista Contabilidade & Finanças*, Scientific Electronic Library Online, 27(72): 334-348.
- KATES, A. ve GALBRAITH, J.R. (2007). *Designing Your Organization*. Wiley, Wiley, San Francisco.
- KIM, C.W. ve MAUBORGNE, R. (2009). How Strategy Shapes Structure, *Harvard Business Review*, September, 87(9): 72-80.
- MILES, R.E., SNOW, C.C. ve COLEMAN, H.J. (1978). Organizational Strategy, Structure, and Process. *Academy of Management Review*, July, 3(3): 546–562.
- MILLER, D. (1986). Configurations of strategy and structure. *Strategic Management Journal*, 7: 233-249.
- MILLER, D. (1996). Configurations Revisited. *Strategic Management Journal*, 17(7): 505–512.
- MINTZBERG, H. (1981). Organization Design: Fashion or Fit. *Harvard Business Review*, January-February, 103–116.
- NEIS, D.F., PEREIRA, M.F. ve MACCARI, E.A. (2016). Strategic Planning Process and Organizational Structure: Impacts, Confluence and Similarities. *Brazilian Business Review*, 14(5): 479–492.
- OKUMUŞ, F. (2003). A Framework to Implement Strategies in Organizations. *Management Decision*, 41(9): 871-882.
- OKUMUŞ, F., KOYUNCU, M. ve GÜNLÜ, E. (2014). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. 2.b., Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- OLSON, E.M., SLATER, S.F. ve HULT, G.T.M. (2005). The Performance Implications of Fit Among Business Strategy, Marketing Organization Structure and Strategic Behavior. *Journal of Marketing*, July, 69: 49-65.
- ORTEGA, E.M.P., AZORIN, J.F.M. ve CORTE'S, E.C. (2010). Competitive Strategy, Structure and Firm Performance. *Management Decision*, 48(8): 1282–1303.
- PARTHASARTHY, R. ve SETHI, S.P. (1992). The Impact Of Flexible Automation On Business Strategy And Organizational Structure, *Academy of Management Review*, 17(1): 86-111.
- PAYNE G.T. (2001). *Strategy And Structure Configurations: An Examination Of Fit And Performance*, Business Administration, Texas Tech University, Doctor of Philosophy, August.
- PEARCE, J. A. ve ROBINSON, R. B. (2015), *Stratejik Yönetim*. 12. Ed., Çev. Mehmet Barca, McGraw-Hill Irwin, Nobel Yayın, Ankara.
- PORTER, M. (2013). *HBR'S 10 MUST READS, On Strategy*. Harvard Business School Publishing Corporation, 2011, *Strateji*, Optimist Yayın No: 341, Çev. Melis İnan, İstanbul.
- POWELL, T.C. (1992). Organizational Alignment as Competitive Advantage. *Strategic Management Journal*, 13: 119–134.

- RADOMSKA, J. (2014). Model of Successful Strategy Execution: Revising The Concept. *Problems of Management in The 21. Century*, 9(3): 213–222.
- RAJARATNAM, D. ve CHONKO, L.B. (1995). The Effect Of Business Strategy Type On Marketing Organization Design, Product-Market Growth Strategy, Relative Marketing Effort, And Organization Performance. *Journal of Marketing Theory and Practice*, Summer, 3(3): 60–75.
- SAKLI, A.R. (2012). *Stratejik Kurumsal Yönetişim*, 1. b., Nobel Kitap, Ankara.
- SARGUT, S. A. ve ÖZEN, Ş. (2010). *Örgüt Kuramları*. 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- SCHENDEL, D.E. ve HOFER, C.W. (1979). *Strategic management: A New View of Business Policy and Planning*, Little, Brown and Company, Boston.
- SHICHUN, X., CAVUSGİL, S.T. ve WHITE, J.C. (2006). The Impact of Strategic Fit Among Strategy, Structure, and Processes on Multinational Corporation Performance: A Multimethod Assessment. *Journal of International Marketing*, American Marketing Association, 14(2): 1–31.
- SÖZEN, C. H. ve BASIM, N. H. (2012). *Örgüt Kuramları*. 2. Baskı, Beta, İstanbul.
- TEARE, R.E., COSTA, J. ve ECCLES, G. (1998). Relating Strategy, Structure and Performance. *Journal of Workplace Learning*, 10(2): 58–75.
- THOMPSON, A.A. ve STRICKLAND, A.J. (1984). *Strategic Management: Concept and Cases*, Business Publications.
- THOMPSON, A.A. ve STRICKLAND, A.J. (1993). *Strategic Management Concepts&Cases*. 7. b., Irvin, Alabama Univ. New York.
- TOSI, H. L. (2009). *Theories Of Organization*, Sage Publications, California.
- WASSERMAN, N. (2008). Revisiting the Strategy, Structure, and Performance Paradigm: The Case of Venture Capital. *Organization Science*, March-April, 19(2): 241-259.
- WOLF, J. ve EGELHOFF, W.G. (2001). Strategy and Structure: Extending The Theory And Integrating The Research On National And International Firms. *Schmalenbach Business Review*, April, 53: 117-139.
- XU, S., ÇAVUŞGİL, S.T. ve WHITE, J.C. (2006). The Impact of Strategic Fit Among Strategy, Structure and Processes on Multinational Corporation Performance: A Multimethod Assesment. *Journal of International Marketing*, 14(2): 1-31.